

9 La gent gran a Catalunya

Julio Pérez Díaz, Pau Miret Gamundi i Marc Ajenjo Cosp

RESUM

La gent gran ha protagonitzat un dels canvis socials menys conegut i de més envergadura de les últimes dècades a Catalunya. La Fundació Jaume Bofill vol aplicar el PaD també a la investigació d'aquest canvi, i amb aquest estudi fa un primer pas. Els autors dibuixen un panorama general sobre la gent gran en el conjunt poblacional i social, n'analitzen l'evolució fins al moment actual i la complementen després amb una primera explotació de les dades de l'Enquesta. Aquest treball descriu el canvi experimentat per la piràmide de població, des d'una presència relativa molt escassa de gent gran fins al seu pes actual, que supera el dels infants, i n'analitza sense prejudicis alarmistes les causes i conseqüències. Es desvetlla, d'aquesta manera, un cúmul de transformacions en les dinàmiques socials, començant per la mateixa supervivència, democratitzada fins a la vellesa per a la majoria dels nascuts, seguint amb els mateixos cicles de vida, la significació de les diferents edats i la distribució dels papers familiars, econòmics i socials.

INTRODUCCIÓ

L'edat és una de les categories de més tradició com a eix causal de diferències socials. En la sociologia funcionalista clàssica l'edat és considerada, juntament amb el sexe, un determinant fonamental del rol i l'estatus de cada persona, un criteri universal d'identificació social i de distribució de recursos, amb formes específiques en cada tipus de civilització, però de gran solidesa i continuïtat. Dit en altres paraules, coneixent l'edat d'una persona coneixeríem d'antuvi gran quantitat d'aspectes sobre el seu comportament, les seves característiques i la seva relació amb els altres. I més encara si, de la persona en qüestió, es pot dir que és “vella”.

Tota la feina impulsada per la Fundació Jaume Bofill al voltant del seu *Panel de Desigualtats Socials a Catalunya* té per objectiu precisament generar o millorar el nostre coneixement sobre les diferències socials. Ara que arriba el moment de fer de la gent gran l'objecte específic d'estudi, la feina hauria de resultar senzilla, tenint-ne en compte l'elevada “inèrcia” i “predictibilitat” social.

És fàcil resumir allò que suposadament diferencia la gent gran de la resta. Es tracta de trets que sovint considerem invariables, “efectes de la vellesa” quasi “naturals”: salut més precària i en declivi, capacitats minvades i minvants, activitat consegüentment molt menor, menor mobilitat, exclusió del treball productiu i, per tant, dificultat o

impossibilitat d'obtenir ingressos o recursos propis, problemes econòmics freqüents —i, fins i tot, pobresa—, falta d'independència, necessitat d'ajuts i d'assistència, vulnerabilitat i actitud temorosa davant el canvi i la innovació, conservadorisme, pèrdua de l'estatus aconseguit com a adult en la família i en la societat en general, i una llarga llista d'altres característiques igualment poc atractives. En acabar, se'n pot afegir una de definitivament poc encisadora: la vellesa es caracteritza per ser l'antesala d'una mort imminent.

Catalunya tenia fa un segle (1900) un 5% de gent gran (de seixanta-cinc anys o més). Avui aquesta proporció ha arribat al 17%. Encara més, el 1900 hi havia catorze persones d'aquestes edats per cada cent infants (en direm així als menors de quinze anys), mentre que avui les persones grans superen els infants en una raó de 125 a 100.

Si acceptem la visió *a priori* i tòpica del que significa la vellesa, hauríem de considerar aquests canvis una autèntica catàstrofe social. Catalunya hauria de plantejar-se mesures urgents i dràstiques per tal d'afrontar el cataclisme que fa temps que es deu estar produint. Els partidaris de protegir la gent gran i millorar-ne situació (amenaçada per la seva pròpia expansió poblacional) haurien d'estar lliurant una batalla aferrissada contra els qui denuncien el perill que la resta d'edats, especialment les infantils, acabin desprotegides davant la quantitat creixent de recursos i atencions que acaparen els més grans. Encara més, la nostra societat hauria d'estar perdent dinamisme, creativitat, productivitat i estalvi, els nostres sistemes sanitari i de pensions, i l'estat del benestar en general, haurien d'estar enfonsats en una crisi financera irresoluble, el sistema productiu i el mercat laboral estarien perdent força per falta de prou joves que substitueixin els treballadors que es jubilen. I les famílies, per la seva banda, i molt especialment les dones, que mantenen el pes més gran de tenir cura d'altres, travessarien el seu pitjor moment històric, abocades al col·lapse dels recursos i del temps disponible, acaparats en l'atenció als més grans.

No succeeix res de tot això. Catalunya, com la resta de societats més demogràficament envellides del món, mai no ha estat més rica, ni més dinàmica i diversa en el seu sistema productiu, ni més innovadora en coneixements i tecnologies; mai el sistema de pensions no havia tingut el grau de maduresa i consolidació actuals, ni els seus excedents de caixa

havien estat de tal magnitud; mai la sanitat no havia estat tan estesa i ben equipada, ni s'havia avançat tant en les millores de la supervivència i la morbiditat, ni s'havien dedicat tants recursos a la recerca mèdica i farmacològica; mai, en fi, la família no ha estat millor valorada, ni ha estat més lliurement integrada, ni ha tingut tal diversitat de formes i composicions; i mai, sobretot, no ha estat la dona més a prop de la igualtat de drets i de fets amb els homes en la vida pública i en la trajectòria laboral i familiar. Òbviament hi ha molt encara per millorar en tots aquests terrenys, i fins i tot es podrien destacar greus problemes molt actuals, però la predicció que la progressiva proliferació de gent gran havia de ser nefasta és tossudament refutada per la simple realitat.

No hi ha una única explicació del fet que les reiterades prediccions de catàstrofes tinguin un igualment reiterat desmentiment. Algunes d'aquestes prediccions són en realitat independents de la mateixa gent gran, i tenen més a veure amb l'augment de la riquesa, la innovació tecnològica, la productivitat o la modernització social i política. Es podria pensar que aquests progressos han neutralitzat, i fins i tot superat, les conseqüències, en qualsevol cas negatives, de l'envelliment poblacional. Però hi ha signes sobrats que una altra part de l'explicació està en un canvi de gran envergadura en la mateixa gent gran i en la relació que manté amb l'entorn social i material. Contra els tòpics i contra el dibuix suposadament inherent a la vellesa que acabem de fer, la veritat és que, entre les societats avançades com la catalana, probablement aquesta sigui l'etapa de la vida que més canvis, i més radicals i esperançadors, ha experimentat en les darreres dècades.

No ens enganyem, però. La vellesa, a Catalunya i a arreu, continua patint problemes antics i característics: el fet d'envellir encara comporta sovint pèrdues de tota mena, i la mort i les malalties no s'han oblidat dels éssers humans. Però els anys de vida, especialment els anys de vida en salut, han crescut de manera sorprenent i imprevista entre les persones de més edat, la situació socioeconòmica dels nous vells és radicalment diferent de la que van tenir els seus antecessors quan van arribar a aquestes edats, i la nostra societat encaixa i aprofita les noves possibilitats col·lectives i individuals que li proporciona aquesta novetat històrica absolutament revolucionària: la vida garantida en pràcticament totes les seves etapes possibles, "democratitzada" en tant que accessible a gairebé tothom.

I no és casual que el procés d'augment de la supervivència i de la presència de la gent gran hagi estat acompanyat d'un canvi igualment radical en les característiques i comportaments de la vellesa. Tots dos són canvis interdependents i connectats.

El cas és que les característiques de la gent gran no són tan conegudes com se sol pensar; les haurem d'investigar. De fet, tenint en compte la magnitud i rapidesa del canvi que ha experimentat, probablement sigui una de les etapes de la vida el coneixement sociològic de la qual ha quedat més obsolet i inservible. Per tant, i com que d'aquest coneixement en depenen decisions públiques i privades de transcendència difícil d'exagerar (només cal pensar en les propostes de reforma del sistema de pensions, al qual correspon la partida més gran dels pressuposts públics), la recerca sobre la vellesa ha de tenir una importància de magnitud proporcional, i cal que es faci de manera urgent.

La necessitat de l'estudi longitudinal de la vellesa

Aquesta urgència, però, no ha d'impedir esbrinar prèviament les raons que expliquen que el coneixement sociològic de la vellesa estigui tan farcit de tòpics obsolets. Els autors d'aquest informe (alhora sociòlegs i demògrafs, com es podrà constatar en endavant), tenen la seva pròpia proposta explicativa, molt relacionada amb la metodologia demogràfica: creuen que en estudiar aquestes edats s'ha descuidat una part essencial de l'anàlisi "per edats", la "longitudinal".

Una de les aportacions més importants de la demografia a les ciències socials en general és la diferenciació entre l'estudi de les edats a) com a col·lectius simultanis però diferents de persones¹ i b) com a etapes en la vida d'una mateixa generació. La primera, la que

.....
1. El perill de fonamentar l'estudi de l'efecte de l'edat sobre les persones en aquesta mena de dades (anàlisi coneguda com a "transversal") és suposar que allò observat en un any o en un instant és representatiu d'un cicle vital "típic". Aquest error és especialment freqüent quan l'objecte d'anàlisi és la vellesa, ja que s'acaba atribuint al pas dels anys moltes de les característiques de la gent gran que no deriven d'aquest factor, sinó de la seva generació de pertinença. Es pot observar que, en un any determinat, la probabilitat de morir o de tenir mala salut és més gran com més alta és l'edat, i es pot concloure que augmenten els problemes de salut a mesura que s'envelleix. Però el mateix raonament es podria fer observant aquesta relació entre

estudia els “vells” com una realitat immutable per la qual van passant les persones, ha prevalgut excessivament sobre la segona, la que veu la vellesa com el resultat de totes les edats anteriors. Després de tot, són les “vides” de les persones, les trajectòries de les successives generacions, les que han experimentat una revolució sense precedents en un interval històric extraordinàriament reduït. Els canvis que avui reflecteix la vellesa no són més que els canvis en la manera de viure totes les edats anteriors per part de les successives generacions. No eren, per tant, tant imprevisibles com sembla.

Aquesta darrera manera d'analitzar les edats, l'anomenada “òptica generacional” o de cicle vital, és la més adequada per fer sociologia de les edats. És possible per als demògrafs perquè disposen de fonts estadístiques estables i homogènies molt antigues, com els censos o els registres d'esdeveniments vitals (casaments, defuncions, etc.), amb les quals es pot reconstruir informació, sobre un col·lectiu nascut en un any determinat, al llarg de molts anys posteriors, fins i tot fins a la seva extinció. Disposar d'aquesta mena d'informació té dos grans avantatges: a) permet comparar generacions diferents quan van travessar la mateixa edat, i b) permet comprovar quines diferències en el cicle vital anterior expliquen les diferències trobades en l'edat que s'analitza.

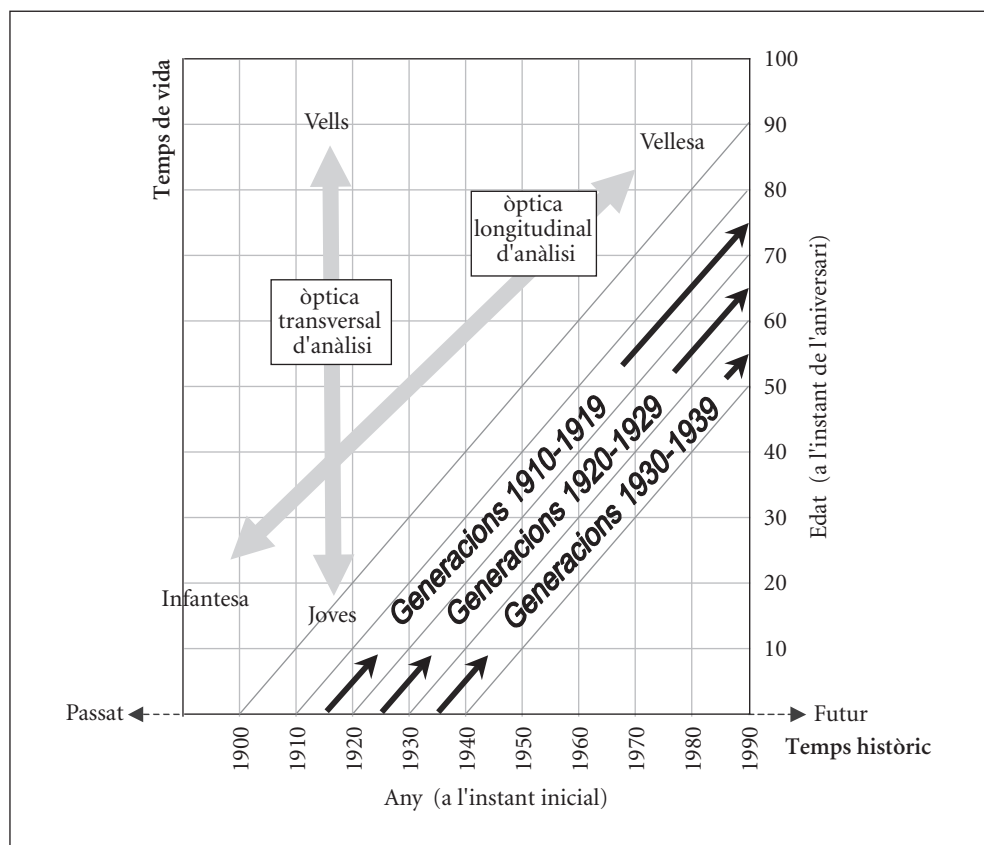
La sociologia de les edats també cerca aquest enfocament de “cicle de vida” ja fa dècades i, com que no disposa de sèries estadístiques tan llargues, ha anat desenvolupant eines i fonts pròpies. Una és l'enquesta retrospectiva o biogràfica, en què les persones informen sobre fets o situacions passades de la seva vida. La seva evident utilitat, però, es veu limitada per un problema metodològic greu quan s'estudien segons quins esdeveniments: el pas del temps pot haver “seleccionat” la representació dels entrevistats, cosa que provoca que la informació que s'obté sigui esbiaixada sobre les seves pròpies característiques,² fet més probable com més temps ha passat.

L'edat dels adults i el seu grau mitjà d'instrucció, o la seva alçada, amb la qual cosa arribaríem, òbviament, a la conclusió errònia que al llarg de la vida es va perdent estatura o estudis. Aquest error és tan freqüent que fins i tot una ministra de cultura del període Aznar va atribuir a l'envelliment —i a la consegüent pèrdua de visió— el fet constatat que els més grans llegissin menys que els joves o els adults.

2. El cas més evident és l'associació entre certes característiques personals i la probabilitat de morir. Així, els nivells baixos d'instrucció solen estar acompanyats d'una esperança de vida menor i, per tant, una enquesta retrospectiva feta a gent gran tendeix a sobreestimar el nivell d'estudis de les generacions.

Figura 1.

Representació de les coordenades temporals que enquadren les edats, i de les dues òptiques de la seva anàlisi (“diagrama de Lexis”)

Font: Elaboració pròpia.

Un altre tipus de font de dades longitudinals, inicialment emprada en els estudis de salut i fa temps aplicada a estudis socials com els de les trajectòries laborals o familiars, són les enquestes de “panel”, on es fixa una mostra inicial de persones, a les quals, en comptes de fer preguntes sobre el seu passat, se les torna a entrevistar posteriorment, a intervals regulars, per tal de veure quins canvis han experimentat. Aquesta mena

d'enquestes són encara molt recents i, en general, poc freqüents.³ Resulten, a més, molt costoses, la gestió de la mostra al llarg del temps és complexa, i triguen anys a començar a proporcionar intervals temporals prou amplis en les trajectòries vitals dels enquestats. A Espanya són pràcticament inexistent, però és precisament la mena de font que la Fundació Jaume Bofill ha posat en marxa amb el Panel de Desigualtats a Catalunya (PaD, en endavant).

El que presentem ara és un informe preliminar i encara no conté una anàlisi longitudinal. El PaD és un panel jove, que només abasta, ara per ara, un màxim de 4 anys de la vida de les persones enquestades, i les trajectòries vitals de la nostra gent gran són òbviament d'una durada molt superior. No ens permet comparar la infantesa o la vida adulta passades de les persones grans d'avui, però sí alguns dels canvis i transicions que han experimentat més recentment. Aquesta serà, però, l'anàlisi futura. En aquest informe breu, fem una primera explotació de les dades de la primera onada del PaD, emmarcada en una descripció general de la vellesa a Catalunya.

Pla d'aquest informe

Aquest treball s'organitza en dos parts ben diferenciades. La primera part està dedicada al lloc relatiu de la gent gran dins el conjunt de la població, i presenta un breu estat de la qüestió sobre l'envelliment demogràfic a Catalunya. S'hi exposen les dades més recents sobre l'estructura per edats i sobre alguns dels seus determinants immediats, i s'insereixen en sèries històriques que donen una perspectiva més gran de la situació actual i de les possibles previsions d'evolució futura.

A la presentació de dades, en aquest primer bloc de l'informe s'hi afegeixen aclariments conceptuals i metodològics, com la mateixa definició del fenomen "envelli-

3. Hi ha exemples d'aplicació d'aquesta mena d'enquestes tan antics com el *Panel Study on Income Dynamics*, als EUA (iniciat el 1968), però en general la seva aplicació als estudis sociològics i de les llars és força recent, de manera que a Europa els primers amb certa rellevància són el *German Socio-Economic Panel* (iniciat el 1984) i el *British Household Panel Survey* (iniciat el 1991). Així mateix, la UE posà en marxa l'*European Community Household Panel* el 1994.

ment poblacional” o les seves determinacions geogràfiques. En aquest cas l’escala territorial ocupa un paper fonamental: per sobre dels grans canvis experimentats per la reproducció humana (autèntic motor explicatiu de l’envelliment poblacional “macro”), el paper de les migracions és més determinant com més petit és l’àmbit poblacional analitzat, fins a arribar a l’àmbit municipal o local (“micro”), en el qual les migracions són el principal determinant de l’estructura d’edats. Finalment, es fan algunes consideracions sobre els tòpics més freqüents pel que fa a les conseqüències socials i econòmiques suposadament negatives, i se suggereixen òptiques de recerca alternatives menys alarmistes.

A la segona part, l’objecte deixa de ser el lloc de la gent gran en el conjunt social i passa a tractar-ne les característiques i comportaments específics, així com els canvis més recents que han experimentat. Se n’analitza la distribució per sexe i edat, la supervivència i estat de salut, les característiques que condicionen les condicions socioeconòmiques, com el grau d’instrucció, la renda o els tipus de convivència, però també algunes de les preguntes autovaloratives incloses al PaD i que complementen qualitativament la resta del qüestionari.

L’ENVELLIMENT DEMOGRÀFIC; DESCRIPCIÓ, EXPLICACIÓ I ABAST

Una cosa és el paper i la posició que ocupa la gent gran, i una altra són les característiques i comportaments que tenen. Les dues coses estan relacionades, és clar, però la primera no depèn només dels seus protagonistes; també les altres edats, amb els seus canvis i comportaments, poden modificar la posició de les persones de més edat, fins i tot sense ser-ne conscients o sense ser actius en el procés.

Potser el canvi de posició més espectacular protagonitzat pels de més edat a Catalunya sigui el canvi en el seu pes relatiu dins del conjunt de la població, pes que ha crescut extraordinàriament. Aquest canvi no és només un resultat del nombre creixent de persones grans, sinó que està vinculat a l’evolució dels volums respectius de cadascuna de les altres edats. Si totes haguessin crescut de la mateixa manera, no estariem parlant

de cap canvi. Convé, doncs, explicar i descriure aquest procés observant el conjunt de les edats i analitzant com s'han comportat respectivament. D'això se'n diu evolució de l'"estructura d'edats".

El concepte *envelliment demogràfic*

Tothom ha sentit parlar d'aquest canvi poblacional, de manera que sembla accessori començar amb un aclariment conceptual i terminològic. Tanmateix, la mateixa denominació "envelliment demogràfic" o "envelliment de la població" és desafortunada i provoca malentesos generalitzats que convé combatre, pel bé de la claredat conceptual i de l'adequació de les nostres respostes socials i polítiques. Moltes de les conseqüències suposades i temudes d'aquest procés demogràfic són només mites. La veritat és que els col·lectius, els grups, les poblacions no són organismes ni poden envellir. Són les persones les que ho fan.

Allò a què la denominació al·ludeix és a un canvi en l'estructura per edats, perfectament visible en la seva representació clàssica, la piràmide d'edats. Es perd la forma triangular tradicional a mesura que s'estreny la base i s'eixamplen les parts corresponents a les edats madures i més avançades. És a dir, es tracta d'una redistribució dels pesos respectius de les diferents edats presents en el conjunt de la població. La tendència és que les edats madures i avançades, tradicionalment escasses, acabin tenint un pes similar al de les edats més joves.

Quan es va prendre consciència que això estava succeint, allà per les primeres dècades del segle xx, es va anomenar aquest procés *envelliment demogràfic*, una expressió que reflecteix la por a la decadència i a la degeneració "nacionals", imperant pràcticament en totes les societats avançades del moment. L'organicisme i el biologisme consideraven que les poblacions tenien "vida", amb una fase de maduresa i esplendor, però també amb la seva "vellesa" i extinció final, i les dades demogràfiques, especialment les que revelaven un sostingut descens de la fecunditat, eren interpretades en aquesta direcció.

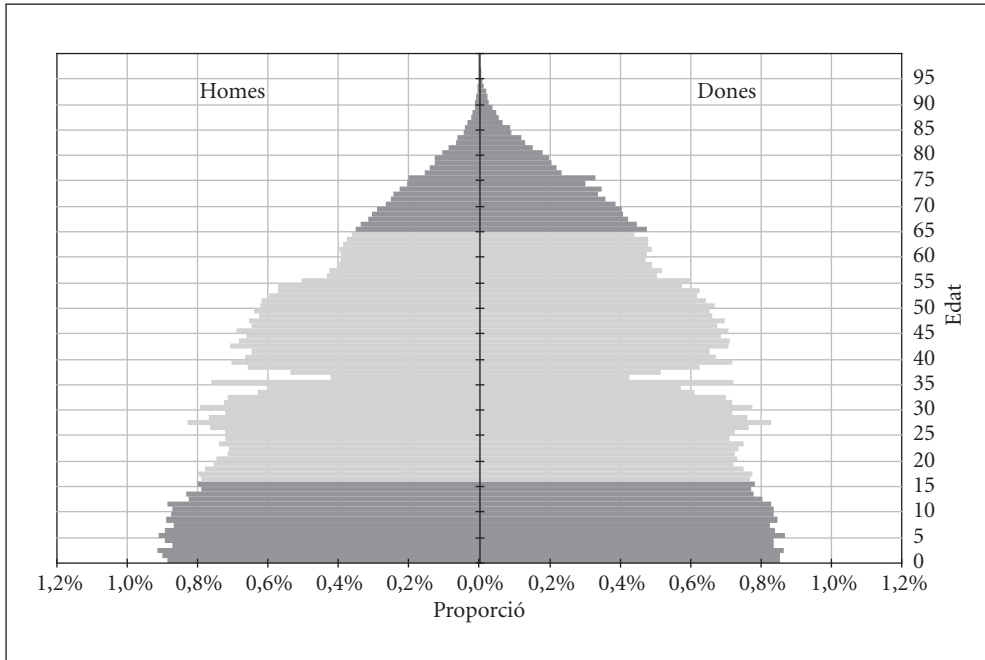
Avui sabem que les poblacions no envelleixen, no tenen edat, i hem tingut un segle sencer per comprovar que la “decadència” prevista era una fal·làcia.⁴ La trampa conceptual implícita en la denominació *envelliment demogràfic*, però, continua exercint la seva tendenciosa funció.

Allò “vell” continua tenint connotacions negatives, de tal manera que qualsevol sap, quan es parla de la població, que l’envelliment demogràfic no pot ser bo. Abans d’entrar en temes més descriptius, ens limitem a assenyalar que els fonaments teòrics d’aquest tòpic ja fa temps que s’han revelat erronis, i que la realitat històrica continua desmentint-los de manera tant més evident com més s’accentua aquest procés. I és important començar amb aquest aclariment, perquè la població de Catalunya està experimentant aquesta evolució amb una intensitat i rapidesa que no tenen precedents i hem de deixar clar que aquest procés no ha arribat al seu punt final, ni de bon tros.

El canvi en la piràmide d’edats a Catalunya. Context històric

Deixem establert, doncs, que l’anomenat “envelliment demogràfic” és, senzillament, un procés de canvi en l’estructura per edats, a través del qual l’edat mitjana de la població augmenta. Dit en altres paraules, la relació d’efectius entre les diferents edats canvia de tal manera que la gent gran va adquirint un pes creixent dins del conjunt.

.....
 4. L’articulació del pensament polític i sociològic entorn dels conceptes de *decadència* i *degeneració* té exponents evidents com *La decadència d’Occident*, d’Oswald Spengler (1923), una obra de referència per a bona part del pensament filosòfic mundial d’aquells anys, o la mateixa qualificació de “regeneracionisme” amb què es va denominar l’intent de reestructuració institucional i ideològica de l’època. Els demògrafs en aquell moment formen part essencial d’aquest clima d’opinió, com evidencia el llibre *Catalunya, poble decadent* de qui va ser director dels serveis estadístics de la Generalitat republicana, Josep Antoni Vandellós (1935). La reedició d’aquesta obra per Edicions 62 (1985) inclou un magistral preàmbul de Jordi Nadal, en què s’evidencia que la demografia, amb la seva constatació del descens de la fecunditat i el previsible envelliment demogràfic, va proporcionar el nucli bàsic dels arguments catastrofistes, nacionalistes conservadors i, finalment, feixistes a tot Europa. És també aquesta obra de Vandellós la que esperona moltes dècades després Anna Cabré, en *El sistema Català de reproducció* (1999), a fer un estudi rigorós i sense precedents de la reproducció real catalana, amb resultats que desmenteixen radicalment el “pessimisme poblacional” de Vandellós.

Gràfic 1.**Piràmide de població de Catalunya, 1976**

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

El concepte d'estructura per edats, una mica abstracte, es pot convertir fàcilment en imatges gràcies a un gràfic d'ús tradicional en demografia: la piràmide de població. Per tant, la constatació dels canvis de l'estructura per edats (i sexe) pot iniciar-se fàcilment amb la comparació entre piràmides corresponents a dos moments diferents.

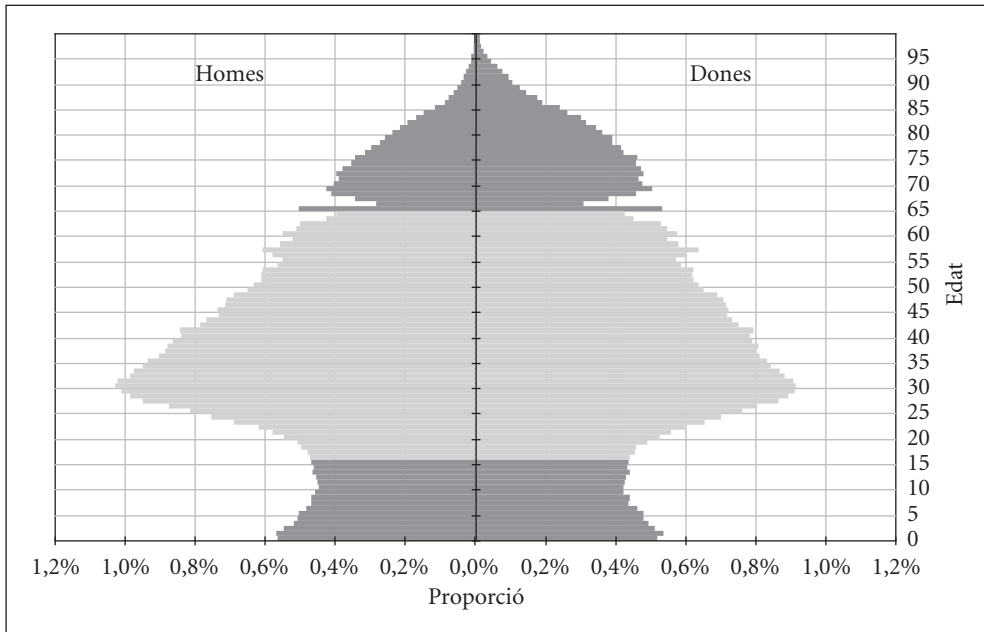
El que s'observa gràcies a la piràmide de 1976 pot semblar un cas típic d'aquesta mena de gràfics. La seva forma és la que s'acostuma a imaginar, i la que dóna nom a aquest gràfic tan singular: ampla a la base i progressivament més estreta a mesura que es puja en les edats, fins a extingir-se després de dibuixar un pic en arribar a les edats màximes assolides pels éssers humans.

La regularitat amb què les proporcions van minvant a mesura que es puja en les edats està truncada, això sí, per algunes notables discontinuïtats, “marques” en algunes generacions concretes, resultants d’esdeveniments històrics que van modificar sensiblement la dinàmica demogràfica dels anys anteriors. En el cas de la piràmide de 1976, resulten especialment visibles dues d’aquestes “marques”:

- Al voltant dels trenta a trenta-nou anys. Correspon al dèficit de naixements induït per la Guerra Civil, i que es va traduir en unes generacions que ja sempre han arrossegat un volum relatiu inferior a les anteriors i posteriors.
- Entre cinquanta-sis i seixanta anys. Es tracta d’un efecte combinat de dues conjuntures adverses: d’una banda, també s’hi reflecteix l’efecte de la Guerra Civil, aquesta vegada com a resultat de les baixes directament provocades per la guerra i que es concentraren en les generacions joves en edat de combatre; de l’altra, la guerra accentuà el ja originalment escàs volum d’aquestes mateixes generacions, nascudes al voltant de l’epidèmia de grip de 1917-1918, epidèmia que a més de la conseqüent retracció de la natalitat va generar una important mortalitat infantil (quan es tracti de considerar les diferències inherents als diversos intervals d’edat entre la gent gran a Catalunya, aquests preconditionants generacionals s’hauran de tenir molt presents, ja que han marcat no solament el seu pes demogràfic respectiu, sinó la biografia sencera d’aquestes persones).

Al marge d’aquests accidents històrics que es dibuixen en el perfil de la piràmide, l’estructura per edats de 1976 mostra, sobretot, una forta presència de menors de quinze anys, que es reflecteix en una superfície substancial (vegeu la part fosca més baixa del gràfic, més d’una quarta part del conjunt), mentre que les persones més grans de seixanta-quatre anys només representen una dècima part del total. Es tracta d’un moment en la història demogràfica de Catalunya en què ningú no va sospitar el que havia de succeir en pocs anys.

La piràmide de 2006 mostra un canvi radical: mentre que els menors no arriben al 14% la gent gran representa més del 17% del conjunt de la població.

Gràfic 2.**Piràmide de població de Catalunya, 2006**

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

La principal explicació es desprèn de la mateixa piràmide de 2006: el descens en el volum dels naixements iniciat a mitjan anys setanta no té precedents, ni pel que fa a la magnitud ni pel que fa a la rapidesa. De fet, deixa com una petita anècdota l'empremta de la Guerra Civil sobre la piràmide. El resultat visual, poc més d'un quart de segle després, resulta certament espectacular. Malgrat que en els últims quinze anys el volum anual de naixements sembla que s'ha estabilitzat i fins i tot dóna signes de recuperació, aquest volum es mou al voltant de la meitat del les xifres que hi havia quan s'inicià el descens. La forma de la piràmide s'ha vist dràsticament alterada, i recorda més a un arbre que a la figura tradicional.

Lògicament, és aquest descens de la natalitat allò que explica el ritme, molt ràpid, amb què la població de menor edat ha reduït el seu pes. S'ha de recordar que estem

parlant d'una distribució dels pesos entre les diferents edats, de manera que, un efecte automàtic de la disminució dels naixements i, per tant, del nombre d'infants, és l'augment del pes de la resta d'edats (els adults i els més grans), fins i tot si el volum es mantingués intacte.

Una piràmide (una estructura per edats) només pot canviar el seu perfil per la influència de les noves “entrades” i “sortides” de persones, la qual cosa equival als fenòmens bàsics estudiats per la demografia: naixements, defuncions i migracions. Després d'observar aquestes imatges, però, a Catalunya sembla haver-hi una única causa realment important: el descens de la natalitat.

Tanmateix, si ens quedem només amb la comparació d'aquestes dues piràmides ens podem endur una impressió força incorrecta de la forma i les causes que ha tingut l'evolució del pes de la gent gran a Catalunya. Una mirada més enllà, amb un abast històric més ambiciós, n'aclarirà el motiu.

D'una banda, podem començar a sospitar que la població de Catalunya no es traduïa en absolut en una piràmide típica l'any 1975. Va ser, en certa manera, tan excepcional com és la de 2006. La seva base, tan ampla, es dibuixa al final d'un període caracteritzat per una natalitat molt elevada, el *baby-boom*, afavorit per una intensíssima immigració concentrada sobretot en les edats joves. Per si no n'hi hagués prou, els molts naixements i la immigració de joves en edat fecunda es varen veure complementats per un altre canvi radical que en multiplicava els efectes: la tradicionalment elevada mortalitat infantil comença finalment a assolir, en aquests anys, els valors reduïts propis dels països desenvolupats. Els nens sobreviuen.

El nombre absolut de persones que integren la gent gran, al marge del que fan la resta d'edats, no para de créixer des de, com a mínim, l'any 1877, de manera que l'últim recompte oficial marca també el seu màxim històric: el 2006 a Catalunya hi ha 1.175.519 persones de seixanta-cinc anys o més. Si en 130 anys la població s'ha multiplicat per quatre, la gent gran s'ha multiplicat per quinze.

Aquests canvis s'observen molt millor en mesurar el pes respectiu de cada gran grup d'edat sobre el total. Així, es palesa que la proporció de persones més grans de seixan-

Taula 1.**Població de Catalunya 1877-2003. Grans grups d'edat (nombres absoluts)**

Any	0-14	15-64	>64	Total
1877	543.587	1.130.864	76.618	1.751.069
1887	579.179	1.167.777	92.496	1.839.452
1900	591.917	1.267.622	97.198	1.956.737
1910	591.408	1.381.692	108.440	2.081.540
1920	609.557	1.586.829	133.142	2.329.528
1930	717.649	1.896.084	172.786	2.786.519
1940	659.067	2.017.131	213.768	2.889.966
1950	637.409	2.321.330	278.316	3.237.055
1960	911.275	2.636.046	375.189	3.922.510
1965	1.073.641	2.962.085	424.460	4.460.186
1970	1.308.800	3.294.212	504.491	5.107.503
1975	1.448.866	3.631.937	579.433	5.660.236
1981	1.484.171	3.814.072	658.354	5.956.597
1986	1.277.016	3.962.566	739.136	5.978.718
1991	1.078.306	4.119.626	862.562	6.060.494
1996	892.431	4.205.903	991.706	6.090.040
2001	872.924	4.366.073	1.104.113	6.343.110
2006	1.020.751	4.938.427	1.175.519	7.134.697

Font: Censos, padrons i renovacions padronals corresponents.

ta-quatre anys no ha parat de créixer des que es disposa de dades: el 1877 era només del 4,4% i ha anat augmentant fins a arribar a pràcticament el 10% el 1970. En altres paraules, l'anomenat envelliment demogràfic és un procés antic, de més d'un segle, iniciat, com a mínim, abans del darrer quart del segle XIX, i no a finals dels anys setanta, com podria semblar observant només les dues piràmides anteriors.

Un segon aspecte que constaten les dades és l'excepcionalitat del tercer quart del segle XX (1950-1975). En aquest període conflueix una natalitat elevada, una immigració intensa i una supervivència infantil sense precedents. La conseqüència immediata és que el ritme de creixement fou extraordinari, i pràcticament tot aquest creixement demogràfic es produí en persones que encara no eren grans, cosa que donà com a resultat més tangible la piràmide de 1975. Va augmentar sensiblement la proporció d'infants,

proporció que havia estat disminuint des de 1887: d'un 31,5% fins a un 19,7% el 1950, però que només en els deu anys següents es va recuperar fins al 25,6%. De fet, el creixement percentual dels joves està esmorteït pel simultani creixement del nombre de persones grans, que no es va interrompre. Però comptats en termes absoluts, el nombre d'infants, que havia minvat des de 1930 fins a 1950, va créixer entre aquest any i fins l'any 1975 de 637.409 a 1.448.866.

Es revela, per tant, l'excepcionalitat de la piràmide de 1976, i s'explica així que la comparació amb la piràmide actual doni una impressió de canvi tan accentuada. El motiu és que també la situació actual resulta de canvis excepcionalment intensos, i de signe pràcticament contrari als de les dècades anteriors.

Taula 2.

Població de Catalunya 1877-2006. Grans grups d'edat (proporcions) i relació entre persones grans i infants

Any	0-14 anys	15-64 anys	> 64 anys	(> 64) / (0-14)*
1877	31,0%	64,6%	4,4%	14
1887	31,5%	63,5%	5,0%	16
1900	30,3%	64,8%	5,0%	16
1910	28,4%	66,4%	5,2%	18
1920	26,2%	68,1%	5,7%	22
1930	25,8%	68,0%	6,2%	24
1940	22,8%	69,8%	7,4%	32
1950	19,7%	71,7%	8,6%	44
1960	23,2%	67,2%	9,6%	41
1965	24,1%	66,4%	9,5%	40
1970	25,6%	64,5%	9,9%	39
1975	25,6%	64,2%	10,2%	40
1981	24,9%	64,0%	11,1%	44
1986	21,4%	66,3%	12,4%	58
1991	17,8%	68,0%	14,2%	80
1996	14,7%	69,1%	16,3%	111
2001	13,8%	68,8%	17,4%	126
2006	14,3%	69,2%	16,4%	115

* Aquest indicador és més dinàmic que les simples proporcions de cada grup, i es pot interpretar com “el nombre de persones més grans per cada 100 infants”.

Font: Censos, padrons i renovacions padronals corresponents.

Acceleració recent del procés i actual interludi abans de la seva culminació

En els últims trenta anys s'ha produït una profunda i molt ràpida transformació en l'estructura per edats de la població catalana, i només cal fer un cop d'ull a les dues piràmides anteriors per detectar el factor explicatiu principal: un descens en el volum dels naixements, iniciat a mitjan anys setanta, i que no té precedents, ni pel que fa a la magnitud ni pel que fa a la rapidesa, fins al punt de minimitzar com si fos una petita anècdota l'empremta de la Guerra Civil sobre la piràmide.

El resultat visual, aproximadament un quart de segle després, resulta certament insòlit. Malgrat que en els últims quinze anys el volum anual de naixements no solament s'ha estabilitzat, sinó que dóna clars signes de recuperació, aquest volum encara no arriba a ser, ni de bon tros, similar a les xifres que hi havia en el moment en què s'inicià el descens. Com ja s'ha comentat, en el seu moment mínim, corresponent a 1995, el nombre de naixements era la meitat del que hi havia vint anys abans (es passà dels 112.000 naixements de 1975 als 53.809 de 1995), i en les darrers deu anys s'ha recuperat la meitat de la pèrdua (el 2005 es produïren a Catalunya 79.547 naixements). Amb tot això, la forma de la piràmide s'ha vist dràsticament alterada, i ens recorda més a un arbre que a la figura tradicional. Lògicament, és aquest descens de la natalitat el que explica el ritme, molt ràpid, de reducció del pes de la població de menor edat.

Aquest contrast, doncs, és una bona manera d'emfasitzar els últims canvis, però amaga la importància del descens de la mortalitat, i crea una falsa impressió sobre la rellevància d'ambdós fenòmens com a causes de l'envelliment demogràfic (com s'argumenta més endavant, l'autèntic desencadenant del canvi de la dinàmica poblacional en el seu conjunt és l'augment de la supervivència).

Sistematitzant les dades, aquest procés d'envelliment recent presenta dues etapes completament diferenciades, que coincideixen amb dos moments molt dispars de l'evolució de la població.

- **Període 1976-1996. Estabilització del volum, acceleració de l'envelliment demogràfic.** Es caracteritza per un fort alentiment del creixement de la població, i

fins i tot estabilització, que està acompanyat d'un fort envelliment de la població. Respecte al primer, si el 1976 ja érem pràcticament sis milions, xifra que s'assolí per primer cop el 1978,⁵ el 1996, vint anys després, continuàvem sent sis milions. En vint anys la població s'havia incrementat un 7,5%, increment pràcticament atribuïble en la seva totalitat als primers dos anys, i que encara resultava explicable principalment per la inèrcia del creixement dels anys seixanta. A partir d'aquest moment l'estabilització del volum de la població és quasi total.

Mentrestant, el que sí que canviava de manera extraordinàriament ràpida era la distribució de la població entre les diferents edats. Els menors de quinze anys, com a resultat del descens sostingut i radical de la natalitat, protagonitzaven una molt important disminució, en termes absoluts i relatius (la disminució va ser de més de mig milió de joves), de manera que van passar de tenir un pes per sobre del 25% a tenir un pes inferior al 15%. Si el volum total de població no es va veure afectat de la mateixa manera va ser perquè simultàniament la població més gran de seixanta-quatre anys es veia engrandida per generacions cada vegada més plenes (menys minvades per la mortalitat en totes les edats prèvies), al mateix temps que els que ja tenien edats superiors es beneficiaven d'un augment notable i poc esperat de la seva esperança de vida. El resultat de totes dues tendències va ser que la gent gran passés, en només dues dècades, de representar poc més del 10% de la població total, a depassar el 16%.

Una altra manera de revelar la rapidesa i radicalitat dels canvis és observar la relació entre el nombre d'infants i el de gent gran, que és el que expressa la última columna de la taula anterior. S'ha de tenir present que al llarg de tota la història de Catalunya (i dels éssers humans en general), els infants sempre havien estat molt més nombrosos que la gent gran. Així, l'any 1900, la relació era de setze persones més grans de seixanta-quatre anys per cada cent menors de quinze. Cinquanta anys després ja eren quaranta-quatre persones grans per

5. Aquesta xifra posada aquí com a referència, fou mitificada el 1987 en una campanya publicitària de la Generalitat de Catalunya. En un moment de fort estancament demogràfic, aquest eslògan tingué una vigència impensable, de més de quinze anys. Mostra d'aquest estancament és que la xifra dels sis milions, que s'assolí per primer cop en la renovació padronal de l'any 1978, anà apareixent i desapareixent dels recomptes, de manera que del padró de 1986 encara es desprèn una xifra per sota dels sis milions, i no fou fins a l'any següent que aquesta xifra se superà, sembla que ara sí, de manera definitiva.

cada cent joves, la qual cosa implica un canvi substancial però no invalida la pauta de majoria sobrada a favor dels joves. Tanmateix aquesta pauta ha estat derruïda espectacularment en el període aquí comentat: com es pot comprovar a la taula, l'any 1996, com a absoluta novetat històrica, la gent gran és ja més nombrosa a Catalunya que els menors de quinze.

Aquest nou paper demogràfic de la vellesa es converteix en un tema central del debat sobre el futur de la població i les repercussions que pot tenir sobre el conjunt de la societat, especialment en relació amb l'augment de la despesa pública, via pensions i sanitat, i als possibles efectes sobre el mercat de treball en els anys vinents. Cal recordar, a més, que aquest envelliment es produï en un context històric de dissociació gradual entre l'edat biològica dels individus, que augmenta per l'allargament de l'esperança de vida, i el que podríem anomenar com a "edat productiva", que es redueix en allargar-se, d'una banda, el període de formació del individu i en avançar-se, de l'altra, l'edat de jubilació.

- **Període 1996-2006. Ràpid creixement poblacional i pausa en l'envelliment demogràfic.** L'any 1996 representa un punt d'inflexió que trenca la dinàmica anterior, en iniciar-se un sobtat creixement de la població, impensable pocs anys abans. Ha estat tan ràpid que molts encara no s'han adonat que la xifra mítica dels sis milions ha deixat de tenir vigència, superada amb escreix: en només deu anys ja s'han superat els set milions, una xifra que, per cert, no tindrà temps de ser mitificada. En paraules d'Anna Cabré "si algú volia [fer un eslògan amb la xifra dels set milions] ja arriba tard. L'avantatge que va tenir el 'Som sis milions' és que aquesta xifra es va mantenir durant més de quinze anys. Però si durant els seixanta s'hagués fet un eslògan a l'estil 'som quatre milions' tampoc no hauria durat gaire, perquè el 1965 ja érem mig milió més. Actualment passa igual".⁶

Els dos motors més enlluernadors del creixement actual, per la intensitat que tenen i pel fet d'actuar en un sentit pràcticament oposat al que tenien en la dinàmica anterior, són l'increment de la natalitat i l'arribada de forts contingents de població immigrada. A diferència de la intensa immigració que també va

6. *Omnium*: L'entrevista amb Anna Cabré, Primavera, 2007; p. 12 (<http://www.omnium.cat/media/7937.pdf>).

incorporar la població catalana en els anys seixanta-setanta, aquesta vegada es tracta d'immigració majoritàriament estrangera. L'efecte sobre l'estructura per edats, però, no és molt diferent: són immigrants joves, en edat laboral i fecunda, i que constitueixen, per tant, un factor rejuvenidor de la piràmide i de l'augment de natalitat.⁷

No és, doncs, estrany que el volum d'infants i d'adults hagi crescut molt més en la última dècada que en les dues dècades anteriors (de fet, els infants havien minvat anteriorment).

Les dades generals d'aquest dos últims períodes de l'evolució poblacional catalana es resumeixen a la taula que hi ha a continuació. Així presentades, aquestes dades tenen la virtut de revelar una certa paradoxa: aquest segon període, de creixement intens del conjunt de la població en general i dels joves en especial, no ha implicat un canvi substancial del pes respecte dels diferents grans grups d'edat en el conjunt de la població. En altres paraules, malgrat el creixement d'infants i d'adults, la proporció de gent gran s'ha mantingut pràcticament idèntica. Com és possible?

En efecte, tal com ara es pot comprovar, tot i que la mateixa dinàmica d'aquest creixement ha frenat l'envelliment de la població, no es pot parlar, ni molt menys, d'un rejuveniment poblacional. A grans trets, i si tenim en compte els grans grups d'edat, l'estructura per edats de 2006 és relativament similar a la de deu anys abans: un 70% de població compresa entre els quinze i els seixanta-quatre anys, i un 30% que es reparteix entre la població vella i la població jove, amb un cert avantatge per a la primera.

7. Aquesta descripció dels efectes dels tres fenòmens demogràfics en la piràmide de població no ha seguit sempre la lògica esmentada. En aquest sentit, l'únic inalterable és l'efecte de la natalitat, mentre que els altres dos han afectat històricament diferents punts de la piràmide. Així, l'increment de l'esperança de vida, quan la mortalitat era molt elevada, tingué un efecte sobre el conjunt de la piràmide, però sobretot en la base, ja que la reducció de la mortalitat infantil fou anterior a l'increment d'anys viscuts per la població gran. Respecte de les migracions, tant poden comportar una entrada com una sortida de població, i en diferents grups d'edat. Així, tot i que la part més important se sol donar en les edats adultes, no cal oblidar el fenomen anomenat de migracions d'arrossegament (els fills que migren amb els seus progenitors) o les migracions de retorn (que afecten sobretot la gent gran).

Taula 3.**Evolució dels grans grups d'edat. Catalunya, 1976-2006**

	1976		1996		2006		Variació relativa		
	Milers	%	Milers	%	Milers	%	1976-96 Lenta	1996-2006 Ràpida	Total
0-14 anys	1.448,9	25,6%	892,4	14,7%	1.020,8	14,3%	-38,4%	14,4%	-29,5%
15-64 anys	3.631,9	64,2%	4.205,9	69,1%	4.938,4	69,2%	15,8%	17,4%	36,0%
65-84 anys	547,2	9,7%	895,9	14,7%	1.037,6	14,5%	63,7%	15,8%	89,6%
>84 anys	32,3	0,6%	95,8	1,6%	137,9	1,9%	196,8%	43,9%	327,2%
Total	5.660,2	100%	6.090,0	100%	7.134,7	100%	7,6%	17,2%	26,0%

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

El motiu és que, menys visible que el repunt de la natalitat o la intensa immigració, la millora de la supervivència ha continuat incrementant el volum del grup d'edat superior als seixanta-quatre anys. De fet, assistim a un fenomen que no té precedents: les generacions madures i en la seva primera vellesa gairebé no es veuen erosionades per defuncions, de tal manera que, en la seva pràctica totalitat, es van traslladant cada vegada més amunt en la piràmide.

L'envelliment demogràfic recent, per tant, no ha estat només cosa de la baixa natalitat: les millores en la mortalitat general, i en els últims trenta anys molt especialment en les persones de més edat, han estat molt substancials. La proporció creixent de les persones més grans, certament, es va accelerar per un efecte mecànic de la disminució dels infants posterior a 1975, però seria molt erroni considerar que aquesta en va ser la causa principal, i això és el que s'evidencia ara que la natalitat fins i tot torna a créixer. Encara més, a mitjà termini, el volum de la població de més edat no té res a veure amb el nombre contemporani d'infants, i ha estat creixent des de 1976 de manera inusitada (els més grans de seixanta-quatre anys eren 579.433 aquell any, mentre que el 2006 eren 1.175.519).

El ritme amb què creix el pes de la gent gran: acceleració imminent

En aquesta nova situació, el volum inicial de les generacions es trasllada sense gaire erosió del naixement a edats molt avançades. El que d'ara en endavant més comparà a l'hora de preveure el volum futur de la gent gran és el volum original de cada generació.

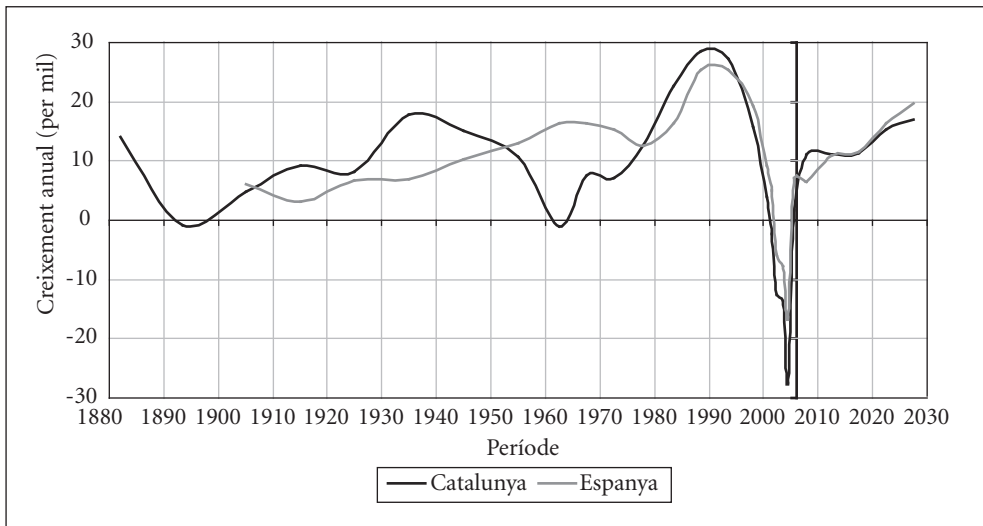
Aquesta consideració ens dóna una altra clau sobre la interrupció aparent actual de l'envelliment demogràfic, que erròniament podria atribuir-se només a natalitat i immigració. La revifalla d'aquests dos components de la dinàmica poblacional ha coincidit amb l'arribada als seixanta-cinc anys de les generacions de volum més reduït nascudes durant la Guerra Civil.

Només aquesta coincidència explica que la proporció de persones més grans hagi deixat d'augmentar i, fins i tot, hagi experimentat un lleuger descens (vegeu el gràfic següent, en què es pot constatar que el seu ritme de creixement ha caigut tant que fins i tot ha esdevingut negatiu).

Un precedent d'aquest fenomen, tot i que de magnitud molt inferior, es pot observar també en els anys seixanta. Aquell període, però, es va explicar principalment per la immigració de joves de la resta d'Espanya, que va alentir, i fins i tot compensar, l'encara lent però continuat creixement de les proporcions de supervivents fins a la vellesa. És cert que els naixements de finals del segle XIX, arribats a l'edat de jubilació als anys seixanta, van ser escassos pel fet que vingueren al món en els anys en què hi hagué una important epidèmia de còlera, i que aquesta menor natalitat es traduí en generacions de volum més petit. Tanmateix, el volum inicial de les generacions no tenia la rellevància que té actualment, ja que restava molt "erosionat" per la mortalitat de tota la vida anterior als seixanta-cinc anys. De fet, com es pot comprovar en el gràfic, malgrat que el còlera afectà de manera similar a Espanya, el ritme d'envelliment als anys seixanta es va sostenir en la seva població. A diferència del que està succeint ara, les variacions numèriques dels escassos supervivents fins a les edats de la vellesa ac-

Gràfic 3.

Ritme de creixement anual de la proporció de persones més grans de seixanta-quatre anys. Catalunya i Espanya, 1880-2030

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net), l'INE (www.ine.es) i el Centre d'Estudis Demogràfics (www.ced.uab.cat).

centuaven només de manera insignificant els efectes, molt més rellevants, de l'arribada d'un fort contingent de població adulta-jove a Catalunya.

En canvi, avui es pot afirmar, basant-nos en el que ja sabem sobre els volums de les generacions nascudes durant la Guerra Civil i després, que el parèntesi actual en l'envelliment demogràfic de Catalunya serà molt breu. Immediatament després que acabin d'arribar al seu seixanta-cinquè aniversari les generacions buides de la Guerra Civil, entrarem en una etapa històrica de fort creixement absolut de la població que depassa aquesta edat. Les generacions posteriors tenen ja un volum inicial ràpidament creixent, i aviat serà realment molt considerable, sobretot quan arribin les nascudes als anys seixanta i primers setanta, les més nombroses mai nascudes a Catalunya.

Les projeccions de població oficials de la Generalitat de Catalunya,⁸ que tenen com a horitzó l'any 2030, consideren probable que la gent gran representi fins a un 22% de la població en aquell moment. Com que les projeccions no havien previst una immigració tan intensa com la que està arribant recentment, potser aquest percentatge acabi sent una mica inferior. No obstant això, el que no canviarà a penes és el volum previst de la població més gran, molt més previsible per no estar afectat per l'evolució de la resta d'edats i per tractar-se de persones avui ja presents en la població independentment del que passi amb la fecunditat. Així, aquest volum superarà el milió i mig el 2020, i s'aproximarà als dos milions el 2030.

Som, doncs, davant d'un procés que encara no ha culminat i que s'accelerará en els anys vinents fins a atorgar un pes màxim a la població més gran de seixanta-quatre anys poc abans d'acabar la primera meitat del segle XXI. Una mirada encara de més abast temporal permet pronosticar, sense gaire risc d'error, que l'arribada posterior als seixanta-cinc anys de les generacions "buides" nascudes a partir de 1975 significarà un sensible replegament del pes demogràfic de la gent gran durant algun temps.

Catalunya en el context internacional

Com es pot comprovar en el gràfic anterior, Catalunya ha experimentat tot aquest procés amb fluctuacions importants però amb gran rapidesa, de manera força similar al que ha succeït a tot Espanya. Es podria dir que l'inici del procés ha estat tardà, però les millores en la supervivència en el segle XX han estat fulgurants.

En realitat, des d'una perspectiva comparativa internacional, l'envelliment de la població catalana cal situar-lo en el context dels països i de les regions europees. L'actual pes de la gent gran a Catalunya (16,5% el 2006) se situa lleugerament per sobre de la mitjana de la Unió Europea, però no és ni de bon tros una de les proporcions més altes.

8. Es pot trobar informació d'aquestes projeccions a la pàgina web de l'IDESCAT (www.idescat.net). La projecció que s'ha pres com a referència correspon a l'anomenat escenari mitjà-alt (o tendencial), i està actualitzat a l'any 2004.

Aquest lloc correspon a països com Itàlia —19,2% el 2004—, Alemanya —18,6% el 2005— o Grècia, Suècia, Bèlgica, Bulgària i Portugal —tots ells per sobre del 17%.

Si fem les comparacions a escala de les regions europees, Catalunya ocupa igualment una posició intermèdia. El 2005, sobre un total de 275 regions, se situa en la posició 126 en el rànquing de més percentatge de gent gran.⁹ En canvi, on sí que destaca Catalunya és en el baix percentatge de població infantil, car la mitjana europea és del 16,4%, mentre que a Catalunya es queda en un 14,3%. Aquesta situació peculiar encara és més palesa si baixem a escala de regions, en aquest cas Catalunya és la quaranta-cinquena regió amb menys població jove. Aquesta posició es deu al procés de davallada de la natalitat anteriorment comentat, que va ser més tardà que el de la major part de la Unió, però va ser més intens, de manera similar a com també ha succeït a les regions del Nord d'Itàlia.

Per tal de mostrar no solament la posició de Catalunya en el context internacional pel que fa al pes de la gent gran, sinó també el “ritme” històric de l’envelliment demogràfic, el gràfic següent mostra els moments en què aquest pes arriba a certs llindars significatius (7, 14 i 21% del total de la població) en una mostra de diversos països del món.

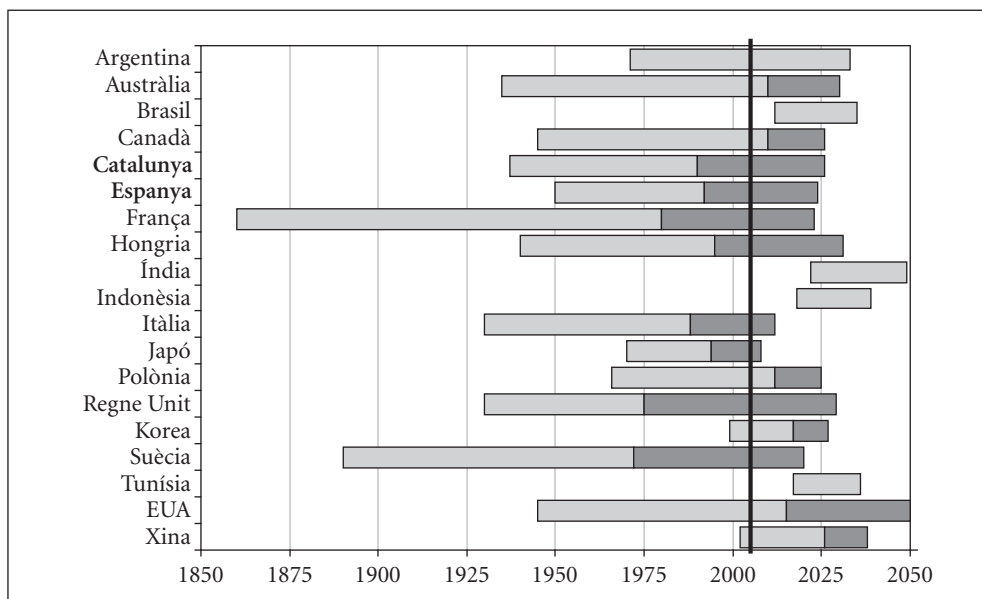
A Catalunya la gent gran va assolir el 7% abans que a Espanya, ja que l’inici de la transició va ser lleugerament anterior, especialment pel que fa a la reducció de la fecunditat. Però tot el segle xx ha estat un segle d’integració en els comportaments demogràfics, de tal manera que l’arribada al 14% ha estat pràcticament simultània, de la mateixa manera que també succeeix en altres països del nostre entorn. En aquest sentit és paradigmàtic el cas de França, que assoleix un 7% de gent gran el 1860, setanta-cinc anys abans que Catalunya, però que triga cent vint anys a assolir el 14%, només deu anys abans que Catalunya.

D’altra banda, la previsió del moment en què s’arribi al 21% és lleugerament més tardana a Catalunya que a Espanya, atesa la gran rellevància de la immigració exterior

.....
 9. Les regions europees que s’han considerat són aquelles de les quals l’Eurostat disposa d’informació per a l’any 2005 o per a l’any 2004 (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>).

Gràfic 4.

Moment històric en el qual les persones més grans de 64 anys assoleixen el 7%, 14%, i 21% de la població. Catalunya i diversos països del món

Notes. (1) La línia vertical gruixuda separa les dades reals de les projectades. (2) Les línies horitzontals indiquen el moment d'arribada als tres llindars establerts: l'inici, l'arribada al 7%, l'enfosquiment, l'arribada al 14%, i el final, el moment que s'assoleix el 21%. (3) Dels països que no es preveu que arribin al 21% abans de l'any 2050 no se n'ha dibuixat el segon tram.

Font: Basat en la idea de Mirkin (2001), actualitzant-ne la informació. Les dades dels diferents països s'han actualitzat a partir de *World Population Prospects: The 2006 Revision*, en la seva hipòtesi mitjana (<http://www.un.org/popin/data.html>), mentre que les dades de Catalunya s'han extret de la projecció feta per l'Institut d'Estadística de Catalunya, en la seva hipòtesi tendencial (www.idescat.net).

en els últims anys (com ja s'ha comentat, el motiu és que es tracta d'immigració fonamentalment laboral, jove en edat i, per tant, en plena etapa fecunda del cycle vital).¹⁰

.....
10. Catalunya presenta fluctuacions més grans que altres indrets, com pot ser Espanya. Aquest fenomen és un efecte merament estadístic i és degut al seu menor volum poblacional. Tal com passa sovint, a mesura que es redueix l'àmbit geogràfic i la grandària demogràfica, l'estructura per edats acusa més les migracions i menys els efectes de la natalitat i la mortalitat.

El que es pot constatar en comparar els diferents moments en què s'assoleixen els diferents percentatges, és que tant Catalunya com Espanya estan entre els països de “segona onada”, pel que fa al moment d'inici en els canvis de la piràmide. França o Suècia, en canvi, van ser pioneres, van arribar a un 7% de gent gran molt abans que s'iniciés el segle xx. En l'extrem contrari, hi ha un tercer grup de països molt tardans, alguns dels quals ni tan sols han arribat a aquesta proporció en l'actualitat, però que s'espera que hi arribaran en poc temps. Es tracta de països d'Amèrica, d'Àsia o d'Àfrica, que en general coincideixen amb països en què el desenvolupament ha estat tardà i escàs.

Però la pràctica totalitat de la humanitat està immersa en el mateix procés, de manera que les explicacions locals no són suficients. De fet, la convergència s'observa simplement comparant la variabilitat que es dona en les dades (la variació en el percentatge de més persones més grans de seixanta-quatre anys entre els diferents països). Si es prenen els països del gràfic anterior, per exemple, el coeficient de variació dels percentatges descendeix del 50% de 1950 al 34% de 2050. Un descens que indica que l'envelliment no és a escala local, sinó que ho és a escala planetària; això sí, amb ritmes molt diferents.

Què ens diu, però, l'anàlisi de l'estructura per edats a escala territorial inferior? Tal com es veurà tot seguit, la reducció de l'àmbit territorial a l'escala comarcal o fins i tot municipal, ens porta a un tipus de casuística molt diferent, malgrat que sovint es barregen totes dues escales, cosa que genera una gran confusió.

Territori i estructura per edats

Convé deixar constància, des del començament, que els tres determinants de l'estructura per edats d'una població, les migracions, els naixements i les defuncions, es reparteixen la respectiva rellevància explicativa de manera molt diferent segons quina sigui l'escala de les poblacions objecte d'anàlisi. Així, com més grans són les poblacions, menor és la rellevància que tenen les migracions, i a l'inrevés. En els dos extrems tindriem la població mundial, amb una piràmide que no es veu afectada en absolut per les migracions, i la població d'un petit municipi de només desenes de persones, per al qual les migracions són sens dubte el determinant principal de la piràmide de població.

La de Catalunya, dins d'aquest ventall, es podria considerar una població mitjana-petita i, per tant, la seva estructura per edats es veu més afectada per les migracions que poblacions de desenes de milions de persones. Si hi afegim el fet que Catalunya té una llarga tradició històrica com a població receptora d'immigració i que, en alguns moments de la seva història, el flux ha estat autènticament extraordinari (i l'actual sembla portar el mateix camí) entendrem, en primer lloc, la rellevància del factor migratori en l'estructura per edats de Catalunya i, en segon lloc, com aquest fet és encara més palès en les seves subpoblacions, és a dir, a les comarques o, fins i tot, als municipis.

Així, i encara que de manera molt succinta, direm que l'anàlisi de l'envelliment a Catalunya amaga, en el seu interior, una gran pluralitat de situacions a escala comarcal, producte fonamentalment de la diferent experiència migratòria de les comarques, que sostreu o afegeix efectius de població en determinades franges d'edat.

És per això que convé no confondre el que són en si mateixos dos fenòmens radicalment diferents, malgrat que tots dos tenen com a resultat l'envelliment demogràfic de la població:

- L'envelliment “migratori”, que augmenta el pes de la gent gran per emigració selectiva de joves.
- L'envelliment “natural”, que augmenta el pes de la gent gran per una major eficiència reproductiva (més anys de supervivència per cada nascut, i disminució conseqüent dels requeriments reproductius en conjunt).

Des d'un punt de vista valoratiu, no és d'estranyar que el primer sigui mal vist i generi respostes pal·liatives i intents de revertir el procés: l'envelliment per emigració és en realitat un símptoma d'incapacitat de l'entramat social i econòmic local per donar als joves les oportunitats d'encetar les seves vides adultes allà on viuen; quasi sempre està acompanyat de despoblament progressiu. El que constitueix un error analític i polític és considerar el segon tipus d'envelliment un problema similar, com s'argumentarà extensament a l'apartat final d'aquesta primera part.

De fet, l'anàlisi de les diferències territorials en l'estructura per edats no pot amagar que hi ha un element comú en totes les comarques: la incidència del procés d'envelliment

Taula 4.

Indicadors d'estructura i d'envelliment de les comarques. Catalunya, 1986, 1996 i 2006

	Percentatge de gent gran			Mitjana d'edat			Índex d'envelliment		
	1986	1996	2006	1986	1996	2006	1986	1996	2006
Alt Camp	16,2	19,1	17,3	38,1	40,4	40,5	78,6	126,3	117,8
Alt Empordà	14,7	17,6	16,7	37,4	39,8	40,1	70,4	111,5	112,5
Alt Penedès	14,0	17,2	15,6	36,9	39,6	39,2	65,2	113,9	99,6
Alt Urgell	17,2	21,1	20,0	39,9	42,0	42,4	97,3	154,3	157,3
Alta Ribagorça	14,4	21,5	19,1	38,6	42,1	42,1	84,8	164,0	170,4
Anoia	12,8	16,4	15,5	35,9	39,0	39,0	56,5	102,1	97,8
Bages	14,5	19,2	18,9	37,9	41,1	41,3	72,9	137,1	133,6
Baix Camp	12,0	15,4	14,7	35,0	38,4	38,7	51,1	95,3	92,4
Baix Ebre	16,2	20,5	19,7	38,7	41,6	41,8	80,1	141,1	150,9
Baix Empordà	14,2	16,4	16,4	37,0	39,1	40,1	66,6	103,9	111,4
Baix Llobregat	8,3	11,3	13,2	32,6	36,8	38,2	32,6	70,6	84,1
Baix Penedès	11,4	14,1	14,0	35,0	38,2	38,7	49,2	85,8	89,3
Barcelonès	13,1	18,5	19,4	37,2	41,6	42,3	66,1	146,9	160,2
Berguedà	17,2	23,7	23,5	40,4	43,9	44,4	98,5	189,2	201,4
Cerdanya	14,6	18,1	15,2	38,1	40,4	39,9	74,3	125,5	109,9
Conca de Barberà	19,1	23,9	21,7	40,5	43,3	42,8	104,4	175,3	163,8
Garraf	11,6	14,4	13,7	35,4	38,3	38,7	51,2	92,0	87,4
Garrigues	20,4	25,7	25,0	41,9	44,7	45,2	122,1	205,3	223,4
Garrotxa	16,5	21,9	21,0	40,0	42,6	42,7	93,1	164,2	157,4
Gironès	12,5	15,4	14,1	35,3	38,1	38,0	53,2	93,3	86,9
Maresme	11,1	13,9	14,3	34,6	37,9	38,9	47,1	85,2	91,9
Montsià	16,2	20,1	18,9	38,6	41,3	41,0	79,0	136,6	138,7
Noguera	17,9	23,1	21,9	40,2	43,0	42,9	99,8	174,0	169,6
Osona	12,9	17,2	16,8	36,7	39,5	39,8	62,1	111,6	108,9
Pallars Jussà	22,1	27,2	27,9	43,1	45,6	47,0	145,3	224,6	265,8
Pallars Sobirà	20,9	24,5	20,3	43,0	44,1	42,9	151,9	203,1	167,7
Pla d'Urgell	16,5	20,9	16,8	38,9	41,7	41,2	86,7	148,5	139,3
Pla de l'Estany	14,4	17,2	19,2	37,5	39,1	39,5	68,6	104,3	102,2
Priorat	23,7	28,0	25,4	43,6	46,2	45,6	152,5	249,6	227,6

Ribera d'Ebre	18,0	23,2	22,8	39,8	42,9	44,2	93,8	161,5	192,0
Ripollès	16,3	22,0	23,7	39,8	43,2	44,9	91,5	177,3	213,3
Segarra	18,2	21,7	18,2	40,7	41,9	40,3	106,5	153,8	123,8
Segrià	13,5	17,2	17,1	36,7	39,6	40,3	63,9	113,1	121,4
Selva	11,4	14,7	14,4	35,3	38,4	38,8	51,8	91,3	95,2
Solsonès	14,7	19,4	19,0	38,1	41,1	41,2	75,2	135,8	133,0
Tarragonès	10,3	13,7	13,7	33,9	37,4	38,3	42,4	82,0	89,0
Terra Alta	20,4	27,1	26,7	42,5	45,7	46,1	126,2	219,7	248,9
Urgell	17,8	21,7	20,0	40,1	42,1	41,7	99,5	155,7	143,0
Val d'Aran	12,8	14,2	11,5	36,5	37,5	37,7	66,4	82,6	82,4
Vallès Occidental	9,6	12,8	13,5	33,6	37,1	38,0	39,3	77,3	83,6
Vallès Oriental	9,5	12,3	13,0	33,5	36,8	37,8	38,8	74,2	79,7
Catalunya	12,3	16,3	16,5	36,1	39,6	40,1	57,1	111,1	115,2

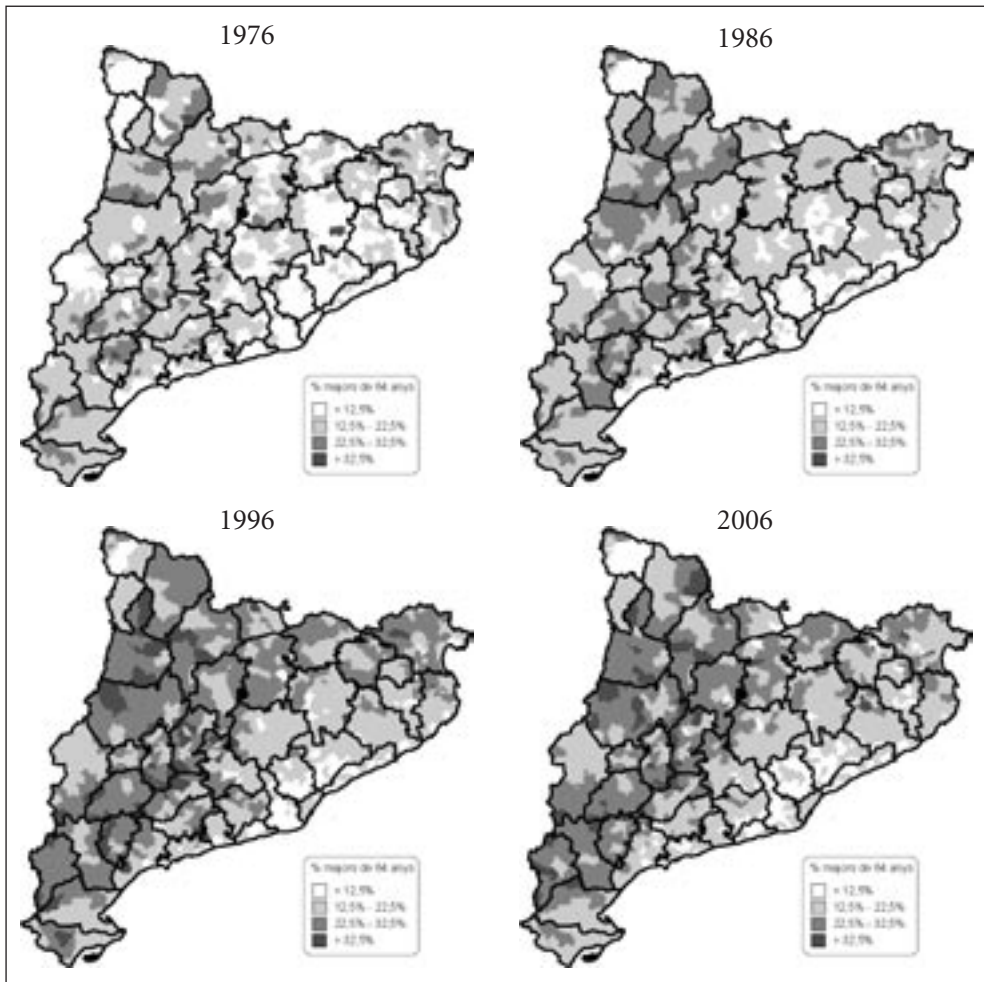
Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

és generalitzada, encara que, òbviament, amb graus i intensitats molt diferents, i que segueixen la mateixa lògica que el conjunt de Catalunya, és a dir, un fort envelliment fins el 1996, i un cert estancament des d'aquesta data fins a l'actualitat. Com a exemple d'aquesta accentuació i alentiment posterior cal constatar, per exemple, que el 1986 només cinc comarques tenien més d'un 20% de població en edat de jubilació, mentre que en tres comarques n'hi havia menys d'un 10%; el 1996, en canvi, ja eren divuit les comarques on la població de seixanta-cinc anys o més representava més del 20%, i el mínim el trobàvem en l'11,3% del Baix Llobregat. D'altra banda, actualment, el 2006, el nombre de comarques amb més d'un 20% de població més gran de seixanta-quatre anys ha descendit fins a tretze.

Aquesta mateixa lògica s'observa en analitzar, per al mateix període, l'evolució de l'índex d'envelliment que, en ser un indicador que posa en relació la població vella amb la població jove, té en compte les transformacions en la base de la piràmide: el 1986, el nombre de comarques on hi havia més vells que joves era de set, mentre que el 1996 ja eren trenta. D'altra banda, el 2006, en són vint-i-sis i, concretament en sis, els efectius de població anciana dupliquen els efectius menors de quinze anys

Mapa 1.

Proporció de persones més grans de 64 anys. Municipis de Catalunya, 1976, 1986, 1996 i 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

A escala municipal, l'envelliment no és més que una extensió del que succeeix a escala comarcal, només que accentuada, i és la millor manera de comprovar que en aquest tema les diferències territorials coincideixen quasi exactament amb les diferències econòmiques i laborals. Així, tot i que l'enfosquiment és la impressió històrica general en els mapes de població de persones més grans de seixanta-quatre anys, també és clar que les àrees més envellides corresponen a zones d'interior, rurals i de muntanya, mentre que les que tenen menor proporció de gent gran se situen a la costa. No es tracta d'una qüestió paisatgística, és clar, sinó de l'activitat econòmica que hi ha associada: en l'actual sistema productiu, la major part del treball es crea en el sector terciari (bàsicament els serveis) i aquest es concentra al litoral, a les àrees metropolitanes i en algunes comarques de muntanya que tenen turisme de neu. En aquest sentit, cal destacar la situació de dues comarques clarament pirinenques que, gràcies al turisme de neu i als esports d'aventura, han rebut en els darrers anys un fort impuls. Es tracta del Pallars Sobirà i de la Val d'Aran, les dues úniques comarques catalanes que en els darrers vint anys —1986-2006— han experimentat una sensible reducció del pes de la gent gran.

Per tal de resumir la pluralitat de situacions que actualment trobem a escala comarcal, pot ser útil establir la tipologia de les estructures per sexe i edat. El resultat són quatre models que presenten una determinada configuració espacial i que, a grans trets, es podrien descriure de la manera següent:

- **Comarques joves.** Presenten les estructures relativament més joves de Catalunya. Geogràficament es localitzen al litoral, des del Gironès fins al Baix Camp, incloent les comarques que envolten el Barcelonès, a més del cas específic de la Val d'Aran.¹¹ La seva principal característica és la forta immigració que han tingut, algunes durant els seixanta i setanta, i altres més recentment. Es tracta de les comarques on la piràmide de població té una forma piramidal més marcada, sobretot a partir dels trenta anys i, com a conseqüència, tenen els

11. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Vallès Oriental, la comarca més jove de Catalunya.

indicadors d'envelliment per sota dels del conjunt de Catalunya.¹² Així, presenten una edat mitjana de la població inferior als trenta-nou anys, un percentatge de vells que no arriba al 15%, uns efectius de població jove que superen els de població anciana (l'índex d'envelliment més elevat és de noranta-cinc vells per cada cent joves), i una baixa proporció de persones més grans de vuitanta-quatre anys, al voltant de l'1,5% del total.

- **Comarques madures.** Aquest grup el formen deu comarques amb característiques força diferenciades entre elles, ja que hi trobem des de comarques en què el turisme té un pes important, com són l'Alt i el Baix Empordà o la Cerdanya, fins a comarques agrícoles amb més pes de la indústria de transformació agrícola, com el Segrià, l'Alt Camp o l'Alt Penedès.¹³

La piràmide d'aquestes comarques es caracteritza, a diferència de les anteriors, per tenir una forma piramidal menys accentuada, atès el menor pes relatiu de les edats adultes-joves i el fet de tenir una cúspide lleugerament més ampla. Aquestes comarques tenen indicadors d'envelliment semblants als del conjunt de Catalunya, encara que la majoria de comarques presenten nivells lleugerament superiors. Així, l'edat mitjana de la població se situa al voltant dels quaranta anys, el percentatge de vells oscil·la entre el quinze i el 18%, un nombre de vells lleugerament superior al de joves, i un percentatge de població més gran de vuitanta-quatre anys lleugerament superior al 2%.

- **Comarques envellides.** Aquest grup el constitueixen setze comarques que es distribueixen per tot el territori, a excepció del litoral i de l'àmbit metropolità de Barcelona. Hi trobem un bon nombre de comarques rurals de l'interior de Catalunya, així com el Barcelonès i les dues comarques litorals de les Terres de l'Ebre.¹⁴

A grans trets, la piràmide tipus d'aquestes comarques presenta tres característiques definitòries. En primer lloc, tenen una base més estreta que les anteriors;

12. L'excepció és la Val d'Aran, que té una estructura per edats força peculiar, amb un pes important de la població entre vint-i-cinc i quaranta-nou anys, i amb grans mancances dels seixanta anys en endavant. El motiu d'aquestes irregularitats és que, com a comarca pirinenca, va estar afectada per l'èxode rural, però en el darrers quinze-vint anys s'ha convertit en un focus d'atracció de població adulta-jove.

13. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Segrià.

14. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població de la Noguera.

degut, en part, a la caiguda més accentuada de la natalitat, pel fet que hi ha una proporció menor de població en edat fèrtil i, en part, també per la persistència d'una certa emigració d'adults-joves. En segon lloc, el buit que s'observa entre els cinquanta i els seixanta-nou anys, que si bé és comú amb altres comarques, atès que correspon a les generacions buides de la Guerra i la Postguerra, aquí s'accentua per l'èxode rural dels seixanta i finals dels setanta. La tercera característica és la presència d'importants contingents de població d'edat avançada. Aquestes característiques són vàlides per a totes les comarques d'aquesta categoria, a excepció del Barcelonès.

Els indicadors d'envelliment reflecteixen aquesta estructura, ja que l'edat mitjana se situa al voltant dels quaranta-dos anys, el percentatge de vells comprèn un

Mapa 2.

Tipologia de les estructures comarcals. Catalunya, 2006

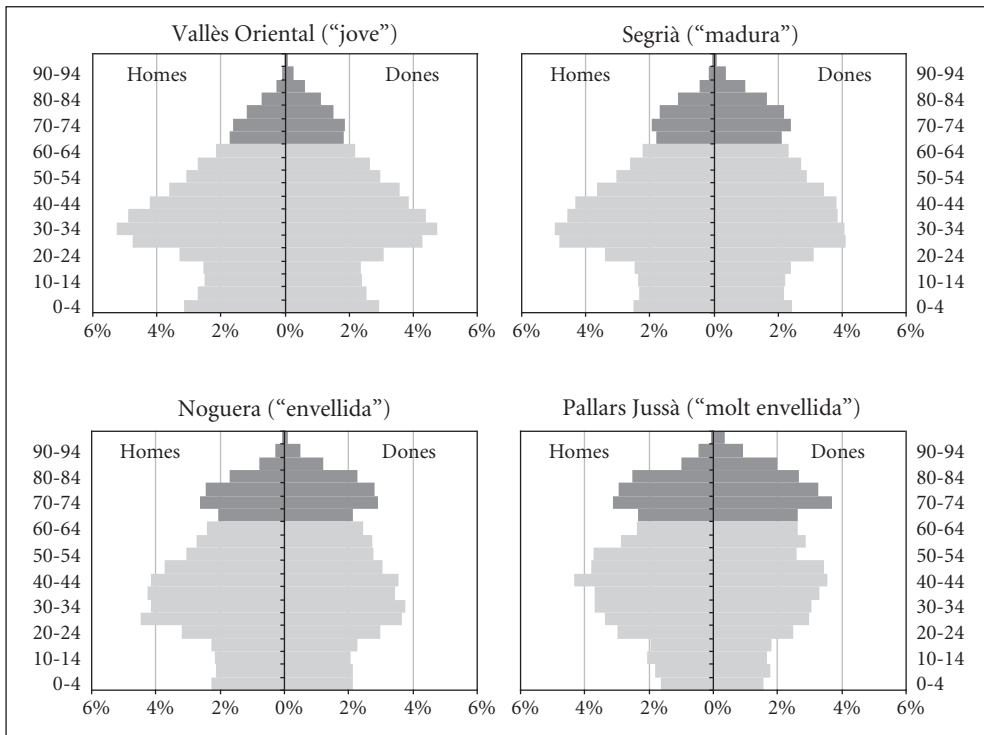
Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

ventall que va del 19 al 22%, i la relació entre població vella i jove està al voltant dels cent cinquanta vells per cada cent joves.

- **Comarques molt envellides.** Aquest grup el formen les comarques del Berguedà, les Garrigues, el Pallars Jussà, el Priorat, la Ribera d’Ebre, el Ripollès i la Terra Alta.¹⁵

Gràfic 5.

Piràmides de població representatives de cada tipologia. Catalunya, 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

.....
 15. Per il·lustrar-les es mostra la piràmide de població del Pallars Jussà, atès que és, precisament, la comarca més envellida de Catalunya.

El perfil de la seva piràmide tipus és similar al de les comarques envellides, tot i que hi estan més accentuades les característiques que definien el grup anterior, com s'observa en el fet que la base de la piràmide és més estreta i que la proporció de gent en els grups de setanta a vuitanta-quatre anys és molt nombrosa. Això provoca que els indicadors d'envelliment se situïn clarament per damunt de la resta de comarques, amb una edat mitjana clarament superior als quaranta-quatre anys, un percentatge de vells entre el 23 i el 28% i, sobretot, pel fet de tenir un índex d'envelliment superior al dos-cents, la qual cosa representa que els efectius de població gran més que dupliquen els de població jove.

Fins ara, els demògrafs han vist l'envelliment demogràfic com un subproducte mecànic, fins i tot com un efecte no desitjat, de l'anomenada "transició demogràfica", i l'envelliment rural ha servit per confondre factors i escales d'anàlisi per tal de qualificar negativament el pes creixent de la gent gran. Els autors d'aquest informe consideren, ans al contrari, que totes dues escales responen a lògiques diferents: a diferència del que succeeix amb l'envelliment migratori rural, l'envelliment demogràfic general resulta, com la mateixa transició, d'una extraordinària millora de l'eficiència amb què es reproduïxen les poblacions humanes (millora que hem anomenat "revolució reproductiva"). Aquesta altra perspectiva permet explicar l'autèntic abast de les transformacions que està protagonitzant la vellesa en les poblacions avançades com la de Catalunya, i enllaçar-les amb l'anàlisi dels canvis experimentats per les persones grans sense incórrer en els alarmismes usuals en aquest tema. A continuació, i per concloure aquesta primera part, se n'exposen els principis generals.

La revolució reproductiva, autèntica causa de l'envelliment demogràfic

A tall de síntesi explicativa de canvis de tan gran abast com els descrits fins ara, el que es pretén per tancar aquesta primera part és presentar una visió igualment ampla i de certa ambició teòrica sobre els motius generals i històrics que els comporten, que doni alhora una perspectiva si més no tranquil·litzadora de les conseqüències que poden tenir i esperançadora sobre el futur a què ens condueixen. Des de finals del segle XIX i al llarg

de les primeres dècades del segle xx, els estats més rics del món ja van viure immersos en la por a la decadència i a la despoblació, precisament per motius molt similars als que avui s'esgrimeixen per fer sonar les alarmes poblacionals. És a aquella època a la qual convé tornar breument per iniciar aquesta síntesi conceptual i històrica.

En la segona part del segle xix s'havia detectat un ràpid descens de la fecunditat que no tenia precedents històrics i que semblava no afectar el món més pobre i menys desenvolupat; la conclusió va ser que finalment aquestes altres poblacions, més endarrerides però més "vitals", acabarien dominant el món simplement amb la força del seu creixement poblacional. Aquesta "por al declivi demogràfic", com l'anomenen Teitelbaum i Winter (1985), és l'impuls final a l'aparició de la demografia com a disciplina. L'interès polític per posar en marxa polítiques de població que revertissin aquesta temible evolució la va dotar de recursos, de noves fonts estadístiques i de millores en les existents (com ara la modernització dels qüestionaris dels censos), de centres d'investigació, de revistes especialitzades, de congressos internacionals... Tot era poc per salvar la nació de la degeneració, la decadència i l'empenta "demogràfica" més gran de la resta de països.

Va ser cap a la tercera dècada del segle xx quan tot aquest esforç començà a cristallitzar en un marc teòric interpretatiu. En els anys quaranta la teoria ja tenia un nom i certa acceptació: la "transició demogràfica". Sorprenentment, no avalava les alarmes; el descens de la fecunditat havia estat provocat per un descens previ, sostingut i de gran envergadura, de la mortalitat, que havia trencat l'equilibri tradicional entre tots dos indicadors. Després d'un període "transicional" de desfasament temporal dels dos canvis i, per tant, de creixement demogràfic accelerat (mortalitat en declivi però fecunditat encara elevada) havia d'arribar un nou equilibri en el qual tots dos indicadors tindrien nivells baixos. Lògicament, amb aquest nou equilibri de supervivència molt dilatada i de natalitat reduïda, les piràmides de població havien de tenir un perfil nou, més "envellit".

Aquest marc interpretatiu ha estat criticat sovint pel seu caràcter de mera generalització empírica i per la seva escassa capacitat explicativa. Però si en comptes de fer servir l'òptica dels estocs poblacionals i els components del seu creixement, pensem en les poblacions

com a generacions successives d'èssers mortals que es reproduïxen i reemplacen, podem concloure que el que ha succeït es pot qualificar de "revolució reproductiva" (Garrido, 1996), i convertir la demografia en una clau explicativa de moltes altres transformacions socials en els últims dos segles (Pérez Díaz, 2003a) (MacInnes i Pérez, 2005).

En aquest nou marc interpretatiu, la revolució reproductiva és una més de les "revolucions productives" assolides per la humanitat en el seu procés continuat d'innovacions modernitzadores, tan accelerat des de la Revolució Industrial. Consisteix en un salt d'escala en l'eficiència amb què es "produeïxen" éssers humans.

Des d'un punt de vista estrictament demogràfic, aquesta eficiència es comença a aconseguir quan es "democratitza" (es fa majoritària) la supervivència generacional fins a certes edats que resulten claus per a la reproducció: primer fins a edats a les quals les persones són fèrtils, després es generalitza la supervivència fins al final del període reproductiu, la "maduresa de masses" com la qualifica Pérez Díaz (2003a). Tot i tractar-se de "fites" aparentment limitades a una qüestió de mortalitat, resulten fonamentals per modificar substancialment l'eficiència global del sistema reproductiu.

En tota la història de la humanitat anterior a la revolució reproductiva només una petita part dels naixements va créixer i va tenir els seus propis fills. La resta havia mort molt abans de tenir aquesta oportunitat. L'altra cara d'aquesta dinàmica poblacional era que, de la mateixa manera que en altres espècies animals o vegetals, els que finalment aconseguïen tenir descendència procreaven "de més" per compensar les escasses probabilitats de supervivència de la progènie i garantir així la reproducció efectiva mínima que n'impediria l'extinció. En termes més quantitius, la mortalitat va estar sempre per sobre del 200‰ en el primer any dels nadons, i continuava minvant els efectius inicials de cada generació amb gran rapidesa en les edats infantils posteriors, de tal manera que ni tan sols la meitat aconseguia arribar amb vida a l'inici de les edats reproductives.¹⁶ En aquestes condicions, és clar que la fecunditat dels que sí que

16. Aquest quadre és perfectament aplicable a la Catalunya de fa poc més d'un segle. Com demostra Anna Cabré (1989 i 1999), totes les generacions catalanes nascudes abans del segle xx havien perdut més d'una cinquena part dels seus efectius inicials abans d'arribar al primer aniversari.

hi arribaven vius havia de ser alta, molt superior als dos fills per dona, teòricament necessaris per al reemplaçament generacional. I malgrat tot, el resultat era molt pobre en termes reproductius, amb un ritme de creixement de les poblacions pràcticament nul. Aquest sistema demogràfic era “ineficient” en el seu sentit més literal: es basava en una pèssima relació entre entrades (*input*) i sortides (*output*), inversió i resultats.

Per tant, les tradicionals piràmides joves que acompanyen tota la història humana, amb gran presència infantil, molt escassa d'adults madurs i pràcticament residual de gent gran, poden semblar les piràmides “normals” i són les més conegudes, però en realitat han estat fins fa poc només una expressió més d'aquesta pèssima relació.

No eren, però, l'única de les seves expressions, atès que el grau d'eficiència reproductiva condiciona molts altres àmbits de la societat: l'esforç reproductiu de les dones era de tal magnitud que constituïa la seva principal ocupació i el nucli definitori ancestral de la mateixa feminitat; la individualitat d'interessos i de “camins vitals” a penes tenia sentit, perquè l'individu era inviable de manera aïllada; la maximització de les descendències s'aconseguia sempre en un perillós equilibri amb uns recursos escassos i inestables, cosa que generava formes familiars sovint extenses i complexes, atès que les parelles no tenien ni els mitjans ni la seguretat suficient per abordar l'“empresa” reproductiva en solitari; aquestes formes familiars, d'altra banda, eren difícilment eludibles, tenint en compte la gran probabilitat que tenia de morir “abans d'hora” qualsevol dels membres adults de les famílies.

Són totes aquestes condicions socials i moltes altres les que canvien quan la major part dels naixements aconsegueix sobreviure tota la seva vida fèrtil i tenen ocasió de procrear i de tirar endavant la seva mainada. La democratització de la supervivència com a mínim fins a aquestes edats és ja en si mateixa un factor d'èxit reproductiu (les poblacions es fan molt més voluminoses amb un mateix nombre de naixements, si els seus “inquilins” hi romanen més temps). Però aquest èxit, a més, es retroalimenta: distribueix millor el treball de tenir i criar fills, abans limitat a la petita part supervivent de cada generació.

D'altra banda, aquesta millor distribució del treball reproductiu (més persones supervivents fins a edats fecundes) permet descendències cada vegada més reduïdes,

a les quals es pot dedicar més atencions i recursos. Es tanca així un “cercle virtuós”, ja que aquestes noves generacions més ben cuidades i ateses veuen millorar la seva supervivència encara més, amb la qual cosa podran reemplaçar el seu conjunt generacional amb molta més facilitat. Tot plegat, una circularitat de factors retroalimentats que condueix a dinàmica poblacional actual que tant d'èxit ha tingut i, és clar, a una piràmide de població completament nova.

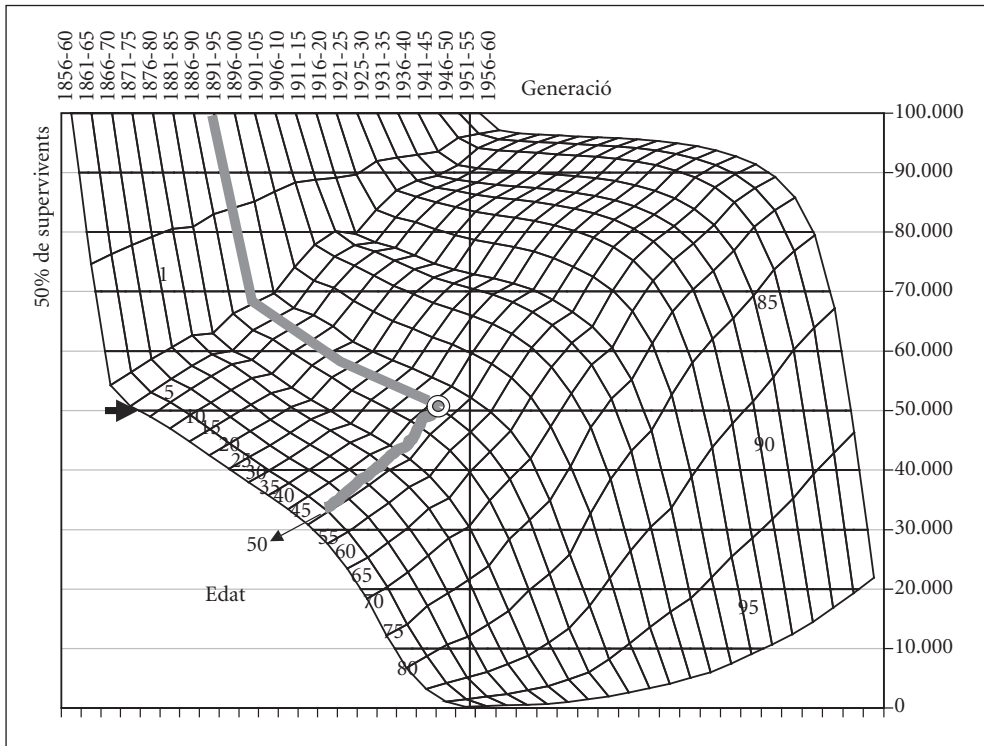
Catalunya pot semblar un cas extrem d'envelliment molt ràpid per causa de la baixa natalitat, però s'ha de recordar que la seva és una població igualment extrema en tot el que es refereix al procés modernitzador que s'acaba d'exposar. En començar el segle xx l'esperança de vida a Espanya no arribava als trenta-cinc anys i Catalunya, en canvi, en tenia uns trenta-set. Però és que la mortalitat espanyola era la pitjor del continent, i la catalana no era molt millor, si es considera que molts països del continent se situaven al voltant dels cinquanta anys d'esperança de vida en aquell mateix temps (Cabré Pla, 1999). Un segle després era una de les més altes del món.

Les millores generacionals en matèria de supervivència són a Catalunya d'una rapidesa espectacular. Només d'aquesta manera s'explica l'eficiència reproductiva finalment aconseguida i, per tant, la possibilitat de reduir la fecunditat fins a extrems mai vistos (un factor addicional que afavoreix aquesta possibilitat és la capacitat d'integrar immigrants i convertir-los en catalans, de la qual es parlarà més endavant). És aquesta supervivència de les generacions, no la de les edats aïllades en cada moment, el que convé observar per tal de comprendre la importància que la millora de la mortalitat pot haver tingut per als cicles vitals sencers de les persones.

Una fita clau per a aquesta eficiència reproductiva és la maduresa de masses; el moment i la generació que, per primera vegada, aconseguix que almenys la meitat dels seus efectius inicials romanguin vius fins a haver tingut temps de créixer, formar-se, treballar, aparellar-se, tenir fills i criar-los. Romanguí viu, en definitiva, fins a la seva maduresa, cap als cinquanta anys d'edat. Doncs bé, això només s'aconsegueix amb la generació de dones 1890-1894, dones que fan el seu cinquantè aniversari ja quasi arribada la primera meitat del segle xx.

Gràfic 6.

Corbes de supervivents de les generacions femenines 1856-1960, en què es destaca la primera generació de la maduresa de masses

Font: Elaborat a partir de les dades d'Anna Cabré (1989 i 1999).

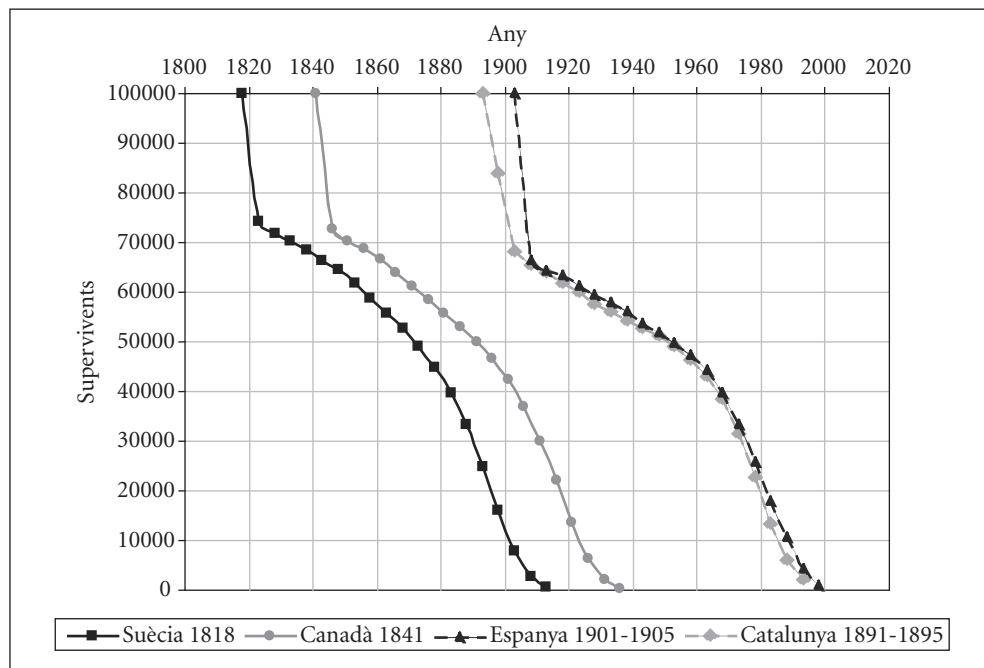
La tardança a assolir aquest llindar d'eficiència reproductiva es transmet a moltes altres característiques i comportaments socials que depenen de les pautes de supervivència i de reproducció, i dóna una nova explicació als diferents ritmes internacionals de “modernització social”. Es va parlar molt dels factors històrics i culturals, com la religió, per tal d'explicar la precocitat amb què alguns països nòrdics o anglosaxons van adoptar noves conductes familiars i de parella. Així, la baixa fecunditat de Suècia ha estat proverbial al llarg de dècades, i les explicacions sempre es van buscar en les seves peculiaritats polítiques, ideològiques o econòmiques. És sorprenent, com a mínim,

que a penes es donés importància a la precocitat amb què les seves generacions van assolir la supervivència majoritària fins a edats crítiques, i que resulta ben palesa en el gràfic següent:

Qualsevol manual bàsic d'anàlisi demogràfica explica que els indicadors generals de fecunditat són una ficció instrumental. Amb aquests indicadors es construeix una generació hipotètica de dones no afectades per la mortalitat per tal d'esbrinar quants fills tindrien si reproduïssin al llarg de la seva vida la fecunditat per edats que hi havia en un determinat moment. El problema és que això no diu res sobre quantes dones d'aquesta hipotètica generació van sobreviure des del naixement fins a la pubertat, ni

Gràfic 7.

Primeres generacions femenines de la maduresa de masses a Catalunya, Espanya, Suècia i Canadà

Font: Pérez Díaz (2005), afegint les dades de Catalunya estretes de Cabré Pla (1999).

quantas van morir durant la seva vida fecunda, ni quant de temps van viure els fills que van tenir. En definitiva, la demografia “analitza” i separa la fecunditat en estat pur de la resta de determinants que afecten la reproducció.

Un exemple evident que fecunditat i reproducció no són el mateix el dona la població d'Espanya: les generacions femenines nascudes el 1871-1875 van tenir una fecunditat superior als 4,5 fills per dona, però la seva reproducció generacional, tenint present que moltes d'elles no van viure fins a edats reproductives, va ser quasi exactament la de reemplaçament (una filla “descendent” per cada dona nascuda inicialment en aquestes generacions). És la millora posterior de la mortalitat la que explica que les generacions 1936-1940 aconseguissin la mateixa taxa de reproducció però tenint pràcticament dos fills menys per dona (2,6). Això és el que s'ha anomenat abans “eficiència reproductiva” més gran, i és el que explica que Espanya, venint d'un segle XIX d'escàs creixement i després d'un segle XX de descens continu de la fecunditat generacional, hagi passat de divuit a quaranta milions d'habitants, un ritme de creixement que mai no havia experimentat en tota la seva història anterior, en què la fecunditat sempre era superior als cinc fills per dona.

En definitiva, doncs, l'envelliment demogràfic no és més que el resultat d'una manera millor de mantenir les poblacions humanes, molt més eficient en el rendiment obtingut de cada nova vida arribada al món. Des de l'òptica de la transició demogràfica pot semblar un subproducte, una conseqüència no desitjada; des de l'òptica de la revolució reproductiva és una part essencial del procés, en forma part.

El descens de la fecunditat s'hauria d'explicar en aquest context, almenys com a procés històric de llarg abast. Amb massa freqüència es pretén fer-ho només apel·lant a determinants extrademogràfics que, en realitat, només impliquen fluctuacions a petita escala temporal i diferències de dècimes dins del grup dels països més desenvolupats. Els canvis modernitzadors de la fecunditat i l'estructura per edats no són, però, una qüestió conjuntural, accidental o que resulti de les novetats recents en política fiscal o familiar, el preu de l'habitatge, el mercat de treball o les pautes de relació entre els joves actuals. Són el resultat d'un canvi a gran escala en la supervivència i la reproducció humanes, que encara s'ha d'accentuar en les dècades vinents i que ens condueix de

manera irreversible fins a un nou equilibri poblacional propi de les més esbojarrades profecies.

CARACTERÍSTIQUES I COMPORTAMENTS DE LA GENT GRAN

Fins ara s'ha analitzat el “paper” de les persones que tenen més de seixanta-quatre anys dins del conjunt de la població de Catalunya, i també se n'ha descrit l'evolució i els factors principals que l'han provocada. Tanmateix, aquest procés, malgrat ser conegut com “envelliment demogràfic”, és *stricto sensu* un fenomen en el qual participa tot el ventall d'edats existent, i no només la gent gran. Per molt accelerat i transcendental que hagi estat, podria semblar que ens informa poc o gens sobre com són en particular las persones grans. Aquest és a continuació el tema principal. No obstant això, com es pretén argumentar en cada cas, no es tracta de dos temes que es puguin desvincular, ni de bon tros.

El canvi demogràfic no ha afectat només la piràmide d'edats deixant intactes les persones. Com s'acaba d'argumentar a la primera part, són els cicles vitals sencers els que s'han vist radicalment modificats per la democratització de la supervivència fins a la vellesa i pel procés de desenvolupament i modernització general de què forma part, i aquest canvi en les “vides” en totes les etapes prèvies està tenint, és clar, efectes transformadors de la mateixa vellesa summament radicals i sovint insospitats. Des de les expectatives pròpies de supervivència o la situació pel que fa a la salut i les seves mancances, fins a les relacions convivencials i familiars o la situació econòmica, la gent gran d'avui recull millores que van començar fa molt de temps; en realitat, en la seva primera infantesa. En endavant, aquest informe se centra més en la descripció de la situació i les característiques actuals de la gent gran, però també pretén tenir en compte aquesta vida prèvia.

La distribució en el territori: un mapa molt diferent

Si en els mapes que s'acaben de veure en el primer capítol s'haguessin de fonamentar les polítiques territorials, per exemple, de la ubicació de serveis social per a la gent

gran, es podria caure en un error tradicional de la interpretació cartogràfica: pensar que la quantitat més gran d'allò que es representa en un mapa se situa allà on té un pes relatiu més gran. No és així. Com ja s'ha dit anteriorment, l'envelliment demogràfic no és en realitat una qüestió només de gent gran, sinó de les diferents evolucions de totes les edats, i la distribució de la gent gran en el territori és una qüestió completament diferent.

S'ha de procurar simplement, en parlar d'envelliment i d'àrees més o menys envellides, distingir la perspectiva absoluta de la relativa. Ambdós punts de vista poden ser igualment útils, però una cosa és la distribució dels municipis segons la seva estructura per edats i una altra, de molt diferent, és la distribució real de les persones grans, que és una qüestió de nombres absoluts, no de percentatges.

Taula 5.

Els deu municipis de Catalunya amb més població més gran de 64 anys, 2006

Municipi	Població total	Població més gran de 64 anys	% sobre Catalunya	% acumulat
Barcelona	1.605.602	331.861	28,2%	28,2%
Hospitalet de Llobregat (l')	248.150	45.300	3,9%	32,1%
Sabadell	200.545	33.328	2,8%	34,9%
Badalona	221.520	31.803	2,7%	37,6%
Terrassa	199.817	29.911	2,5%	40,2%
Lleida	125.677	20.043	1,7%	41,9%
Tarragona	131.158	19.549	1,7%	43,5%
Santa Coloma de Gramenet	119.056	18.301	1,6%	45,1%
Mataró	118.748	17.304	1,5%	46,6%
Reus	101.767	14.831	1,3%	47,8%
Total Catalunya	7.134.697	1.175.519		

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

En termes absoluts, tal com era de preveure, la gent gran és tant més nombrosa com més població en general tenen les diverses unitats de població, de manera que els nombres màxims es donen a Barcelona i al seu entorn metropolità. Els deu municipis que concentren un nombre de gent gran més elevat són els únics deu que a data de 2006

superaven els 100.000 habitants; bon indicador d'aquesta concentració ens el dona el fet que en només deu municipis resideixi pràcticament la meitat de les persones més grans de seixanta-quatre anys de tot Catalunya.

Si ens referim a l'àmbit metropolità més estricta, direm que si a Barcelona hi ha el 28,2% de les persones més grans de Catalunya, el Barcelonès n'acumula el 36,8%, i el conjunt de les set comarques de l'àmbit metropolità fins al 66,9%.¹⁷

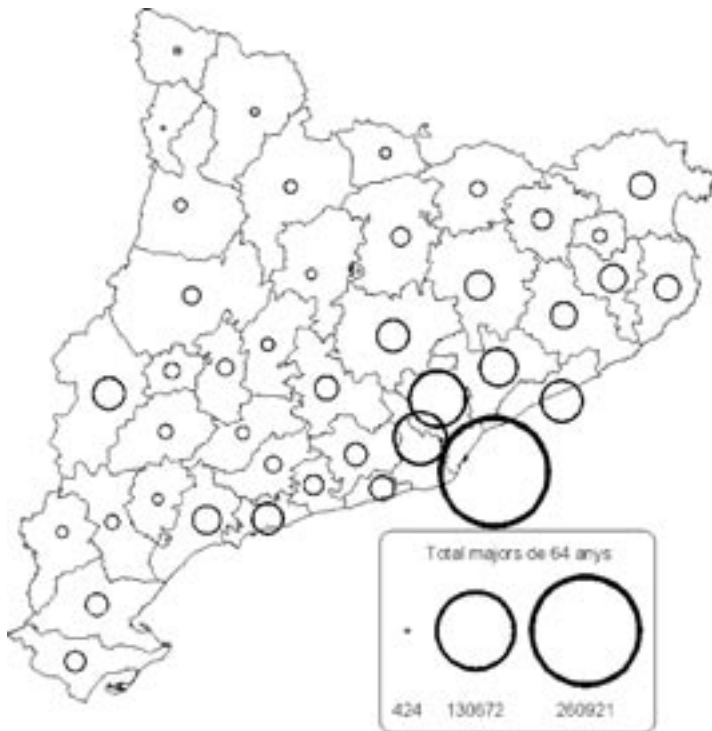
Les persones més grans de seixanta-quatre anys es localitzen, doncs, a les grans ciutats i aquestes estan situades al voltant de Barcelona i al llarg i ample del litoral. D'altra banda, és a les comarques interiors, sobretot a les situades als Pirineus i en menor mesura al voltant del Montsant, on el nombre de persones més grans és més reduït. L'excepció a aquesta lògica litoral/interior correspon al Segrià, en la mesura que es tracta d'una comarca interior amb un nombre prou significatiu de persones grans: és la setena comarca en nombre de població en edat de jubilació.

És fàcil, a partir del que s'ha vist fins ara sobre la relació entre vellesa i territori, pensar que en definitiva el factor que distingeix tant les àrees més envellides com les àrees més poblades amb gent gran és la diferent mobilitat geogràfica que tenen en comparació amb els més joves; els petits municipis d'interior i de muntanya haurien patit la forta emigració dels joves, i els grans nuclis urbans haurien experimentat un envelliment progressiu de la seva molt abundosa població del passat. Fins i tot observant els mapes de la ciutat de Barcelona per districtes, durant molts anys s'hagués apreciat que, en efecte, el més envellits eren els més antics, com Ciutat Vella o l'Eixample, mentre que els perifèrics s'havien anat nodrint d'immigració, amb la qual cosa mostraven una mitjana d'edat molt més jove.

17. L'"inusual" pes de la població barcelonina dins del conjunt de la població catalana (segons els rànquings habituals entre les diferents ciutats d'un mateix país) ha estat des de fa temps motiu de debat entre geògrafs i polítics, i es coneix com la "macrocefàlia barcelonina" des de l'obra de P. Vilar (1962). Com es pot comprovar, és també perfectament aplicable quan es tracta de gent gran.

Mapa 3.

La població més gran de 64 anys a les comarques. Catalunya, 2006

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IDESCAT (www.idescat.net).

No obstant això, convé evitar falses impressions. Com s'ha afirmat en la introducció, els coneixements “sobrentesos” respecte dels comportaments de la gent gran trontollen últimament. La seva escassa mobilitat és un dels més clars. Ja fa temps que la concentració de persones més grans en les capitals és també en part resultat de la seva mobilitat, i no només de l'envelliment progressiu dels que hi viuen. Malgrat que les migracions residencials tenen els seus valors màxims en edats laborals, també al voltant de les edats de jubilació tenen valors rellevants. Tradicionalment

s'havien d'atribuït als reajustaments vitals-familiars (cessions d'habitatge als fills, reunificació amb familiars, problemes de salut i entorn rural desfavorable, proximitat dels serveis socials i sanitaris molt concentrats a les capitals, proximitat a persones que en puguin tenir cura, generalment filles que en el seu dia havien emigrat a les ciutats...) i realment els patrons de mobilitat resultaven molt diferents als més típics dels adults joves.

En les últimes dècades, però, el tòpic és cada vegada més difícilment sostenible davant els canvis que les noves generacions produeixen en la vellesa. Ja han arribat als seixanta-cinc anys les primeres generacions del "600" i les vacances laborals, amb carnet de conduir i vehicle privat, que han modificat molt ràpidament les pautes d'ús del transport públic.¹⁸

D'altra banda, guanya importància un altre factor generacional fonamental per entendre la nova vellesa: els acabats de jubilar pertanyen a les generacions més migratòries de la nostra història (Cabré, 1999). Molts d'ells nascuts en altres comunitats autònomes (Rodríguez, Egea i Nieto, 2002), i sovint titulars de segona residència, comencen a seguir pautes de canvi residencial com les ja observades als Estats Units o als països més rics de la Unió Europea (Puga, 2000). Aquestes pautes impliquen una proporció elevada de canvis residencials coincidint amb la jubilació i residencialitat temporal-estacional quan es disposa de vivenda principal i secundària. Si afegim que entre els nostres veïns comunitaris ja era freqüent el desplaçament estacional o definitiu de la residència a zones de costa i amb un clima millor, ens trobem davant d'un factor transformador de primer ordre pel que fa al poblament futur de la costanera i mediterrània Catalunya.

18. A tall d'exemple, i encara que no es tracta de població més gran de seixanta-cinc anys, les pautes d'ús del transport privat per tal de fer els trajectes de mobilitat quotidiana entre el lloc de residència i el lloc de treball, contradient el que habitualment es creu, no disminueixen amb l'edat, sinó que augmenten. La disminució que s'observa amb l'edat és, en realitat, una pauta generacional: "l'ús del transport privat des de la perspectiva de les generacions mostra l'increment ocorregut en totes, tant en els desplaçaments interns com, i sobretot, en els externs. En aquests darrers, l'increment és molt important per a totes les generacions, sent fins i tot més espectacular en les generacions més antigues que en les més actuals" (Ajenjo, 2005: 352).

El procés d'urbanització de Catalunya i Espanya, encara que més tardà que en altres països europeus del voltant, ha estat molt ràpid. Tot i que el punt àlgid d'aquest procés va ser en els anys seixanta i primers setanta del segle xx, les migracions cap a les ciutats encara condicionen enormement la distribució per edats de les petites poblacions (García Coll, 2005).

Amb tota raó, els responsables polítics veuen amb preocupació la piràmide de petits municipis que fa temps estan “perdent” joves i presenten un envelliment demogràfic accentuadíssim. Aquest fet, òbviament, té molt a veure amb la despoblació que causen l'obsolescència de l'entramat productiu i la manca d'oportunitats per als que estan en edat d'iniciar les transicions formatives, laborals o familiars. De fet, el mateix envelliment poblacional retroalimenta aquesta conjuntura, i justifica que es prenguin “polítiques de població” que no són més que intents d'evitar el despoblament.

Però aquest problema és molt diferent del que tenen algunes localitats costaneres amb l'afluència de jubilats amb un estatus econòmic mitjà i generadors d'importantes demandes de béns i serveis. Convé insistir, doncs, en la necessitat de no confondre l'envelliment “per emigració” de joves, lligat al despoblament i a la pèrdua de dinamisme social i econòmic, amb el canvi general de la piràmide poblacional experimentat per la humanitat sencera.

Lloc de naixement (l'extraordinària aportació immigratòria)

Convé molt breument detallar una característica de la gent gran a Catalunya que s'acaba d'assenyalar. L'actual vellesa es caracteritza per un marcat passat migratori, molt vinculat a les característiques generacionals, que el PaD permet quantificar mitjançant la pregunta sobre l'origen o lloc de naixement. Les respostes confirmen aquest fort component immigratori, integrat fonamentalment per nascuts fora de Catalunya però dins de l'Estat espanyol: en efecte, els nascuts a l'estranger són molt pocs entre la gent gran i resulten, per tant, difícils d'observar amb una enquesta com el PaD.

Mitjançant aquesta font de dades, en el gràfic següent es pot percebre que la gent gran estrangera és encara escassa, tot i que no negligible. De ben segur aquest component augmentarà en el futur si es manté la immigració de jubilats europeus, ja molt present en altres costes mediterrànies com la de Llevant, Múrcia o Andalusia.

En canvi, la distinció entre els nascuts a Catalunya o a la resta de l'Estat espanyol proporciona dades prou significatives: en el conjunt de les persones amb més de cinquanta anys els nascuts a la resta d'Espanya tenen pràcticament el mateix pes que els nascuts a Catalunya. Es tracta de les generacions nascudes abans de 1951, i entre elles la component immigratòria és encara més important precisament en les generacions més joves, immigrades a finals dels anys seixanta i primers anys setanta, abans de la brusca interrupció dels fluxos migratoris que tradicionalment havien estat presents en la dinàmica demogràfica catalana. En definitiva, entre la població de cinquanta i seixanta-quatre anys els no nascuts a Catalunya són majoritaris (52,2% nascuts a la resta d'Espanya), de manera que a mesura que vagin arribant a l'inici de la vellesa encara s'accentuarà més aquest tret generacional característic de la gent gran catalana.

Taula 6.

Població resident a Catalunya més gran de 50 anys, segons lloc de naixement i grups d'edat (distribució en %)

Lloc de naixement	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més	Total
Catalunya	45,42	52,45	53,93	49,17
Espanya	52,20	46,39	44,29	48,99
Altre país	2,38	1,15	1,78	1,84
Total	100,00	100,00	100,00	100,00
n	931	759	248	1938

Font: Elaboració a partir de la primera onada del PaD, 2001-2002.

Els canvis posteriors són fàcilment anticipables. Les generacions nascudes en els últims anys setanta i a partir dels anys vuitanta tenen un component immigratori molt reduït, cosa que significa que cap a la segona i tercera dècades del segle XXI aquesta característica

s'anirà transmetent al grup de persones més grans de seixanta-quatre anys, i començarà a extingir-se aquest tret acusadíssim de la població actual de Catalunya.

El “sobreenvelliment”

La gent gran a Catalunya (i a tot el món desenvolupat) no només creix en nombre i en pes relatiu, sinó que també inclou cada vegada més persones d'edat avançada o molt avançada, les que integren allò que alguns han anomenat la “quarta edat”.

En el cas concret de Catalunya aquesta tendència es manté fins i tot en els últims anys; mentre la proporció del conjunt de la gent gran sembla estabilitzada, la seva composició interna ha mantingut i accelerat aquest “sobre-ennelliment”. En aquesta evolució s'ajunten dos efectes combinats:

- a) els volums generacionals dels vells que acaben d'entrar en aquest grup, els “més joves” (nascuts als anys trenta i quaranta) són menors que els de les generacions immediatament anteriors, els “més vells”;
- b) la supervivència dels que arriben vius al seixanta-cinquè aniversari ha millorat i continua millorant molt.

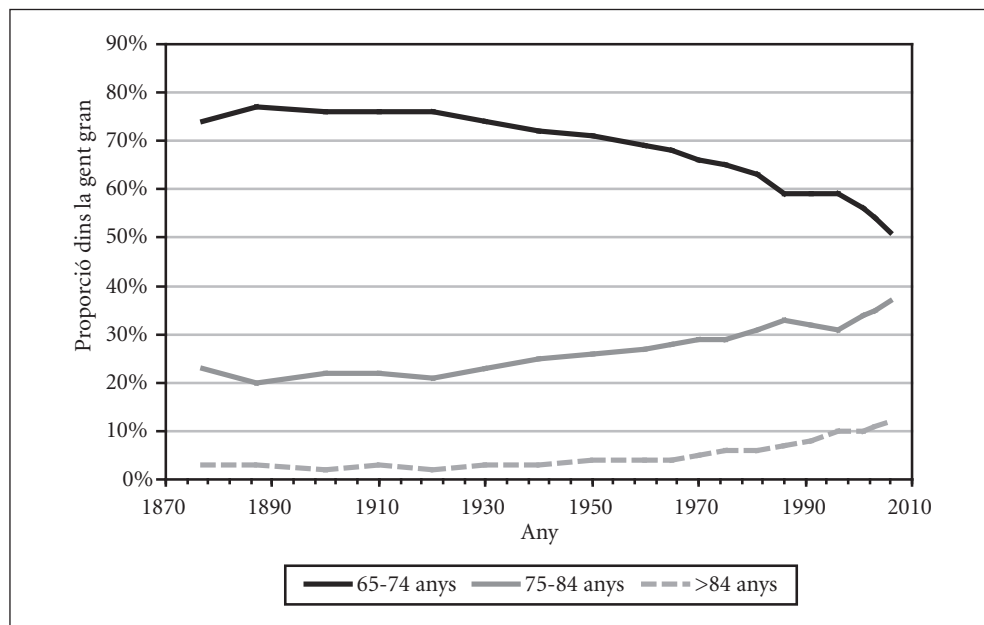
D'aquests dos factors, el primer és només transitori; quan comencin a arribar als seixanta-cinc anys les generacions nascudes als anys cinquanta i seixanta tindran l'efecte contrari, atenuaran temporalment el procés de sobreenvelliment.

En canvi, el segon factor és el principal i perdurarà. Fins fa poc més de mig segle, als seixanta-cinc anys no arribaven vius ni tan sols la meitat dels efectius generacionals, i encara era molt més escassa la supervivència fins a edats molt avançades. En la part de la piràmide ocupada per les persones més grans de seixanta-cinc anys, els més grans de setanta-quatre anys havien estat sempre menys d'una quarta part del total, de manera que l'altre 75% eren les persones compreses en l'estreta franja de deu anys que anava dels seixanta-cinc als setanta-quatre.

En el gràfic següent es pot observar com les persones d'edats més avançades han anat guanyant pes relatiu en el conjunt de la gent gran.

Gràfic 8.

Distribució de les persones més grans de 64 anys en tres grans intervals d'edat. Catalunya, 1860-2006

Font: Censos, padrons i padró continu.

El procés s'accelera en les últimes dècades, i fa que en l'actualitat les persones més grans de setanta-quatre anys tinguin ja un pes proper al 50%. Encara més, les edats que més han vist incrementat el seu pes són les més grans, de manera que les persones més grans de vuitanta-quatre anys, abans limitats a un pes al voltant del 2-3%, passen avui del 12% del conjunt de persones grans.

No és d'estranyar que en els últims anys hagi crescut l'interès per les persones centenàries. El que fa poc resultava una raresa comença a irrompre com una realitat més

enllà dels mites. Els cent catorze anys que Joan Riudavets va viure,¹⁹ els dos últims com l'home amb més edat de tot el món, han contribuït a despertar l'interès social i dels mitjans de comunicació al voltant seu, però el cert és que fins i tot avui és pràcticament desconegut el nombre de persones que depassen els cent anys a Espanya i a Catalunya, i que l'escàs nombre i supervivència que han tingut en el passat fan que pràcticament no hi hagi coneixement fiable, estadísticament significatiu, sobre les seves característiques i comportaments.²⁰

Si l'envelliment demogràfic ja és una font d'alarmes sobre la sostenibilitat de les pensions o la sanitat, aquest sobreenvelliment es pot percebre com realment catastròfic. Tanmateix, com s'ha argumentat en altres llocs, no solament ha estat compatible amb una millora molt substancial del benestar de les persones més grans (Pérez Díaz, 2003c), sinó que ha tingut conseqüències socials molt menys desastroses del que s'insisteix a predir, algunes de les quals són obertament positives (Pérez Díaz, 2005).

D'entrada, els sistemes sanitari i de protecció social no han fet més que consolidar-se i millorar. Es podria dir que, en tenir per primera vegada un col·lectiu realment sig-

19. Havia nascut al 1889, va viure el segle XX sencer, i encara l'inici del segle XXI. Es pot trobar informació sobre ell i sobre la investigació de les persones molt longeves a <http://www.ced.uab.es/jperez/pags/Temas/centenarios.htm>.

20. Les xifres oficials de població per edats acostumen a publicar-se per edats simples fins a les edats més avançades. Arribades certes edats les persones són tan escasses i la seva vida s'allarga tan poc més que no tindrien cap significació estadística per separat i és per això que els subministradors de dades les proporcionen totes juntes en un únic nombre (l'anomenat "grup obert"). És molt significatiu com aquest "grup obert" ha anat limitant-se cada vegada a edats més grans: en les publicacions del passat podia ser "60 i més" però, a mesura que el nombre de persones en aquestes edats creixia, el límit s'ha anat desplaçant fins a edats més avançades i, en l'actualitat, es poden trobar taules acabades en "95 i més" i, fins i tot "99 i més". Malhauradament, això impedeix el preciat titular "el nombre de persones centenàries és...", que fins avui sempre ha resultat d'especulacions o estimacions. Les dades més recent, segons les "Estimacions de població postcensals" de l'Institut d'Estadística de Catalunya, l'any 2005 hauria acabat amb una població de 95 anys i més de 7.885 persones (<http://www.idescat.net/cat/poblacio/ep.html> consultat el 21 de juny de 2007). En canvi, les dades del Cens de 2001, publicades pel mateix IDESCAT (<http://www.idescat.net/cat/poblacio/poblrecomptes.html>, consultat el 21 de juny de 2007), proporcionen un nombre de "99 i més" sensiblement superior, de 1.086 persones. Com es pot comprovar, fins i tot les dades oficials resulten escassament concordants quan s'arriba a aquests extrems de la piràmide poblacional.

nificatiu de gent molt gran com a “banc de proves”, l’eficiència d’aquests sistemes es posa a prova i es reajusta constantment. Fins i tot se’n ha beneficiat la recerca mèdica i farmacològica, que en les darreres dues dècades no para d’avançar en el coneixement i tractament de les malalties degeneratives dels sistemes nerviós i circulatori (precisament les més característiques de la gent molt gran). Altres efectes es poden trobar en la preocupació creixent per l’ergonomia i l’adaptació de l’entorn, o en la implantació recent d’una llei “d’autonomia personal” que pràcticament afegeix la protecció dels dependents entre els anteriors grans pilars de l’estat del benestar.

En termes abstractes, i com que aquest sobreenvelliment només és possible com a resultat de la pràctica universalització de la supervivència al llarg de totes les edats prèvies a la vellesa, es podria dir que s’han vist afavorides totes les institucions i relacions humanes per a les quals la llarga supervivència és un avantatge (des de la parella fins a les empreses o els mateixos estats).

A tot això s’ha d’afegir un avantatge molt més abstracte, però omnipresent: les persones molt grans ens fan joves a tots. El cicle de vida s’ha allargat i avui es poden tenir nets sense ser el membre més gran de la família. Els centenaris proliferen i els seus fills, molt vells amb els patrons tradicionals, se senten encara joves. I no solament ells; tothom se sent més jove amb la seva edat del que s’hauria sentit fa només mig segle. En realitat, tant la infantesa com la joventut s’han allargat en els cicles vitals fins a edats abans impensables. En definitiva, l’envelliment demogràfic, paradoxalment, s’està traduint en més anys de joventut, no de vellesa.

La gent gran segons el sexe: la feminització de la vellesa

Malgrat que a Catalunya neixen més nens que nenes (de cada 100 nascuts, 51’2 són masculins, una constant biològica amb escasses variacions històriques o geogràfiques), normalment el nombre de dones supera el d’homes en el conjunt de la població, a causa de la sobremortalitat masculina.

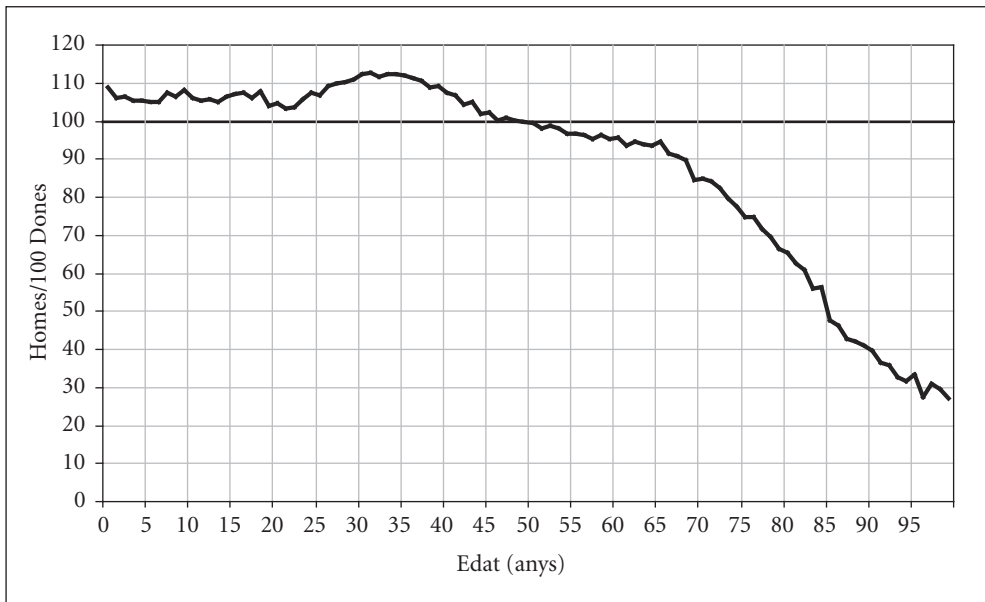
En efecte, a la Catalunya de 2006 hi ha 98,6 homes per cada 100 dones. Aquesta relació “de masculinitat” és, de fet, lleugerament més alta del que caldria esperar (a la Unió

Europea es mou entorn del 95 a 100), probablement a causa de la proporció més gran d'immigració masculina en les edats adultes joves.

Però si la relació es calcula en cada una de les edats singulars, i després s'observa la sèrie de valors en forma de gràfic, a més de comprovar aquesta hipòtesi immigratòria, es pot constatar una pauta molt antiga: la feminització de la vellesa.

Gràfic 9.

Relació de masculinitat. Catalunya, 2006

Font: Padró continu de població 2006 i IDESCAT (10 de juliol de 2007).

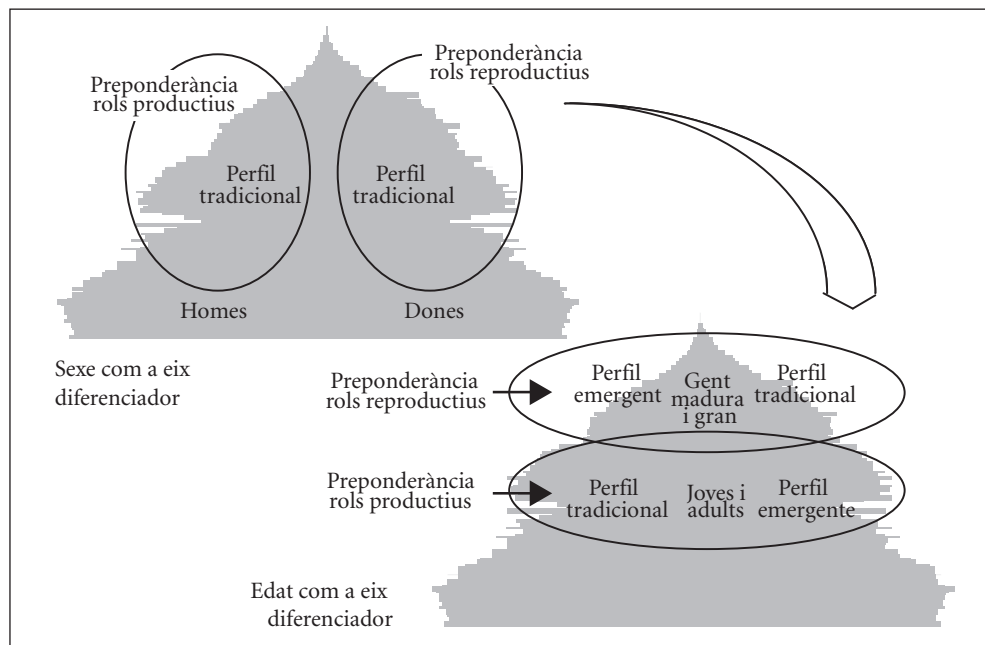
La lleugera sobremortalitat masculina a pràcticament totes les edats fa que aquest gràfic tingui una forma típica: inicialment els valors són superiors a 100 (neixen més de 100 nens per cada 100 nenes), però després comença quasi imperceptiblement a baixar, fins a igualar la relació al voltant dels quaranta anys, i s'accentua el descens de manera accelerada a mesura que els efectes de tota la sobremortalitat anterior

es van acumulant en les edats successives. Precisament per la forma típica i gradual d'aquesta baixada en la corba, podem constatar que, en efecte, hi ha una anomalia a partir dels vint anys i fins a edats madures, ja que la masculinitat es manté per sobre de cent, sense dubte per la incorporació recent de la immigració diferencial d'homes joves i adults.

No obstant això, res no canvia el fet fonamental: a partir de les edats madures la relació de masculinitat s'inverteix i el caràcter majoritari de les dones no deixa d'accentuar-se com més s'avança en edat. La vellesa a Catalunya, com arreu, és femenina, i molt. Les dones són al voltant de sis de cada deu persones més grans de seixanta-quatre anys,

Figura 2.

Esquema ideal del possible canvi en la distribució de rols, associat al procés d'envelliment demogràfic, per sexe i edat

Nota: Es fa ús de l'expressió "rols reproductius" en un sentit ample, no limitat a la mera reproducció biològica.

però entre les que tenen uns vuitanta anys comencen a doblar als homes i en les edats més avançades fins i tot els quadrupliquen.

Aquestes diferències podrien no haver tingut gaires repercussions socials fa un segle, quan la gent gran era només una petita part de la població. Avui, però, el seu pes creixent arrossega també un altre fenomen de gran transcendència: les dones grans són ja un 10% de la població de Catalunya, i aquest percentatge encara ha d'augmentar.

Encara més, aquesta feminització que podríem dir “numèrica” no és queda aquí, i és possible que també s'estigui produint una feminització “social” en els rols de la gent gran. Aquesta idea, que s'ha desenvolupat amb més detall en altres treballs (Pérez Díaz, 2003b), es fonamenta en la nova distribució de funcions productives-reproductives que l'envelliment demogràfic fa possible. En efecte, dins les línies de filiació, la generalització de la presència d'avis i besavis permet que una bona part de les funcions “femenines” tradicionals sigui assumida per gent gran, de tal manera que les dones joves queden en molt bona part “alliberades” per assumir funcions principalment productives, cada vegada més similars a les dels homes de la mateixa edat.

Grau d'instrucció

Entre la gent gran, hi ha aspectes associats amb l'edat (allò que es diria normalment “coses de l'edat”) i factors deguts als canvis històrics: una de les funcions de l'analista és destriar per a cada variable quins són els efectes de l'edat i quins són els que anomenem efectes de la generació, és a dir, característiques individuals fruit de l'any en què va néixer un individu i, en conseqüència, de la història que li ha tocat de viure. Un clar efecte de la generació és el grau d'instrucció entre la gent gran a Catalunya en relació amb els adults i els joves. Això que es coneix com “els estudis” és una de les formes que tenen les societats d'invertir recursos en les persones, i marca de manera substancial les seves possibilitats i característiques posteriors. Es tracta d'una variable explicativa de primer ordre, no tan sols d'altres més o menys evidents, com podria ser la categoria professional o la renda, sinó fins i tot d'aspectes tan aparentment allunyats

com són l'estat de salut i, fins i tot, la mateixa supervivència.²¹ Com revelen les dades del PaD, en aquest tema la gent gran pateix un desavantatge molt considerable per raons històriques evidents.

Taula 7.

Escolarització, grau d'instrucció i edat de finalització dels estudis, per grups d'edat

	n	% estudia	Han acabat els estudis		
			n	% superior primària	Edat mitjana de finalització
16-24 anys	700	51,51	314	51,94	17,5
25-34 anys	785	11,91	688	63,54	19,3
35-49 anys	1221	4,94	1164	54,56	20,1
50-64 anys	902	1,49	886	26,38	17,5
65 i + anys	927	0,73	914	12,37	15,3

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Lògicament, com més jove és l'edat, més gran és el nombre de persones que encara no han acabat els estudis. Així, encara estaven estudiant la majoria dels joves de setze a vint-i-quatre anys, i eren molts menys entre els més grans de vint-i-cinc anys, malgrat que una proporció substancial del 12% dels joves de vint-i-cinc a trenta-quatre anys encara estava estudiant, així com el 5% dels de trenta-cinc a quaranta-nou anys, i un 1,5 dels de cinquanta a seixanta-quatre anys. Tot i que aquestes dades reflecteixen que l'educació formal (la que ofereixen escoles, instituts i universitats) trenca cada cop més les fronteres d'edat en què fins ara havia estat reduïda, i en conseqüència és previsible que la gent gran del futur continuï estudiant (podríem dir "reciclant-se") com una pauta interioritzada en la seva etapa vital de joves i adults, la veritat és que ara per ara

.....
 21. Les diferències de mortalitat en funció del nivell d'estudis estan condicionades, lògicament, per altres variables intermèdies i estretament relacionades, com el nivell de renda, però el cert és que fins i tot a nivells iguals de renda el nivell d'estudis continua marcant diferències. Disposar de les dades adequades per estudiar aquest impacte és difícil, però a Catalunya disposem de confirmacions d'aquestes diferències, com la que proporciona un estudi recent comparatiu dels diferents impactes d'aquest factor sobre l'esperança de vida a Madrid i a Barcelona (Martínez-Sánchez, Gutiérrez-Fisac, Gispert i Regidor. 2001).

es continua mantenint la pauta tradicional per la qual el nivell d'estudis es desenvolupa en la joventut i queda majoritàriament consolidat una vegada acabada aquesta etapa. Lògicament, la població catalana més gran de seixanta-quatre anys (i, en conseqüència podem pensar que jubilada en una immensa majoria) estava inclosa en el sistema educatiu formal en una proporció molt reduïda, que no arribava a l'1%.²²

Entre les persones més grans de vint-i-cinc anys que ja no estan estudiant, el percentatge de població amb una educació superior a la primària es redueix a mesura que el grup d'edat observat és més gran, de manera que passa d'un 63% per al grup de vint-i-cinc a trenta-quatre anys a un 12% per als més grans de seixanta-quatre anys. Podem dir que entre els grups d'edat construïts, a partir del de trenta-cinc a trenta-nou anys, observar un grup d'edat més antic suposa veure reduït a la meitat el percentatge de població que havia assolit una educació per sobre de la primària, i així, mentre que entre els cinquanta i seixanta-quatre anys aquest indicador era del 26%, per als més grans de seixanta-quatre anys era només del 12%. Òbviament, no es pot donar a aquestes dades una explicació d'edat (és a dir, afirmar que a mesura que es té més anys, s'oblida que s'havia acabat l'educació primària en la joventut), i cal explicar-les com un efecte de la generació: la gent gran a l'actualitat a Catalunya té un baix grau d'instrucció perquè visqueren uns temps en què l'escolarització era minsa i també, molt més que ara, una marca de classe social. Però identificar un caràcter generacional en aquestes diferències implica, en definitiva, preveure que les generacions futures arribaran a aquestes edats amb uns graus d'instrucció cada cop més elevats, en especial en allò referent a l'educació primària, ja que a partir de la Llei general d'educació de 1970 passà a ser obligatòria per a tothom.

Si, finalment, s'observa l'edat mitjana a la qual s'ha sortit del sistema educatiu (entre els que han acabat d'estudiar), la percepció és complementària i la conclusió idèntica:

.....
 22. És obligat comentar que aquestes dades es limiten a les persones que cursen estudis "reglats", i no donen fe del creixent component "informal" de l'educació per a gent gran que s'ha desenvolpat en les últimes dècades. Tampoc no s'hi veuen reflectides les iniciatives ja antigues de portar la universitat a les persones més grans (les "Aules d'Extensió Universitària") ni les encara més recents de portar la gent gran a les universitats (com el programa pioner "Universitat a l'Abast", engegat per Mercé Pérez Salanova a la UAB).

com més edat es té, més aviat s'ha deixat d'estudiar, i mentre que les persones menors de cinquanta anys han acabat com a mitjana al voltant dels vint anys, la població d'entre els cinquanta i seixanta-quatre anys va deixar els estudis amb una mitjana de 17,5 anys i es més grans de seixanta-quatre anys amb una mitjana de 15,3 anys. Es fa estrany en una època com l'actual, però convé recordar que hi són presents, encarnats en les nostres persones grans, uns temps en els quals la contribució econòmica dels fills a les llars d'origen era fonamental, i la trajectòria laboral s'iniciava de manera molt precoç.

També és possible esbrinar amb les dades del PaD si hi ha diferències significatives en l'accés a l'educació segons el sexe, el lloc d'origen i la classe social de l'individu, a més de la distància segons cohort de naixement que s'acaba de posar de manifest. Per tal de determinar el pes respectiu de tots aquests factors, s'han inclòs en un model que indaga sobre la probabilitat de tenir estudis per sobre de la primària (és a dir, tenir estudis mitjans o superiors, és aquest l'objecte d'anàlisi). Totes aquestes variables independents resulten estadísticament significatives, tal com s'aprecia a la taula que es presenta després amb els components i resultats del model.

En primer lloc, com ja s'havia comprovat, la probabilitat de tenir estudis per sobre de l'educació primària té una relació clarament inversa amb l'edat. Si es pren la població de cinquanta a seixanta-quatre anys com a referència (per aquest motiu a la taula se li assigna una probabilitat relativa estàndard d'1), s'observa que les edats de seixanta-cinc a setanta-nou anys tenen la meitat de probabilitat d'haver assolit estudis per sobre de la primària (és a dir, una probabilitat relativa de 0,49 amb referència a la població amb cinquanta a seixanta-quatre anys), i les edats superiors als vuitanta anys encara molt més reduïda, una probabilitat de només un 35% en relació amb la de referència.

A més, a aquest efecte de la generació de pertinença s'hi ha d'afegir un efecte de gènere, ja que entre la gent gran ser dona suposa haver tingut un accés molt menor a l'educació, pràcticament de la meitat, tal com presenta la seva probabilitat relativa als homes de 0,45 (com canvien les tornes en aquest aspecte, ja que entre les generacions més joves l'accés a l'educació postobligatòria és ja més elevat entre les dones que entre

els homes). Aquesta diferència ja es manifestava en l'anàlisi purament descriptiva, ja que entre les persones més grans de cinquanta anys, mentre que els homes tenien una educació secundària o superior en un 27%, aquest percentatge entre les dones era la meitat, en concret, d'un 13%, i la distància era més gran com més avançat era el grup d'edat considerat (vegeu el gràfic 9), i així mentre que pràcticament no hi havia dones amb aquest grau d'instrucció entre les més grans de vuitanta anys, entre els homes del mateix grup d'edat quasi un de cada cinc tenia educació secundària o superior. En definitiva, es tracta d'una diferència de gènere que, com ja s'ha comentat, és deguda completament a la discriminació històrica que han patit les dones respecte de la seva incorporació al món educatiu, una discriminació que s'ha anat erosionant amb el pas del temps: un altre aspecte de la gent gran en l'actualitat que és de preveure que desaparegui amb les noves generacions.

Taula 8.

Probabilitat de tenir estudis per sobre de primària segons edat, sexe, lloc de naixement i classe social (anàlisi bivariàble i multivariàble)

		n	% Bivariàble	Anàlisi multivariàble		
			% amb més primària	Coefficient	valor p	Probabilitat relativa
Grup d'edat	50-64 anys	810	27,09	0,00	ref.	1,00
	65-79 anys	640	13,37	-0,72	0,00	0,49
	80+ anys	139	8,27	-1,05	0,01	0,35
Sexe	Home	706	27,09	0,00	ref.	1,00
	Dona	883	13,37	-0,80	0,00	0,45
Lloc de naixement	Catalunya	1035	21,40	0,00	ref.	1,00
	Resta d'Espanya	513	16,57	-0,17	0,53	0,84
	Estranger	41	58,53	1,81	0,00	6,14
Classe social	Mitjana propietària	322	18,80	0,00	ref.	1,00
	Mitjana assalariada	286	60,92	1,98	0,00	7,27
	Treballadora	768	8,80	-0,70	0,02	0,50
	Altres	213	6,70	-0,50	0,48	0,61
Total		1589	19,70	-0,88	0,00	
-2 logaritme de la versemblança					1143	
Xí quadrat					373	

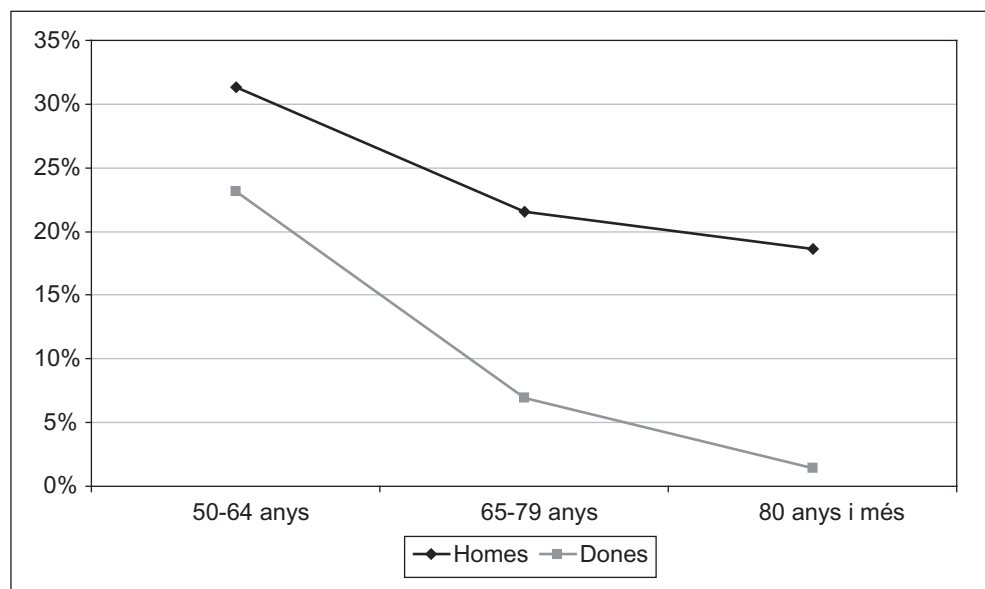
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

D'altra banda, i sempre referint-nos a les persones més grans de cinquanta anys, **no s'han trobat diferències estadísticament significatives entre els nascuts a Catalunya i els nascuts a la resta d'Espanya** pel que fa al percentatge de població amb un grau d'instrucció per sobre de la primària. En contrast, sí que es manifesta un grau d'instrucció entre els nascuts a l'estranger, tot i que òbviament no ens estem referint a la nova migració, principalment d'àrees extracomunitàries, que són majoritàriament joves, sinó molt probablement a la gent gran que ve a passar gran part o la totalitat del seu temps com a pensionista a Catalunya. Tornarem a aquesta variable més endavant.

A més, hi ha un altre factor de discriminació educativa entre els més grans de cinquanta anys, tal com ja s'havia apuntat, la classe social a què pertanyen, ja que l'educació està

Gràfic 10.

Població amb estudis més enllà de la primària, segons grups d'edat i sexe

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

a Catalunya molt directament relacionada amb aquesta variable. En aquest sentit, el grup amb un grau educatiu substancialment per sobre dels altres és el compost per professionals i tècnics: no és estrany, ja que aquest grup obté precisament de les seves credencials educatives la seva posició de classe. El segueixen la classe mitjana propietària, que barreja autònoms amb empresaris i és, en conseqüència, difícil d'identificar amb propietat. Finalment, la de menor grau educatiu és la classe treballadora. En general, som conscients que relacionar la classe social amb el grau educatiu és un xic redundant, ja que el grau d'instrucció justifica sovint la posició en el mercat de treball ja sigui present o passada i, de retruc, la posició de classe.

Els canvis en la supervivència dels més grans. La nova revolució de l'esperança de vida

Fa anys que la població de Catalunya té una de les esperances de vida més elevades de tot Espanya, i la de la població d'Espanya és de les més altes del món. Segons les dades d'IDESCAT, els nascuts el 2005 poden esperar viure una mitjana de 80,55 anys (83,8 si són dones, i 77,3 si són homes) en cas que les condicions de mortalitat per edats d'aquest any quedin inalterables, i molts anys més si, com és d'esperar, es produeixen millores de la supervivència al llarg dels anys que visquin.²³ El més sorprenent és que fa més de dues dècades, quan l'indicador depassava els setanta anys, es pensava que ja s'havia arribat el sostre teòric.

Durant molt de temps s'havia pensat que l'esperança de vida només podia créixer si es reduïen les defuncions "prematures", és a dir, les dels més joves i, en menor mesura, les dels adults. Es donava per suposat que la supervivència de la gent gran poc havia de millorar. D'una banda, tota espècie animal, inclosa la humana, té uns límits biològics a la seva longevitat. De l'altra, la mateixa tècnica per construir l'indicador "esperança de

23. L'esperança de vida al naixement és, de fet, una ficció instrumental, no una predicció. S'obté construint una generació hipotètica que, al llarg de tota la seva vida, va tenint a cada edat les probabilitats de supervivència dels diferents grups d'edat que componen la població actual. En altres paraules, el que fa és resumir les condicions actuals de supervivència, però no diu res realment sobre el que pot esperar viure una generació real nascuda aquest any.

vida al naixement” fa que les morts evitades dels infants es tradueixin en guanys molt superiors d’esperança de vida que si la mort evitada és la d’una persona gran.²⁴

S’entén, així, que la reducció de la mortalitat infantil, tradicionalment superior al 200‰, hagi estat arreu el principal motor del creixement de l’esperança de vida. Però en les poblacions més avançades i amb més supervivència, com és el cas de Catalunya, les morts dels menors d’un any són ja molt escasses (al voltant del 4‰) i molt difícils de reduir encara més. De fet, a mesura que s’arribava a aquests mínims, el ràpid augment de l’esperança de vida característic del tercer quart del segle xx s’anava alentint, cosa que feia pensar a tots els especialistes que, efectivament, era pròxima la fi d’aquesta inusual etapa de creixement de la mitjana d’anys viscuts.

Als anys vuitanta aquesta convicció, a més, es va veure recolzada per la conveniència política que fos encertada. Després de la crisi industrial i d’ocupació, i amb l’arribada de les receptes neoliberals per superar-la (Reagan i Thatcher van marcar el camí), la reducció de la despesa pública es va convertir en un objectiu polític arreu. I la despesa en gent gran (sanitària, social, en pensions) era una de les partides més gran i més evidents, de manera que es va convertir en objectiu clar de reformes.

Es va interpretar en aquells anys que qualsevol guany addicional d’esperança de vida, que ja no s’aconseguiria reduint mortalitat infantil o juvenil sinó en les edats avançades, seria un guany artificial, un guany contraproductiu, una victòria pírrica sobre la mort aconseguida a costa d’una despesa creixent i de l’ampliació dels anys viscuts en mala salut. Fins i tot es va qüestionar la moralitat d’aquest objectiu, ja que desviava proporcions creixents de la despesa sanitària total, i empitjorava, en conseqüència, els serveis i les prestacions per a la resta d’edats (Callahan, 1987) a canvi d’uns resultats socialment “poc interessants”.

24. L’esperança de vida no és més que la mitjana dels anys viscuts per una generació (anys reals o esperables). Un neonat que no mor pot representar setanta o vuitanta anys addicionals al total d’anys a repartir quan es calcula la mitjana, mentre que la mort evitada d’una persona gran a penes es tradueix en un increment substancial del nombre total d’anys viscuts pel conjunt de la generació. Per aquest motiu, l’indicador és molt més sensible a les millores de la mortalitat infantil, sempre que aquesta mortalitat sigui elevada.

La suma d'aquesta conjuntura econòmica i demogràfica, més el context polític i ideològic, va derivar en un cert consens: l'esperança de vida ja no es podia augmentar gaire més, i ni tan sols era convenient fer-ho. La mateixa Organització Mundial de la Salut se'n va fer ressò i va canviar radicalment el paradigma sobre la mortalitat i la salut: si durant moltes dècades la disminució de la mortalitat i l'augment de l'esperança de vida es consideraven objectius prioritaris, indicadors comparatius internacionals de progrés i desenvolupament, ara es tractava de millorar la “qualitat”, no la “quantitat” d'anys viscuts. “Vida als anys” va ser el lema del dia mundial de la salut de 1982. Sota aquesta directriu les estratègies en matèria de salut pública van canviar, i Catalunya va ser una de les regions de la Unió Europea que abans s'hi va implicar.

La “sorpresa” posterior ha estat comprovar que l'esperança de vida sí que podia continuar creixent, i de manera sensible. De fet, no ha deixat de créixer.

Taula 9.

Esperança de vida a diferents edats. Catalunya, 1983-1998

	En néixer	15	25	40
1983	77,1	62,9	53,3	38,8
1984	77,5	63,2	53,5	39,1
1985	77,3	63,0	53,4	38,9
1986	77,4	63,3	53,6	39,3
1987	77,4	63,4	53,8	39,4
1988	77,4	63,2	53,7	39,4
1989	77,3	63,1	53,6	39,4
1990	77,3	63,1	53,6	39,5
1991	77,4	63,1	53,6	39,6
1992	77,7	63,4	53,9	39,9
1993	78,0	63,6	54,0	40,0
1994	78,4	64,0	54,4	40,4
1995	78,5	64,0	54,3	40,8
1996	78,8	64,3	54,6	40,7
1997	79,1	64,6	54,9	40,7
1998	79,3	64,8	55,1	40,8

Font.: Departament de Sanitat i Seguretat Social (2001).

Aquest augment no és solament una sorpresa per als estadistes catalans.²⁵ En realitat, s'ha observat el mateix a pràcticament tots els països que ja tenien una esperança de vida "alta" en els anys vuitanta. La convicció que ja no es podia millorar gaire en l'esperança de vida ha estat per tant un motiu d'error reiterat en les projeccions de població arreu, fins i tot en les projeccions que periòdicament fan les Nacions Unides.

Taula 10.

Esperança de vida als seixanta i setanta anys, segons el sexe. Catalunya, 1992-2005

Esperança de vida als seixanta anys			
	Homes	Dones	Total
1960	16,1	19,0	17,7
1965	16,4	19,5	18,1
1970	16,5	19,7	18,2
1975	17,2	20,7	19,1
1980	18,0	21,8	20,1
1985	19,1	23,1	21,3
1990	19,3	23,8	21,7
1995	20,1	24,7	22,6
2000	20,9	25,4	23,3
2005	21,0	26,0	23,5
Esperança de vida als setanta anys			
	Homes	Dones	Total
1960	9,8	11,6	10,9
1965	10,0	12,0	11,1
1970	10,1	12,1	11,2
1975	10,6	12,8	11,8
1980	11,2	13,7	12,6
1985	12,1	14,8	13,7
1990	12,3	15,4	14,1
1995	12,9	16,1	14,7
2000	13,5	16,6	15,3
2005	13,5	16,9	15,4

Font: Fins l'any 1990, Blanes i Spijker (en premsa); de 1995 en endavant, Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Seguretat Social. *Anàlisi de la mortalitat a Catalunya*, diversos anys.

25. Amb el títol "Les projeccions de població a Catalunya i Espaya. Anàlisi i avaluació", Blanes, Pérez i Menacho (2005) presenten una recapitulació exhaustiva de les projeccions de població fetes a Catalunya

La sorpresa que una i altra vegada troben els especialistes és, sobretot, que el factor que explica aquesta millora sostinguda són les millores en la supervivència de la gent gran.

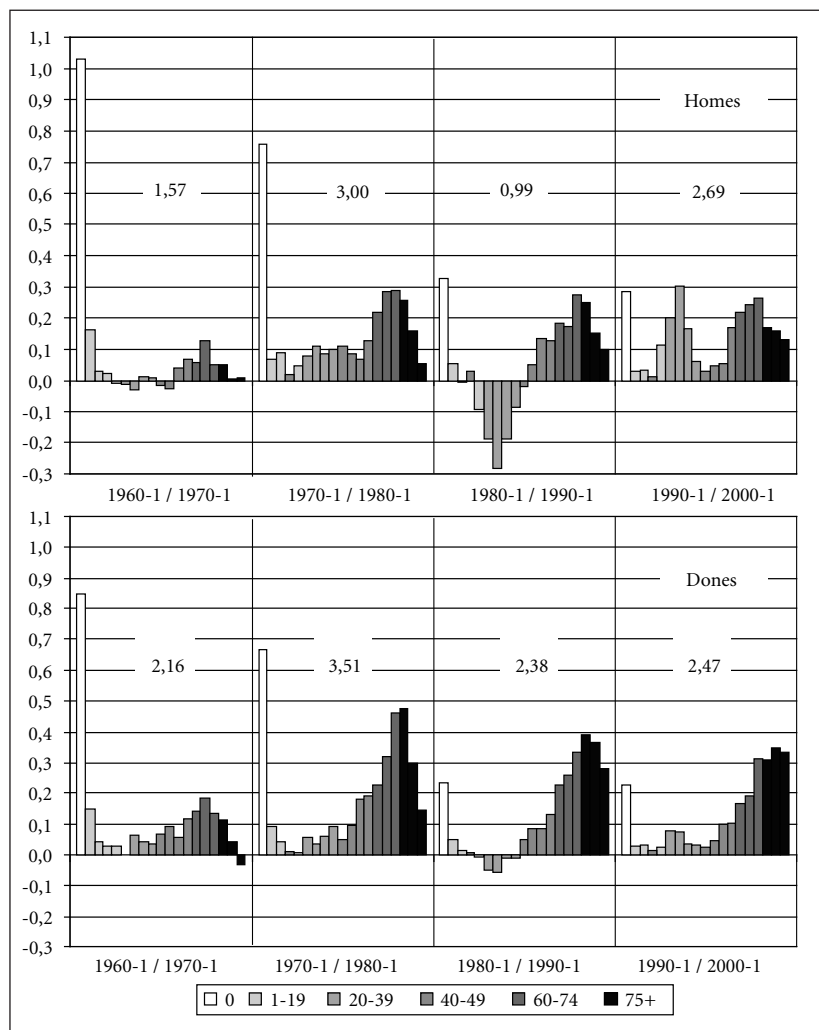
Tècnicament, hi ha la possibilitat de descompondre amb detall quina ha estat l'aportació de cada edat al canvi general de l'esperança de vida en conjunt. En l'estudi *Impacte de l'edat i les causes de mort en el canvi de l'esperança de vida en néixer. Catalunya, 1987-2002*, el Departament de Sanitat ha fet aquest exercici de descomposició, que ja es podia trobar en els treballs de M. Rué (1992). Encara més recent i temporalment més ampli és l'anàlisi feta per Blanes i Spijker, que arriba al resultat següent:

Com es pot comprovar en tots dos sexes, el guany d'esperança de vida total entre 1960-1961 i 1970-1971 encara s'aconseguia en bona part per la millora en la mortalitat infantil, tot i ser ja força baixa. Fins i tot en aquest interval era visible que també les millores de les persones més grans hi tenien algun paper. La manera d'evolucionar d'aquestes contribucions respectives de cada edat, malgrat tot, ha estat sorprenent: en els dos decennis següents les aportacions de les edats infantils van tocant sostre, però les aportacions de les persones més grans no s'escotegen. En particular, en els anys vuitanta les edats juvenils, sobretot les masculines, no solament no van millorar gens la seva mortalitat sinó que van experimentar un empitjorament força visible (la conjuntura del moment va ser desfavorable als joves, amb els problemes relacionats amb les drogoaddiccions, la sida i la sinistralitat de trànsit), que s'hagués traduït en un descens de l'esperança de vida general si no arriba a ser perquè va quedar compensat per les millores que es van obtenir en les altres edats. L'últim decenni, amb la fi d'aquests problemes, fa que les millores juvenils tornin a aportar anys al conjunt però, sobretot, es confirma que cada vegada més els guanys d'esperança de vida en néixer s'aconsegueixen per les millores, substancials, sostingudes i de magnitud força considerable, entre la gent gran.

i a Espanya. També fan l'anàlisi del seu ajustament posterior a l'evolució realment observada; els tècnics catalans i espanyols participen plenament en la tendència quasi universal a no creure en millores importants de la mortalitat de la gent gran. Aquestes millores es produeixen malgrat tot, i són la principal explicació de la falta d'incert de les projeccions, juntament amb els grans i imprevistos fluxos d'immigració exterior.

Gràfic 11.

Contribució dels grans grups d'edat a l'evolució de l'esperança de vida, per decennis. Catalunya

Nota: En cada subgràfic, amb un número situat al centre, s'assenyala el guany total d'esperança de vida, i cada columna indica quina part del guany correspon a les millores experimentades pels intervals d'edat respectius.

Font: Extret de Blanes i Spijker (en premsa).

Salut i discapacitat

Així les coses, arribem a una aparent contradicció: la supervivència de les persones ha millorat de manera molt ràpida i intensa, però aquesta mateixa evolució ens porta a societats amb un pes molt superior de la gent gran i, per tant, a una freqüència igualment més gran de persones afectades per problemes de salut.

La morbiditat i les causes de mort pròpies de la gent gran s'han convertit en les més freqüents, de la mateixa manera que s'han reduït els tipus de mortalitat i de morbiditat característics de les edats més joves.

La “teoria de la transició epidemiològica”, llançada per Omran i altres a partir dels anys setanta (Bernabeu, 1998), pretén precisament teoritzar les diferents fases d'aquest canvi de la salut col·lectiva.

Sintetitzant molt, es distingeix una etapa històrica inicial de reducció de les plagues i les fams, una segona etapa de reducció de les malalties infeccioses i les epidèmies (especialment en edats infantils, que comporta una millora molt ràpida en l'esperança de vida) i una tercera etapa en què les causes de defunció més tradicionals deixen pas a les malalties cròniques i degeneratives.

Tant és així que, novament en els anys vuitanta i en mig del canvi d'estratègies, alguns autors van afegir al quadre teòric de la “transició epidemiològica” una quarta fase, la de les “malalties degeneratives en edats avançades”. Catalunya en compleix perfectament els trets característics:

- ràpid descens de la mortalitat en la gent gran de tots dos sexes,
- desplaçament de les causes de mort degeneratives cap a edats encara més avançades,
- progressiva concentració dels guanys de l'esperança de vida en els intervals d'edat més alts.

Aquesta millora imprevista en la supervivència de la gent gran va accentuar les pors a l'extensió de les vides artificialment allargades, que portaria a una mena d'“epidèmia”

de malalties i dependències pròpies de la vellesa. Es temia la prevalença futura de persones amb mala salut o discapacitat i, fins i tot, es qüestionava la moralitat dels recursos sanitaris creixents dedicats a la gent gran. Van ser anys de revisió i reformes sanitàries i de posada en marxa de “plans de salut”.²⁶ Es feia urgent, per tant, mesurar d’una manera fiable els efectes de la supervivència creixent.

En els mateixos anys en què l’Organització Mundial de la Salut (OMS) llançava el lema “Vida als anys” començava també aquest intent de mesurar la part de la vida total que queda afectada per la “mala salut”, i mesurar-ho amb un indicador que permetés comparar països i anys diferents.

El resultat va ser l’adopció d’un indicador comú anomenat “esperança de vida en salut” o “esperança de vida sense discapacitat”,²⁷ a més d’un impuls considerable en la posada en marxa d’estadístiques nacionals sobre salut i discapacitat del conjunt de la població. El que es pretenia era, doncs, descompondre l’indicador tradicional de l’esperança de vida en 1) anys viscuts patint els efectes de certs problemes de salut i 2) anys lliures d’aquests problemes.

Calien dades, i l’any 1986 es va fer la primera enquesta sobre discapacitats en el conjunt de l’Estat espanyol (INE 1987). El càlcul de l’indicador es va fer aviat a Catalunya (Gispert i Forés, 1991), però aquella primera enquesta plantejava problemes comparatius i l’edició següent, de 1999, va modificar el qüestionari de tal manera que els resultats no eren comparables i no permetien establir l’evolució temporal de les dades.

26. El Govern de la Generalitat havia rebut les competències en matèria de salut pública el setembre de l’any 1979, i pràcticament des del principi va adoptar les noves estratègies recomenades per l’OMS, en la línia instaurada als Estats Units en aquella mateixa dècada. Als anys vuitanta va ser dels primers, juntament amb el Regne Unit i el Canadà, a plantejar-se la planificació sanitària per objectius. El 1991 es publicà finalment el document marc per a l’elaboració del Pla de salut de Catalunya, en què s’explicava el procés seguit en l’elecció dels problemes i les intervencions prioritàries, i en la formulació dels objectius generals de salut i de disminució de risc per a l’any 2000.

27. Vegeu les dades i la metodologia de l’Organització Mundial de la Salut a la seva pàgina web (04 d’agost de 2006): <http://www3.who.int/whosis/hale/hale.cfm?path=whosis,burden_statistics,hale&language=english>.

Taula 11.

Esperança de vida, esperança de vida lliure d'incapacitat i esperança de vida en bona salut, al naixement, als 65 i als 85 anys, per sexe i edat. Catalunya, 1994 i 2000*

	Edat	EV		EVLI		Proporció %		(EVLI/EV)
		1994	2000	1994	2000	1994	2000	
Homes	0	74,84	76,49	66,67	66,78	89,08		87,31
	65	16,35	17,00	10,52	10,76	64,36		63,28
	85	5,23	5,42	1,65	1,79	31,53		33,02
Dones	0	81,95	83,24	68,54	69,00	83,63		82,90
	65	20,22	20,91	10,17	11,14	50,28		53,27
	85	6,07	6,25	1,19	1,80	19,62		28,79
Total	0	78,41	79,87	67,55	67,89	86,15		84,99
	65	18,46	19,11	10,31	10,96	55,83		57,32
	85	5,79	5,98	1,36	1,78	23,57		29,78

Notes: (EV): esperança de vida; (EVLI): esperança de vida lliure d'incapacitat.

* Els autors fan ús de les dades de mortalitat de l'any 2000, i posen en relació amb aquestes dades les de l'enquesta de 2002, i mantenen el 2000 com l'any de referència dels indicadors calculats.

Font: Gispert, Puig, Puigdefàbregas, Tresserras i Busquets, 2003.

A Catalunya aquesta comparabilitat bàsica entre dos moments diferents s'aconsegueix amb la informació sobre discapacitat i percepció de la salut recollida en les dues enquestes de salut realitzades en els anys 1994 i 2002, amb un qüestionari estandarditzat que va ser el mateix, pel que fa a les dades que ens ocupen, en ambdues enquestes.

Aquestes dades semblen confirmar notícies bones, però també dolentes, l'augment en l'esperança de vida (general i dels que compleixen seixanta-cinc i vuitanta-cinc anys), en tots dos sexes, està acompanyat també d'un creixement dels anys esperables sense incapacitats, però en alguns casos sembla empitjorar la proporció que representen en relació amb el total (és a dir, augmenta més la vida que la vida amb salut). Així, els homes, des del naixement, viuen el 89,08% de la seva vida sense incapacitats amb les dades de 1994, però la proporció disminueix al 87,31% amb les del 2000. Les dones passen d'un 83,63% a un 82,90%.

Abans, però, de veure confirmats els pitjors presagis, convé observar que amb les persones més grans passa tot el contrari: en tots dos sexes ha augmentat l'esperança de vida als vuitanta-cinc anys, però encara ha augmentat més l'esperança de vida sense incapacitat, de tal manera que el percentatge que representa aquesta última també creix. En conjunt, els que compleixen vuitanta-cinc anys l'any 2000 viuen un 29,78% dels seus anys posteriors sense incapacitats, mentre que els que complien aquesta edat el 1994 només havien de viure en aquestes condicions el 23,57%.

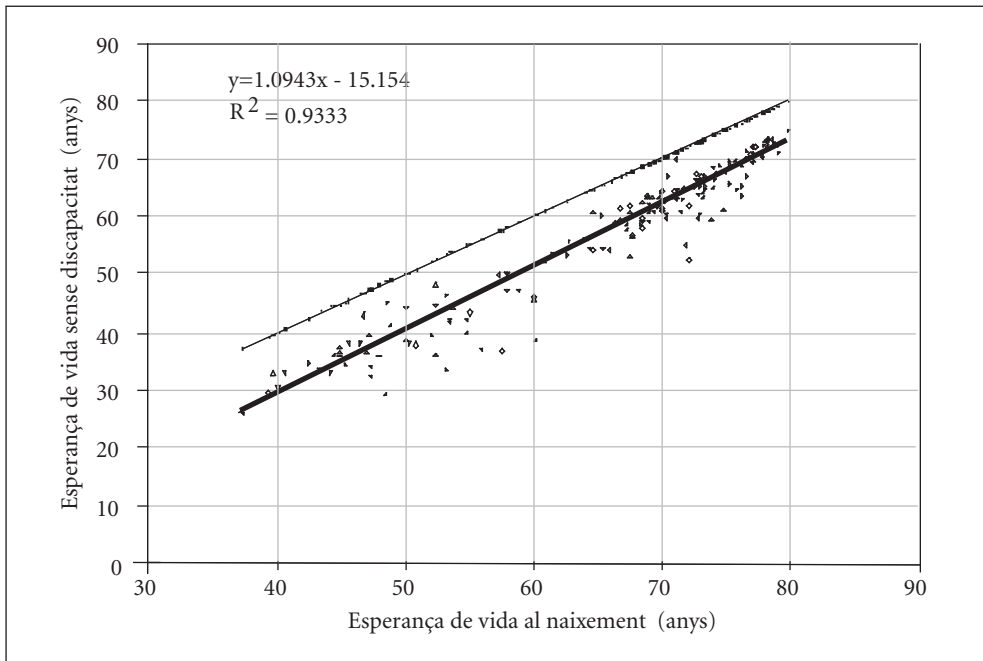
Al llarg de pràcticament l'últim quart de segle les dades han estat poc definitives i encara avui es manté la creença que a partir dels anys setanta i vuitanta hi va haver un creixement relatiu dels anys de discapacitat en les vides de les persones. Però les dades sobre la gent gran de Catalunya no són una excepció estranya. En l'última dècada del segle xx, els indicadors i la informació desenvolupats i recopilats per l'OMS han proporcionat informació internacional abundant.

El gràfic es compon de punts corresponents a diferents països, i els punts reflecteixen d'una banda l'esperança de vida total (eix horitzontal) i l'esperança de vida lliure de discapacitats (EVLD, a l'eix vertical). Si totes dues fossin iguals a tots els països, es dibuixaria una línia diagonal perfecta (en el gràfic la línia més prima). Com que això no succeeix mai i sempre hi ha una EVLD menor que l'esperança de vida total, tots els punts se situen per sota de la línia prima. Malgrat això, el núvol de punts que dibuixen és força lineal, de manera que buscant la recta que més s'ajusta (la línia grossa) podem observar a simple vista quina relació es va produint a mesura que observem països amb esperances de vida més altes. Quan es fa això arriba la sorpresa: no és cert que a més esperança de vida més gran sigui la part viscuda amb discapacitat (en aquest cas les línies serien divergents cap a d'alt i a la dreta), ans al contrari, com més elevada és l'esperança de vida, menys són els anys afectats per discapacitats (les línies convergeixen).

Aquestes dades internacionals són força imprevistes, i alimenten una incògnita de gran transcendència: fins a quins límits es pot mantenir el creixement de l'esperança de vida i la millora simultània de la bona salut? (el que ja es coneix com "compressió de la morbiditat" en els moments finals de la vida).

Gràfic 12.

Relació entre l'esperança de vida i l'esperança de vida sense discapacitat a diferents països

Nota: En l'eix vertical se situen les EVLD (esperança de vida lliure de discapacitat). La línia grossa representa l'equació que millor s'ajusta al conjunt de punts representats, i la línia prima representa una hipotètica absència d'anys de discapacitat, de manera que la distància vertical entre totes dues línies és el nombre d'anys afectats per alguna discapacitat.

Font: Murray i López (1996).

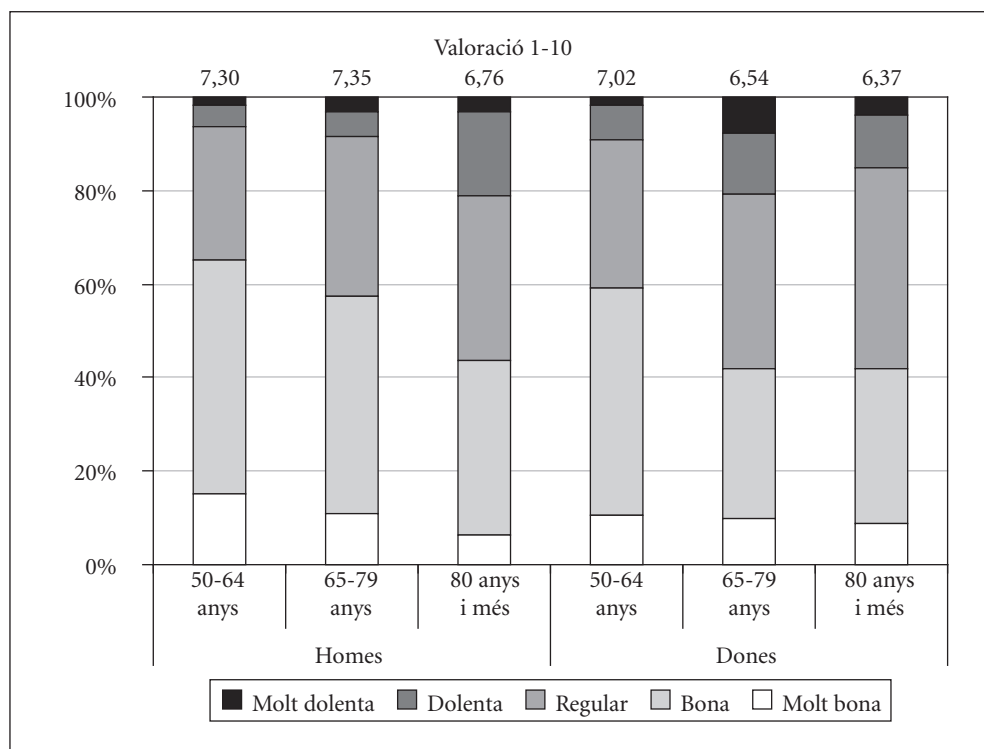
Al marge de com i de quan es resolgui aquesta incògnita, la irrupció poblacional de les edats més avançades és imparable i té conseqüències en la mateixa salut i capacitat de les persones per mantenir activitats bàsiques en edats realment avançades. Segurament, en el passat la situació de la gent gran era sensiblement pitjor, però provocava escassa preocupació social, minvada i poc influent com era. Avui, en canvi, la visibilitat i representació social que té condueix a iniciatives polítiques i

socials que en milloren la situació fins i tot quan les funcions físiques o psíquiques estan afectades.

L'objectiu és ara, més enllà de l'estricta millora sanitària, evitar o atenuar la dependència. Resultat de la discapacitat, a la qual s'afegeixen components socioeconòmics (disposició de recursos, condicions de l'entorn, serveis disponibles, convivència i cuidadors, etc.), la dependència s'ha convertit en el tema central de la política social dels últims anys (Síndic de Greuges, 2004), fins al punt que ha acabat generant un nou

Gràfic 13.

Qualificació subjectiva de la salut entre les persones de més de 65 anys

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

“pilar” de l'estat del benestar, amb l'educació, la salut i les pensions. Va ser la Fundació Institut Català de l'Envel·liment (UAB) qui va desenvolupar l'escala de medició dels diferents graus de dependència que finalment ha començat a aplicar el nou sistema de protecció aprovat amb la Llei de promoció de l'autonomia personal i l'atenció a les persones en situació de dependència a finals de 2006.

En aquest context d'intensa activitat al voltant dels canvis en la salut, les discapacitats i les dependències, el PaD pot tenir un paper propi, per la seva exclusiva característica de “panel” i pel fet que inclou informació relacionada amb això. Es tracta d'una sèrie de qüestions subjectives sobre la percepció de la salut pròpia, amb una qualificació en una escala de l'1 al 10, i si té alguna discapacitat i de quina mena és la principal. Tot i no fer ara una explotació de les edicions successives del PaD, els resultats de la primera onada són rellevants en si mateixos, concorden amb dades anteriors de fonts diverses i donen idea de les possibilitats que ofereix.

En general, com més avançada és l'edat, menor és la puntuació que es dona a la salut i, d'altra banda, la valoració femenina és inferior a la masculina en tots i cadascun dels grups d'edat: podem dir que mentre que en els homes la valoració de la salut sempre arriba al notable, fins i tot en els homes més grans de vuitanta anys, entre les dones aquesta valoració només s'obté fins als seixanta-cinc anys, ja que la salut pròpia és considerada poc més que bé entre les més grans d'aquesta edat.

En efecte, entre les persones més grans de cinquanta anys, les que consideren la seva salut com a molt bona o simplement bona disminueixen a favor de les que afirmen que és regular o dolenta. Curiosament, la proporció de dones que consideren la seva salut com a excel·lent pràcticament no canvia amb l'edat i les que la consideren bona tampoc entre les de seixanta-cinc a setanta-nou anys i les de més de vuitanta anys. Es tracta, sense dubte, de l'efecte de la sortida d'observació de les persones de més edat quan la seva salut es degrada, però tampoc és negligible la coneguda readaptació de les expectatives de salut a mesura que es compleixen aquestes edats, que fa que persones amb una salut més fràgil expressin la mateixa valoració i satisfacció que altres persones més joves amb millor estat objectiu de salut.

Taula 12.

Discapacitats principals manifestades per la població de més de 50 anys, segons el sexe i tres grans intervals d'edat

	Homes			Dones		
	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més
% amb alguna discapacitat	4,70	5,31	14,43	3,95	4,77	21,19
Tipus principal de discapacitat:						
Discapacitat física sensorial	23,81	27,78	7,14	5,26	10,00	18,75
Discapacitat física motriu	47,62	50,00	57,14	52,63	60,00	40,63
Discapacitat psíquica	9,52	0,00	0,00	5,26	5,00	18,75
Malaltia mental				26,32	20,00	3,13
Altres tipus de discapacitat	19,05	22,22	35,71	10,53	5,00	18,75

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Òbviament, la pèrdua de salut s'acompanya de l'augment de les discapacitats. Tanmateix, com es pot comprovar en la taula anterior, les diferències són escasses entre els cinquanta a seixanta-quatre anys i els seixanta-cinc a setanta-nou anys, i només creixen més enllà dels vuitanta anys: és aquí també on s'observen diferències importants entre gèneres, les dones de més de vuitanta anys tenen alguna discapacitat en un 21%, mentre que els homes de la mateixa edat en tenen en un 14%; no obstant això, cal tenir en compte que a causa de la major supervivència de les dones respecte dels homes, les dones més grans de vuitanta anys tenen una estructura per edat més envellida que els homes més grans de vuitanta anys.

També els tipus principal de la discapacitat varien segons l'edat considerada, tot i que sempre la que més importància té és la de tipus motriu i sovint, la segona, és la sensorial. Tanmateix, la mostra en el PaD quan es redueix a les persones grans i amb discapacitat resulta petita i la significació estadística de les dades no permet comentar a penes aquests resultats.²⁸

.....
 28. Per acabar aquest apartat caldria comentar que en el PaD una sèrie d'items pregunten sobre les dificultats concretes per fer sis activitats quotidianes: menjar sol, caminar cent metres, pujar escales, moure's, vestir-se i netejar-se. Tanmateix, només setanta persones més grans de cinquanta anys responen a aquest mòdul i no es poden extreure, per tant, conclusions estadísticament significatives.

Aquestes dades presenten una imatge força positiva de la gent gran respecte de la seva salut i, tot i que com és lògic fer anys comporta quasi sempre un augment progressiu dels problemes de salut, no es percep amb les dades del PaD una situació d'extrem dramatisme. És clar que, com pràcticament totes les enquestes fetes exclusivament a llars familiars, quan el focus es concentra en les edats més avançades hi ha un problema de representació. La sortida d'observació que impliquen les residències col·lectives es torna molt alta entre les persones de més edat amb problemes greus de salut.

Per això convé contrastar aquestes primeres impressions, com permet la literatura actual sobre el tema a Catalunya. La Fundació Viure i Conviure de Caixa Catalunya acaba de presentar els resultats de l'estudi sobre "Qualitat de vida de les persones grans a Catalunya", dirigit per l'Institut Català de l'Envel·liment (Lucas i Salvà, 2007), els grans trets que dibuixa sobre l'estat de salut encaixen prou bé amb els obtinguts amb el PaD. Es confirma que és poca la població que considera molt dolenta la seva qualitat de vida (un 7%), i que resulta majoritària la que es declara satisfeta (més del 45% afirmen tenir una "molt bona" qualitat de vida). A més, coincideix també en el fet que els homes tenen en general millor qualitat de vida que les dones en totes les àrees: física, psicològica, relacions socials i entorn.

També a escala internacional són cada vegada més els estudis que coincideixen en el fet que la reducció de la morbiditat als països més desenvolupats és de més magnitud que la reducció de la mortalitat, tal com constata el *Llibre Blanc de la gent gran amb dependència* (Generalitat de Catalunya 2002, pàg. 38 i següents). S'esmenten estudis com els de Manton i altres a finals dels anys noranta (que quantifica la reducció dels graus de dependència als EUA entre el 1982 i el 1994 com una significativa caiguda a un ritme de decreixement de l'1,3% anual) o el de Jacobzone per a diversos països europeus (també protagonistes d'un descens d'un 0,75% anual).

La discapacitat no és un problema unidimensional ni implica exclusivament la persona afectada. La gent gran pot haver millorat la situació, comparada amb la que podien viure persones d'aquestes edats en el passat, però el seu augment numèric ha donat visibilitat social als seus problemes característics i als de les persones que els envolten, cosa que ha fet que el protagonisme i l'interès d'aquests problemes sigui creixent

per al conjunt de la nostra societat. L'augment de la supervivència és generalitzat i recentment arriba fins al punt de beneficiar també les persones que pateixen discapacitats des de les primeres edats, de manera que els permet envellir com qualsevol altra persona. Aquesta nova presència de la discapacitat, no la vinculada a la vellesa sinó la sobreviscuda fins a la vellesa, és encara força desconeguda i poc estudiada.²⁹ Però la major visibilitat social la comporta la necessitat de recórrer a ajuts personals per tal de poder desenvolupar activitats bàsiques de la vida quotidiana.

Aquesta “dependència” és el que pretén pal·liar la nova Llei de dependència (Llei de promoció de la autonomia personal i atenció a persones en situació de dependència), aprovada el novembre de 2006, el desplegament de la qual es fa a Catalunya mitjançant una llei de maig de 2007. Assistim, per tant, a un canvi fonamental i absolutament contemporani en l'organització i les cobertures de l'anomenat estat del benestar, gràcies precisament al pes creixent de la gent gran en les nostres societats. Prèviament ha estat necessària la creació de dades epidemiològiques³⁰ i d'eines de valoració o quantificació del grau de dependència de cada persona afectada, però ja és obert el termini per sol·licitar les noves prestacions. Aquestes prestacions començaran per beneficiar als “grans dependents o als que tenen un grau III de dependència” segons el Barem de Valoració de la Dependència (BVD) desenvolupat per a tot Espanya per l'Institut de l'Envel·liment de la Fundació UAB i convertit en oficial per una llei de desembre de 2006. A Catalunya s'estima que aquest desplegament inicial de la Llei beneficiarà entre 30.000 i 35.000 persones. En una segona fase s'inclouran també els considerats dependents “moderats” i els “severs”.

La Llei de dependència vol donar resposta, alguns diran que amb massa retard, al clamor social creixent que aixeca la fins ara quasi exclusiva responsabilitat de la fa-

29. Amb notables excepcions, com l'Estudi Seneca, Senilitat i Discapacitat intel·lectual a Catalunya. 2002-2006. Es tracta d'un estudi longitudinal prospectiu, de cinc anys de durada, amb una mostra de 300 persones amb endarreriment mental lleu i moderat. Edat: més grans de quaranta anys. Fet per l'AEECRM (Asociación Española para el Estudio Científico del Retraso Mental), promogut per la Federació APPS (Federació Catalana pro Persones amb Retard Mental). Web de l'estudi: <http://appsseneca.com/>.

30. Vegeu respecte d'això l'explotació específica per a Catalunya que va fer Idescat de l'“Encuesta de Deficiencias, Discapacidades y Estado de Salud, 1999”, duta a terme per l'INE (IDESCAT, 2004).

mília en l'atenció personal a les persones amb dependència. En especial és de sobres conegut que el pes més gran recau en les dones i que hi ha una preocupació creixent sobre la sostenibilitat futura d'aquest ordre de coses. Cada vegada és més gran el pes de la gent gran i les dones joves pretenen tenir una continuïtat en la seva trajectòria laboral que sovint es veu molt dificultada per altres responsabilitats familiars. La seva desconfiança davant el futur de les seves responsabilitats ha estat ben descrita a Catalunya (Bofill, 2006), i l'impacte que efectivament té la funció cuidadora sobre els nivells i la qualitat de l'ocupació femenina es pot comprovar a Sarasa (2006). En definitiva, són les condicions de vida a les llars, per al conjunt dels seus components, on millor es poden determinar els efectes dels canvis de la supervivència, la salut i la qualitat de vida. El PaD proporciona excel·lents possibilitats en aquest sentit, i són algunes d'aquestes variables les que es tracten a continuació.

La renda individual i les mancances percebudes

En les múltiples variables que el PaD ofereix com a primícia estadística destaca la renda individual. És quasi una tautologia afirmar que la gent gran té una renda individual pitjor que la que tenen la resta dels adults, i aquest tòpic se sustenta en abundants proves empíriques i antecedents històrics que demostren fins i tot l'elevat grau de pobresa que hi ha en aquestes edats. També l'explicació d'aquestes diferències sembla evident: el nivell d'ingressos és inferior una vegada s'acaba la vida laboral i deixen de provenir de rendes del treball. De fet, aquesta proverbial pobresa que provoca el final de la vida activa va ser en el seu dia el motiu de posar en marxa els sistemes de previsió social i de pensions.

No obstant això, en aquest tema intervé també un fort component generacional, que encaixa difícilment amb les teories econòmiques que atribueixen la pitjor situació de la gent gran a un automàtic resultat del cicle de vida en si mateix. En realitat, la situació relativa de la gent gran ha millorat sensiblement als països més desenvolupats, al mateix temps que les edats infantils i juvenils han empitjorat.

Les dades del PaD han estat ja prou explotades en aquest tema, fins al punt que han generat un complet estudi sobre la pobresa monetària i la privació a Catalunya (Ayllón,

Mercader i Ramos, 2005), en què es detecta clarament la major pobresa de les persones més grans pel que fa a ingressos i altres indicadors monetaris. Un altre tema són les seves condicions de vida a les llars o el seu patrimoni acumulat, que es tractaran més endavant, quan s'analitzin les llars i les formes de convivència, així com el pes que té realment la sortida de l'activitat laboral i la mateixa edat per explicar aquesta situació, cosa que es fa a continuació.

La creença general subjacent en la relació entre renda i edat és que, d'una banda, complir seixanta-cinc anys i, en conseqüència, majoritàriament esdevenir pensionista, suposa una pèrdua considerable d'ingressos i, d'altra banda, que les pensions no contributives —percebudes normalment per les dones grans que s'han dedicat en exclusiva en gran part o en la totalitat de la seva vida a l'economia domèstica— suposen comparativament molt menys ingressos que les contributives.

El que es fa a continuació és un intent de testar aquestes dues opinions corrents i de fer-ho convertint-les en hipòtesis d'un model estadístic que les posi a prova.

El lector haurà de disculpar que les dades de renda es proporcionin en pessetes, però és sabut que la gent gran encara estem acostumats a tractar amb aquesta moneda. Com sempre passa amb les preguntes sobre la renda, sempre es dona un alt percentatge de no respostes. Això en el PaD no és una excepció, a més, com era d'esperar, es pot dir que és una dificultat estretament relacionada amb les edats; com més gran és el grup d'edat, més elevat és el percentatge de persones que no tenen associat un nivell de renda. Així, aquesta proporció arriba al 20% en els cinquanta a seixanta-quatre anys, és del 25% en els seixanta-cinc a seixanta-nou anys i assoleix un considerable 50% per als més grans de vuitanta anys. Els intervals de renda presentats a la taula següent són els que agreguen suficient entitat numèrica per ser considerats en l'anàlisi.

S'han fet dues proves estadístiques per a cada sexe, la primera per comprovar si les diferències observades en la renda entre els grups d'edat cinquanta a seixanta-quatre i seixanta-cinc a setanta-nou anys podien considerar-se estadísticament significatives, i el mateix procediment s'ha aplicat per avaluar la diferència entre els grups de seixanta-cinc a setanta-nou i vuitanta anys i més. Per això s'ofereixen a la taula (entre

parèntesi) els valors dels estadístics que indiquen si la distància entre proporcions poden ser considerades significatives (els residus tipificats corregits), en aquest sentit, ho són en un 95% tots aquells en què els valors citats són més grans d'1,96.

Taula 13.
Renda individual, segons grup d'edat i sexe

Homes	50-64 anys	Vàlids	(Residu)	65-79 anys	Vàlids	(Residu)	80 anys i més	Vàlids
0-50.000 ptes.	2,18	2,87	(-1,16)	1,09	1,42	(-0,77)	0,00	0,00
50.001-600.000	5,88	7,73	(-1,35)	5,80	7,52	(-1,32)	2,20	4,10
600.001-800.000	59,71	78,48	(2,29)	65,22	84,49	(-0,98)	46,49	86,50
Més de 800.000	8,31	10,92	(-1,31)	5,08	6,58	(-0,34)	5,05	9,40
Total	76,08	100,00		77,20	100,00		53,75	100,00
Dones	50-64 anys	Vàlids	(Residu)	65-79 anys	Vàlids	(Residu)	80 anys i més	vàlids
0-50.000 ptes.	18,12	22,46	(-2,55)	14,72	19,55	(-2,84)	2,22	4,43
50.001-700.000	7,77	9,63	(-1,27)	4,78	6,35	(1,54)	6,37	12,73
600.001-800.000	52,68	65,29	(3,28)	55,23	73,38	(1,49)	41,42	82,84
Més de 800.000	2,12	2,62	(-0,96)	0,54	0,72	(-1,06)	0,00	0,00
Total	80,69	100,00		75,27	100,00		50,01	100,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Així, entre els homes els únics percentatges comparables són els dels que cobraven entre 600.000 i 800.000 pessetes, ja que res s'oposa a acceptar que eren més entre els cinquanta i cinquanta-quatre anys que entre els seixanta-cinc i els setanta-nou anys; complementàriament, eren més en els primers els que tenien una renda de més de 800.000 pessetes, però també els de menys de 50.000 pessetes. En definitiva, la hipòtesi que complir seixanta-cinc anys suposa un descens en la renda individual entre els homes no queda definitivament comprovada amb aquestes dades, tot i que tampoc no queda clarament refutada.

La comparació dels mateixos grups d'edat (cinquanta a seixanta-quatre anys i seixanta-cinc a setanta-nou anys) en les dones sembla indicar, contràriament, que hi ha un augment de la renda individual femenina amb la frontera dels seixanta-cinc anys, ja que disminueix significativament, tot i que de manera molt lleugera, la proporció de

dones que obtenen una renda menor a 50.000 pessetes i augmenten d'igual manera aquelles amb una renda d'entre 600.000 i 800.000. Les diferències, però, continuen sent molt reduïdes, i l'opinió general que la jubilació suposa a Catalunya un cert empobriment queda desmentida a escala femenina, i les dades suggereixen fins i tot una certa millora, tot i que pràcticament imperceptible. La mateixa conclusió s'extreu en comparar les dones de seixanta-cinc a 69 anys amb les de més de vuitanta anys: cada cop hi ha menys dones que cobrin menys de 50.000 pessetes. En definitiva, entre la població femenina a escala individual, avui en dia a Catalunya una edat més avançada no sembla implicar una pitjor renda individual. És possible que el sistema de pensions i altres ajuts monetaris tinguin algun paper en aquest resultat, però també deu estar relacionat amb la probabilitat més gran que les dones més grans acabin tenint pensions de viduïtat que les dones grans més joves no tenen si encara són casades. Com que les quanties més baixes són més freqüents entre les dones que entre els homes, i la variable considerada és només la renda individual, no la del conjunt de la llar, tenim un altre indici que la situació real de la gent gran depèn molt de l'entorn humà i residencial, a més dels recursos propis que es declarin.

Una altra aproximació feta pel PaD a la situació de benestar a la llar són diverses preguntes sobre el desig de millorar en relació amb l'habitatge, la xarxa social i familiar, la feina, l'economia en general, la qualitat de vida o altres aspectes vitals. Les respostes que es recullen serveixen també per copsar quines són les mancances que percep la gent gran a Catalunya, una aproximació a les dificultats que es tenen, aquest cop a escala més de tot el grup domèstic.

Novament amb aquestes variables sembla que les edats més avançades provoquen l'acceptació de les condicions de vida, ja que els que tenen més de seixanta-cinc anys, en tots dos sexes, consideren en major mesura que no hi ha res per millorar en la seva vida que les persones que tenen entre cinquanta i seixanta-quatre anys: mentre que entre aquest últim grup un 25% dels homes i un 20% de les dones consideren que tot està bé, aquest percentatge s'eleva a un 30% entre les persones més grans de seixanta-quatre anys (taula 14). Queda pendent d'esbrinar, però, si realment som davant d'un efecte de la edat (i per tant, es mantindrà així amb la futura gent gran) o si es tracta d'una característica de les generacions que actualment tenen aquestes edats. És una

conjectura molt plausible que aquestes generacions, amb un passat col·lectiu certament difícil, tinguessin expectatives poc optimistes sobre la seva vellesa.

Entre qui pensava que en la seva vida hi havia alguna cosa per millorar es donaven importants efectes d'edat i de gènere, els quals ofereixen una explicació de les diferències trobades. Així, una qüestió que provoca més insatisfacció com més avançada és l'edat és la relacionada amb la "qualitat de vida", que entre els homes passà de ser considerat en un 30% entre els cinquanta a seixanta-quatre anys a un 40% entre els seixanta-cinc a setanta-nou anys i a un 70% amb més de vuitanta anys; en les dones aquests percentatges són respectivament del 30, 50 i 60%. Es tracta d'un àmbit inextricablement connectat amb la salut i la discapacitat (tema que es tractarà més endavant) i no tant amb la renda.

Taula 14.

Condicions que es voldrien millorar, segons grups d'edat i sexe

	50-64 anys	65-79 anys	80 anys i més
Homes			
Res per millorar	24,79	30,31	31,03
Alguna cosa per millorar:			
Habitatge	29,84	24,07	0,92
Xarxa social i familiar	7,00	12,83	21,76
Millor feina	6,45	0,00	0,00
Millora econòmica	33,09	33,72	6,63
Millora de qualitat vida	30,48	40,41	70,74
Altres	2,99	1,77	5,22
Dones			
Res per millorar	18,53	29,19	27,78
Alguna cosa per millorar:			
Habitatge	32,48	23,95	17,73
Xarxa social i familiar	20,93	10,27	10,16
Millor feina	5,70	0,14	0,00
Millora econòmica	20,28	25,95	23,01
Millora de qualitat vida	32,14	52,32	61,37
Altres	1,20	0,83	0,73

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Altres dos ítems que precisen de forta millora segons la gent gran a Catalunya tenen a veure amb l'economia i l'habitatge. Respecte a l'economia, el gènere és molt més important que l'edat, ja que assenyalen que desitjarien una millora econòmica un 33% dels homes d'entre cinquanta i setanta-nou anys i entre un 20 i un 25% de les dones més grans de cinquanta anys, independentment del grup d'edat considerat. En contrast, respecte a l'habitatge, les diferències disminueixen amb l'edat, sense que importi el gènere considerat: voldrien una millora al voltant del 30% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys i un 24% entre els seixanta-cinc i setanta-nou anys.

Finalment, respecte a la xarxa social i familiar, les pautes per edat es manifesten de manera idiosincràtica per homes i per dones, ja que mentre que ells voldrien millorar-la en major mesura com més grans són, passant d'un 7% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys, a un 13% entre els seixanta-cinc i setanta-nou anys i a un 22% amb més de vuitanta anys; elles consideren aquest factor cada cop menys important com més avançada és l'edat, de manera que es passa d'un 21% entre els cinquanta i seixanta-quatre anys a un 10% amb més de seixanta-cinc anys.

Amb tot, és fa imprescindible saltar de l'anàlisi individual al de llars per completar aquesta panoràmica de les condicions de vida de la gent gran a Catalunya.

Situació convivencial

Certament, les relacions personals són un dels components principals del benestar i la qualitat de vida de tothom, però especialment de la gent gran. El lloc privilegiat d'aquestes relacions és la llar pròpia, i la coresidència més freqüent és la dels familiars propis, tot i que entre les persones de més edat és més freqüent la convivència en residències col·lectives i, fins i tot, en llars on conviuen amb altres persones sense relació de parentiu.

La rellevància de la "companyia" no és només d'ordre emocional o afectiva, aspectes sovint idealitzats, malgrat que poden conduir a relacions certament problemàtiques. La convivència té una importància fonamental també en aspectes més tangibles, com

els recursos econòmics o l'intercanvi de serveis de tota mena, com els que es presten quan la salut s'ha vist afectada. El PaD, una de les característiques bàsiques del qual és tenir les llars com a objectiu principal d'informació, proporciona claus rellevants sobre aquesta dimensió de la vida de les persones més grans.

L'ESTAT CIVIL

Un dels indicadors més antics i elementals en aquest sentit és l'estat civil, ja que les categories que emmarquen aquest concepte tenen un clar significat en l'espai de vida de l'individu. Per motius que tenen més a veure amb les característiques generacionals que amb la pròpia edat, entre la gent gran, un solter o soltera és normalment qui mai no ha conviscut en parella (no haver estat mai casat és un indicador molt proper a no haver estat mai en parella), un casat o casada porta molt probablement un llarg camí matrimonial a l'esquena, sovint amb la mateixa persona des de fa molt anys, i un vidu o vídua ha patit la pèrdua de la persona amb qui ha compartit llargament l'existència. També han anat apareixent noves figures, com la de divorciat, en què de manera voluntària s'ha posat fi a una relació de convivència en un moment donat. Totes aquestes situacions dibuixades per l'estat civil permeten imaginar el passat més o menys immediat davant d'una informació que no hem d'oblidar que és transversal o de moment (gràfic 14).

Històricament el mercat matrimonial ha estat desfavorable a les dones, fonamentalment a causa dels desequilibris provocats per la mortalitat diferencial masculina durant la Guerra Civil, tot i no ser pas l'única causa (Cabré, 1997); per aquest motiu entre les persones més grans de seixanta-quatre anys hi ha una solteria femenina superior a la masculina, i mentre que aquesta última és pràcticament nul·la, la femenina és al voltant del 10%. Cal afegir, a més, que els homes solters han tingut sempre una supervivència més curta que la dels homes un cop casats (Miret, 1993), fet que ha afavorit també que pràcticament no hi hagi solters entre els homes grans a Catalunya en l'actualitat.

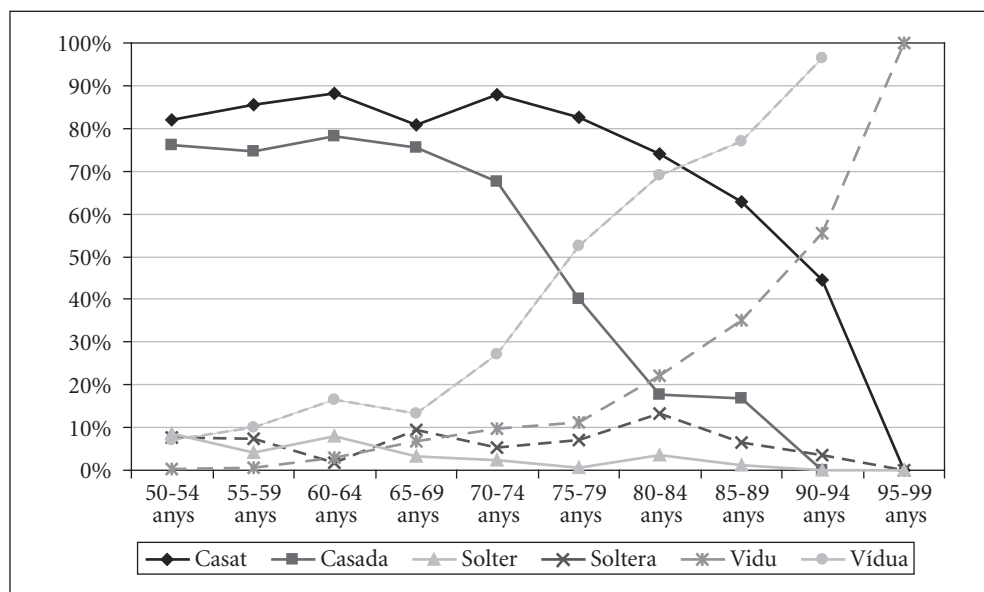
Tampoc les separacions i els divorcis apareixen de manera significativa entre la població més gran de seixanta-quatre anys a Catalunya, potser perquè els components d'aquestes generacions mai no van accedir al divorci (ja fos per manca de desig de separar-se o per la impossibilitat legal de fer-ho en el seu temps). Per aquest motiu, de manera quasi

complementària, entre les persones més grans de seixanta-quatre anys qui no estava casat era vidu. El grau més elevat de supervivència de les dones respecte als homes (clarament manifesta en les piràmides amb les quals s'ha iniciat aquest treball) feia que la disminució de les proporcions de casats i el conseqüent augment dels vidus fos a una edat més avançada que l'observada entre les dones (les quals sovint sobreviuen el seu marit força anys); així, per exemple, mentre que la corba de distribució de casats i la de vidus es tallaven als noranta/noranta-quatre anys, la de casades i la de vídues ho feia als setanta-cinc/setanta-nou anys. De fet, mentre que les proporcions de casats començaven a disminuir significativament a partir dels setanta-cinc anys, les de les dones ho feien ja a partir del setanta anys.

En definitiva, les dones grans presenten, per causes històriques, una major solteria, i també són molt més freqüents les vídues que els vidus, com a resultat del grau més

Gràfic 14.

Població segons estat civil, per grups d'edat i sexe

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

elevat de supervivència femenina, afegit a la pauta tradicional d'una major joventut en el moment del casament.

Tanmateix, entre les persones més grans de seixanta-quatre anys, l'estat civil manifestat no es correspon exactament amb la situació de parella: les dades del PaD ens diuen que hi ha una proporció significativa de casats que no conviuen en parella, un 13% dels homes i un 17% de les dones. Per la seva banda, els solters conviuen en parella (amb una condició “de fet” contradictòria amb la condició “de dret”) en un 27% ells i en un 10% elles; en contrast, entre els vidus i vídues sí que el seu estat civil coincideix per a una immensa majoria amb qui no conviu en parella, malgrat que sí que hi conviuen un 6% dels vidus i un 1% de les vídues.

GRANDÀRIA DE LA LLAR I VINCLE AMB ELS CONVIVENTS

En el PaD (primera onada) hi ha 1.007 persones més grans de seixanta-quatre anys que resideixen en 465 llars diferents (taula 15). Naturalment, la composició segons el parentiu de la persona és molt diversa, malgrat que la immensa majoria constitueixen l'informant principal (46%) o la seva esposa o parella (31%) o formen part de la generació ascendent com a pares (13%) o sogres (5%), tal com es pot veure a la taula 16.

Les llars unipersonals són una de cada tres llars on resideix si més no una persona més gran de seixanta-quatre anys. A escala individual això implica un 15% del total d'aquestes persones, tot i que hi ha una molt gran diferència segons el sexe: un 7% del homes d'aquesta edat resideixen sols, davant un 21% de les dones, una de cada cinc.

Les llars de dues persones són quasi la meitat de les llars a Catalunya amb, si més no, un component amb més de seixanta-quatre anys, i en un 81% d'aquestes llars es tracta de persones que constitueixen un nucli conjugal. A escala individual, en llars de dues persones hi viuen un 53% del homes i un 43% de les dones de més de seixanta-quatre anys; en aquests casos es tracta d'un nucli conjugal en un 91% del casos per als homes i en un 73% del casos per a les dones. Una altra situació que també es dona molt, tot i que molt menys que l'anterior, es la convivència d'un pare o una mare amb el seu fill o filla (nucli monoparental): es tracta d'un 11% de les llars bipersonals, que inclou un

11% de les persones més grans de seixanta-quatre anys, un 6% en el cas dels homes i un 15% entre les dones.

Taula 15.

Grandària de les llars de les persones més grans de 64 anys

	Persones	Homes	Dones	Llars
1	15,14	6,85	21,17	32,77
2	47,57	53,30	43,42	47,51
3	20,79	24,69	17,79	15,76
4	7,41	7,58	7,30	3,67
5 i més	9,09	7,58	10,32	0,28
Total	100,00	100,00	100,00	100,00
n	1007	437	570	465

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Taula 16.

Relació amb la persona principal de les persones més grans de 64 anys

	Relació informant principal	Homes	Dones
Informant principal	46,15	41,03	49,91
Espòs/osa o parella	31,48	43,24	23,17
Pare/mare	12,71	10,57	14,26
Sogre/sogra	5,17	2,70	6,95
Avi/Àvia	0,99	0,00	1,60
Cunyat/ada	0,85	0,00	1,43
Altres	0,79	0,74	0,71
Oncle/tia	0,63	0,25	1,07
Germà/ana	0,58	0,00	0,89
Amic/ga	0,27	0,74	0,00
Cosí/ina	0,27	0,74	0,00
Company/a pis	0,05	0,00	0,00
Gendre/Nora	0,03	0,00	0,00
Fill/a	0,02	0,00	0,00

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

A més de la constitució de nucli conjugal amb algun dels convivents, resulta especialment rellevant identificar l'existència de nuclis familiars constituïts per dues generacions amb relació parento-filial, i diferenciar aquestes dues relacions de la resta. Això és el que s'ha obtingut a la taula 17, on es distingeix entre el nombre de llars de cada tipus (considerant només aquelles on si més no un component és més gran de seixanta-quatre anys) i el nombre d'homes i dones més grans d'aquesta edat que viuen en cada tipus de llar.

S'observa així que la llar més comú és la composta per només un nucli conjugal (un 39% de les llars) i és també on viuen més persones més grans de seixanta-quatre anys, tant en el cas dels homes (49%) com en el cas de les dones (32%). Si afegim els nuclis conjugal on també conviuen altres persones que no són fills o filles de les persones més grans de seixanta-quatre anys, els valors que acabem de descriure augmenten fins a un 41% de les llars, un 55% dels homes grans i un 33% de les dones grans.

Taula 17.

Llars i individus més grans de 64 anys. Distribució segons tipus de llars (%)

Nucli conjugal?	Fills?	Altres?	Denominació de la llar	Llars	Homes	Dones
NO	NO	NO	Solitaris	32,77	6,93	21,10
NO	NO	SÍ	Grup no emparentat	9,65	3,47	11,88
NO	SÍ	NO	Monoparental	0,00	2,23	3,19
NO	SÍ	SÍ	Monoparental + altres	0,46	2,72	13,48
SÍ	NO	NO	Nucli conjugal	38,73	48,76	31,56
SÍ	NO	SÍ	Nucli conjugal + altres	2,68	5,94	1,77
SÍ	SÍ	NO	Nucli conjugal + fills	14,60	23,76	13,65
SÍ	SÍ	SÍ	Nucli conjugal, fills i altres	1,10	6,19	3,37

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

La segona posició, en canvi, depèn de si el que s'avalua és el tipus de llar o el nombre d'homes o dones que hi viuen. Quan es considera la distribució de les llars, el segon tipus més freqüent són les unipersonals (33%), com també succeeix a escala individual amb les dones més grans de seixanta-quatre anys que viuen soles (un 21%), però el segon tipus de llar més freqüent entre els homes d'aquestes edats és el d'un nucli con-

jugal més fills sense altres persones, amb un 24%. En efecte, la tercera llar més comú en què viu alguna persona més gran de seixanta-quatre anys és la d'un nucli conjugal amb fills, de manera que, si hi sumem a més aquelles on resideixen altres persones, comprèn un 16% de les llars, i hi conviuen un 30% dels homes grans i un 17% de les dones grans.

Finalment, en quart lloc, un 10% de les llars on resideix gent gran estan formades per un grup de persones sense relació de parella o filiació amb aquesta persona, aquest tipus de llar és el d'un 12% de les dones grans i un 3% dels homes.

L'observació conjunta de les dades sobre estat civil i sobre grandària i composició de les llars evidencia que la vida en parella, amb fills o sense, és la forma majoritària de convivència. Aquest és un resultat esperable en generacions que van generalitzar i portar a la seva màxima expressió un model de trajectòria vital que passava de manera quasi universal pel casament i la distribució complementària de papers familiars i socials entre els homes i les dones. Per a les persones d'aquestes edats la solteria rarament era una opció vital desitjada i voluntària, especialment per a les dones, entre les quals va ser més freqüent. La "tietà" que Serrat tan bé va retratar era sobretot el resultat de l'"excés" de dones provocat per la sobremortalitat masculina i per les diferències d'edat en el casament. Es tracta d'una pauta que anirà desapareixent a mesura que vagin complint seixanta-cinc anys les generacions nascudes en la segona meitat dels anys trenta, entre les quals comença a ser superior la solteria masculina, com succeeix en general als països més avançats en alta supervivència i baixa fecunditat.

Ara, en què la vida va sent més llarga i els fills han marxat de casa, el que posa fi a aquesta vida en parella és sobretot la viduïtat, viscuda majoritàriament per les dones i que genera de manera quasi automàtica una elevada proporció de llars unipersonals. Però també es tracta d'una situació en procés de canvi imminent: d'una banda, els catalans adults i a las portes de la primera vellesa pertanyen a generacions que protagonitzen la inflexió cap a un model conjugal "igualitari", amb trajectòries femenines conseqüents pel que fa al nivell i anys d'estudis, i a la relació entre vida familiar i laboral, i amb la possibilitat legal que obre l'aprovació de la llei del divorci des dels anys vuitanta. Aquesta major diversitat d'opcions convivals, d'altra banda, coexistirà amb el

notable endarreriment de la viduïtat que està experimentant la població catalana a mesura que la supervivència dels més grans millora, cosa que permet als matrimonis mantenir un pes elevat en les formes de convivència.

Aproximació a la situació econòmica de la llar

La composició de les llars és un factor rellevant no solament per motius afectius o per les diferents formes de convivència que poden generar, sinó també perquè afecten les condicions materials i econòmiques de vida. Més enllà dels recursos individuals, els recursos conjunts de la llar són el context real de vida quotidiana.

L'anàlisi que a continuació s'exposa es basa en la categorització anterior de les llars segons la seva composició (vegeu taula 17) i se centra en tres preguntes: la primera sobre la facilitat o dificultat per arribar a fi de mes, la segona sobre l'esforç que suposen les despeses domèstiques i la tercera sobre la tinença de l'habitatge on es resideix. Com ja s'havia detectat anteriorment amb el PaD (Ayllón, Mercader i Ramos, 2005), la pobresa monetària individual de la gent gran es veu molt matisada quan l'anàlisi dels simples ingressos es veu complementat amb el de les despeses, el patrimoni o les dades del conjunt de coresidents a la llar.

És molt estesa una certa tendència a situar-se al voltant d'un punt mitjà quan ens pregunten difusament si passem el mes amb dificultats financeres o ho fem més o menys plàcidament; els pols s'eviten, tant el que indica que el mes es passa amb moltes dificultats com el que afirma que es passa amb facilitat extrema. En un 7% de les llars on viu si més no una persona més gran de seixanta-quatre anys afirmen que el mes passa amb penúries i en un 2% que ho fa amb molta facilitat, les llars que ho fan amb alguna dificultat representen un 31%, un 26% les que ho fan amb facilitat i un 30% les que no aprecien ni facilitats ni dificultats; és a dir, en aquesta zona central se situen al voltant d'un 30% a cada costat de l'espectre i un altre 30% al bell mig (taula 18).

Taula 18.

Com s'arriba a fi de mes: llars on si més no una persona té més de 65 anys en funció del tipus de llar

	n	Molta dificultat	Amb dificultat	Ni dificultat ni facilitat	Amb facilitat	Molta facilitat	Total
Solitaris	201	8,00	39,50	31,50	19,50	1,50	100,00
Grup no emparentat	44	2,27	11,36	36,36	50,00	0,00	100,00
Nucli conjugal	148	10,14	30,41	27,70	27,70	4,05	100,00
Nucli conjugal + fills	48	2,08	39,58	39,58	16,67	2,08	100,00
Total	459	7,42	34,28	30,35	25,76	2,18	100,00

Nota: Només es presenten els tipus de llars que estaven suficientment representades en la mostra del PaD.

Font: Elaboració pròpia a partir de la primera onada del PaD, 2001-2002.

Sobre aquestes dades de referència es reflecteixen els diferents tipus de llars creades. En les llars en què només viu una persona gran els que arriben a fi de mes amb dificulta suposen un percentatge deu punts percentual per sobre que en el conjunt i deu punts menors entre els que hi arriben amb facilitat. Viure en solitari no és, doncs, l'opció més benestant per a la gent gran, i pot semblar que és la convivència amb altres la que fa més amable la situació. Així sembla que es confirma en observar que la situació millora molt si es viu en un grup sense relació de parella o de filiació; disminueixen considerablement els qui passen dificultats, augmenten lleugerament els que ho fan sense dificultats ni facilitats i augmenten força els que passen el mes amb facilitat. Molt probablement aquests grups convivencials, no gaire freqüents, integren persones que poden coresidir precisament per tenir els recursos que permeten una relació de benefici mutu entre els membres de la llar, tan diferent dels vincles d'obligació entre familiars fins i tot quan són asimètriques.

La idea que la gent gran es veu beneficiada si conviu amb altres, però, no es compleix quan es tracta dels joves de la família. Si la llar és un nucli conjugal sense ningú més, la situació és molt similar a la general, però si hi ha fills, les llars que passen el mes amb facilitat disminueixen de manera important: sens dubte per als adults joves la presència de fills petits a la llar suposa la necessitat d'estrènyer el cinturó, però quan

el nucli conjugal està compost per persones jubilades es pot pensar que els fills són adults i, tanmateix, la situació no solament no es veu facilitada sinó que passa tot el contrari. Tot apunta al fet que és la gent gran qui empara i acull els seus descendents adults amb dificultats econòmiques i no a l'inrevés.

Centrant l'anàlisi en l'esforç econòmic que suposen les despeses domèstiques (taula 19) es dibuixen dos pols en l'escala (molt d'esforç i gens d'esforç) prou representatius, ja que cada un comprèn un 12%; a més, la zona central no està tan ben distribuïda com en la taula anterior, sinó esbiaixada cap al pol negatiu, ja que suposa força esforç en un 38%, ni molt ni poc en un 22% i poc esforç en un 15%. En aquest cas, són les llars de solitaris i les compostes per un nucli conjugal més fills les que mostren un model similar al general. En contrast, les llars amb un grup sense parella ni relació de filiació pateix més pressió en l'esforç econòmic de les despeses totals de l'habitatge i quan es tracta d'un nucli conjugal el percentatge més diferent a la pauta general és el d'aquelles llars en què les despeses domèstiques no suposen un esforç ni gros ni petit.

Taula 19.

Esforç econòmic per a les despeses totals de la llar: llars on si més no una persona té més de 65 anys per tipus de llar

	n	Molt	Bastant	Ni molt ni poc	Poc	Gens	Total
Solitaris	201	15,00	36,50	18,50	15,50	14,50	100
Grup no emparentat	43	13,95	44,19	16,28	9,30	16,28	100
Nucli conjugal	146	9,03	36,11	28,47	16,67	9,72	100
Nucli conjugal + fills	48	14,58	39,58	25,00	16,67	4,17	100
Nucli conjugal + altres	17	0,00	47,06	17,65	5,88	29,41	100
Total	458	12,31	38,02	21,98	14,95	12,75	100

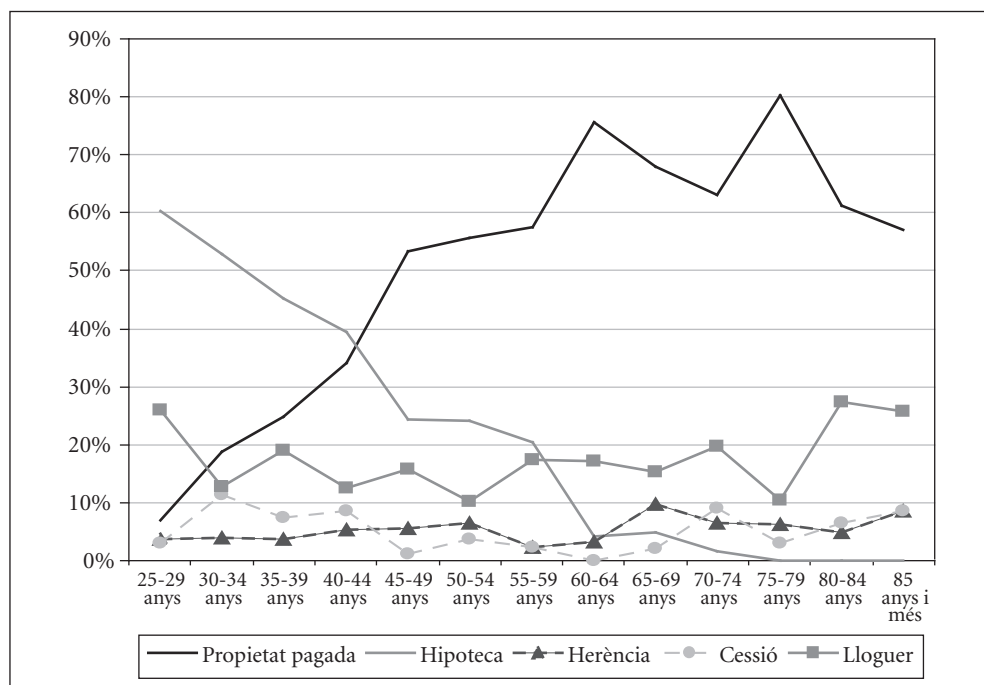
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

Òbviament, les despeses domèstiques estan molt relacionades amb el règim de tinença de l'habitatge; en aquest sentit, la mostra de llars amb si més no un component més gran de seixanta-quatre anys està composta majoritàriament per llars on l'habitatge és de propietat i completament pagat (67%), tot i que també és substancial l'habitatge

de lloguer (18%); les altres situacions afecten de manera molt reduïda aquestes llars; així l'habitatge és una herència en un 8%, és cedida en un 5% i de propietat, però amb hipoteca pendent, en un 2%.

Gràfic 15.

Tinença de l'habitatge, segons l'edat de la persona de referència

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD. Primera onada, 2001-2002.

En relació amb la tinença de l'habitatge allò important no és el tipus de llar sinó l'edat de la persona de referència. En efecte, tot i que cal recordar novament que es tracta de dades de moment, no longitudinals, es pot percebre una relació directa entre l'edat i el percentatge de llars que ja havien acabat de pagar l'habitatge, així com la complementària menor proporció de qui encara l'estava pagant. És en el grup d'edat 60-seixanta-quatre on per als primers es registra la màxima proporció de llars acabades de

pagar (76%) i el mínim de les que estan pendents d'acabar de pagar (4%). A més, el lloguer comprèn quasi un 20% de les persones grans, però aquí no sembla que hi hagi diferències significatives segons el grup d'edat observat. Les altres situacions (habitatge cedit i heretat) semblen comprendre al voltant del 5% de la població gran, i tampoc no es poden establir associacions significatives amb l'edat.

No és creïble que entre els de més edat sigui el pas del temps el que produeix una disminució de la propietat ja pagada. Estem novament davant un efecte de generació pel qual els que ara estan arribant als seixanta-cinc anys tenen proporcions de propietaris superiors a les que van tenir les generacions precedents. La propensió a la propietat de l'habitatge com a forma d'inversió, considerable a tot el conjunt social català, té la seva màxima expressió en els nous grups de persones grans, i augura proporcions encara més elevades en els jubilats futurs. Es tracta de generacions nascudes als anys quaranta i cinquanta, tan diferents dels que van patir ja adults la Guerra Civil o la immediata postguerra. Urbans, quasi universalment escolaritzats, protagonistes del ressorgir econòmic dels anys seixanta i setanta, primers adults del consum de masses (el sis-cents, la televisió, el pis, les vacances pagades...) són persones que van començar joves a treballar, a formar parella i a tenir fills, i que es beneficien de ser les primeres generacions del país que han pogut desenvolupar en pau la seva vida.

CONCLUSIONS

L'envelliment demogràfic a Catalunya forma part d'un procés de canvi més general, que afecta tota la població mundial. Catalunya pot no haver estat entre les poblacions més precoces a l'hora d'experimentar-lo, però sí que forma part plenament d'aquest procés des de fa més d'un segle. Tal com passa a tot Espanya i, en general, a les poblacions del sud d'Europa, el procés ha estat molt accelerat l'últim quart de segle, i ens ha situat ja en indicadors molt similars als dels països més primerencs en aquest procés de canvi.

En aquest moment, però, hi ha un breu parèntesi en el creixement del pes de la gent gran, a causa de l'arribada als seixanta-cinc anys de generacions d'escàs volum inicial

generades per la baixa natalitat en temps de la Guerra Civil. Tanmateix, els anys vidents seran d'envelliment accelerat fins a arribar als màxims amb la jubilació de les generacions del *baby-boom*.

El fenomen és presenta quasi sempre amb colors negres i previsió de tota mena de desastres, però la realitat és que la vida social, econòmica i institucional a Catalunya no ha fet altra cosa que progressar de manera paral·lela a aquest canvi en l'estructura per edats.

Som davant d'una autèntica revolució de les estructures no solament demogràfiques, sinó socials, revolució que implica especialment una remodelació de gran envergadura en la significació social de les diferents edats i etapes del cicle vital. Ser gran ja no significa el que significava, però el mateix es podria dir de totes les etapes de la vida.

Els canvis futurs de la gent gran es poden anticipar atenent a les característiques generacionals dels que encara no han arribat a aquestes edats. De moment, les generacions que s'acaben de jubilar ja han transformat considerablement les pautes anteriors, i han subvertit la imatge tradicional de la vellesa. La seva supervivència i salut ha millorat substancialment, contra tot pronòstic, ha augmentat la seva mobilitat espacial i residencial, la tradicional mala situació dels més grans millora vertiginosament en els vells més joves i aquesta nova vellesa en general ha adquirit funcions fonamentals en el benestar dels seus ascendents i descendents. Canvis com aquest acaben de començar a produir-se, i s'accentuaran encara més a mesura que el pes i el paper de la gent gran en el conjunt de la societat catalana augmentin. L'envelliment demogràfic de Catalunya, doncs, no és solament un resultat dels seus canvis sociodemogràfics; sinó que s'ha convertit ell mateix en un fenomenal agent de canvis.

INTERNET

El coordinador d'aquest informe edita un portal temàtic d'Internet sobre "demografia i vellesa"; vegeu <http://www.ced.uab.es/jperez/>, on es poden trobar lliurement descarregables gran quantitat de treballs d'arreu del món sobre la gent gran, la pràctica totalitat de les seves pròpies publicacions i algunes de les citades en aquesta bibliografia.

L'Institut de l'Envel·liment de la UAB (IE-UAB), creat l'any 2004, ha encetat també la publicació de diverses publicacions i informes sobre la gent gran a Catalunya, de lliure accés a la seva web. Vegeu: <http://www.envelliment.org>.

Al Portal Mayores, desenvolupat pel CSIC per l'IMSERSO, es pot trobar una quantitat senzillament impressionant de documentació i publicacions lliurement accessibles sobre la gent gran. Vegeu: <http://www.imsersomayores.csic.es>.

L'obra social de les diferents caixes d'estalvis genera des de fa temps a Catalunya un volum considerable d'iniciatives i serveis al voltant de la gent gran, però també d'informació i d'estudis sobre les seves característiques i situació. Moltes d'aquestes entitats, si més no, les més importants, proporcionen lliurement aquest material a les seves pàgines web, la visita de les quals recomanem.

Bibliografia

ABELLÁN GARCÍA, A. i altres (1990). "El envejecimiento de la población española y sus características socio-sanitarias", a *Estudios Geográficos*, LI (199-200), p. 241-247.

ABELLÁN GARCÍA, A. i altres (1996). *Envejecer en España. Manual estadístico sobre el envejecimiento de la población*. Madrid: Fundación Caja de Madrid.

ADELANTADO, J. i GOMÀ, R. (2000). "El contexto: La reestructuración de los regímenes de bienestar europeos", a J. ADELANTADO (ed.). *Cambios en el Estado del Bienestar*. Barcelona: Icaria, p. 63-96.

AJENJO COSP, Marc. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Tesi Doctoral, Departament de Geografia de la UAB. [En línia] <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0130106-193316/> (Consulta: 2/05/2006).

AJENJO, M. i altres (1993). *La població de Catalunya, 1896-1991, estancament demogràfic i canvis en la distribució territorial de la població*. Barcelona: Centre d'Estudis Demogràfics.

AYLLÓN, S.; MERCADER, M. i RAMOS, X. (2005). "La Pobresa a Catalunya: Pobresa monetària i privació a Catalunya a principis del segle XXI", a *Estructura social i desigualtats a Catalunya. Volum II*. Barcelona: Editorial Mediterrània i Fundació Jaume Bofill, p. 9-158.

- BARENYS, M.P. (1991). *Residencias de ancianos: Análisis sociológico*. Barcelona: Fundació Caixa de Pensions.
- BERNABEU, J. (1998). “Transición sanitaria y evolución de la medicina (diagnóstico, profilaxis y terapéutica), 1885-1945”, a *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, 16, p. 15-38.
- BERNABEU, J. (2004). “Epidèmies i globalització: nous i antics reptes en el control de les malalties transmissibles”, a *Llibre de ponències del XVII Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana*. València: Fundació Alsina i Bofill, p. 95-109.
- BLANES, A. (1998). “El futur de la població catalana”, a S. GINER (dir.). *La societat catalana*. IDESCAT, p. 169-183.
- BLANES, A.; PÉREZ, J. i MENACHO, T. (2005). “Les projeccions de població a Catalunya i Espanya. Anàlisi i avaluació”, a *Miscel·lània científica 2003-2004*. Barcelona: Fundación Abertis, p. 117-139.
- BLANES, A. i SPIJKER, J. (en premsa). *La darrera fase de la transició epidemiològica a Catalunya*; comunicació presentada a les II Jornades de Població de Catalunya, organitzades pel Centre d'Estudis Demogràfics, abril de 2005.
- BOFILL, S. (2006). “Cuidado formal e informal en Cataluña. Un análisis de la percepción de las mujeres mayores en relación a sus derechos y obligaciones en materia de cuidados y atención”, a *Etnográfica* (en línia), 2, p. 263-281.
- BOSCH i MEDA, J. (2004). “El problema de l'habitatge en la vellesa a Catalunya”. Tesi doctoral. Universitat Politècnica de Catalunya.
- CABRÉ i PLA, A. (1979). “Reflexions sobre l'evolució de la població a Catalunya fins a l'any 2000”, a *Catalunya cap a l'any 2000*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Editorial Blume, p. 11-36.
- CABRÉ i PLA, A. (1989). “La reproducció de les generacions catalanes. 1856-1960”. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Facultat de Lletres. Universitat Autònoma de Barcelona.
- CABRÉ i PLA, A. (1997). “Volverán tórtolos y cigüeñas”, a L. GARRIDO i E. GIL CALVO (eds.). *Estrategias familiares*. Madrid: Alianza Editorial, p. 113-131.
- CABRÉ i PLA, A. (1999). *El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica*. Barcelona: Ed. Proa (col·lecció La mirada).

CALLAHAN, D. (1987). *Setting Limits. Medical goals in an aging society*. Nova York: Simon and Schuster. (hi ha edició en castellà: CALLAHAN, D. (2003). *Poner límites: los fines de la medicina en una sociedad que envejece*. Madrid: Triacastela).

CAPELLADES, J.; FARRÉ, M. i SÁNCHEZ, J.A. (1997). “Notes sobre la ponència tècnica inicial de l’Institut d’Estadística de Catalunya”, a *Jornades Tècniques sobre les Projeccions Demogràfiques de Catalunya, Barcelona, 26-27 maig*. Barcelona: IDESCAT, p. 37-73.

CASADO MARÍN, D. i LÓPEZ CASASNOVAS, G. (2001). *Vellesa, dependència i atencions de llarga durada: situació actual i perspectives de futur*. Barcelona: Fundació La Caixa.

DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (2001). *Evolució de la mortalitat a Catalunya, 1983-1998*. Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.gencat.es/sanitat/porta/cat/mortapubli1.pdf>> (Consulta: 08/2007).

DEPARTAMENT DE SANITAT I SEGURETAT SOCIAL (2006). *Impacte de l’edat i les causes de mort en el canvis de l’esperança de vida en néixer. Catalunya, 1987-2002*. Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/pdf/imcauses2006.pdf>> (Consulta: 07/2007).

FARRÉ, M.; NAVARRO, M. i SÁNCHEZ, J.A. (1999). “Escenaris d’evolució de la població de Catalunya durant el primer terç del segle XXI”, a *Nota d’Economia*, 63, p. 125-146.

FARRÉ, M. (1986). “Factors demogràfics de l’envelliment a Catalunya”, a *Papers de Demografia*, 24.

FERICGLA, J.M. (1991). *El món dels vells i la cultura de l’ancianitat*. Barcelona: Fundació La Caixa (col·lecció Gerontologia i Societat, 7).

FICE (FUNDACIÓ INSTITUT CATALÀ DE L’ENVELLIMENT, UAB) (2004). *Anuari de l’envelliment a Catalunya 2004*. Barcelona: Editorial Glosa.

GARCÍA COLL, A. (2005). “Migraciones interiores y transformaciones territoriales”, a *Papeles de Economía*, 104, p. 210-226.

GARRIDO MEDINA, L. (1996). “La revolución reproductiva”, a C. CASTAÑO i S. PALACIOS. *Salud, dinero y amor. Cómo viven las mujeres españolas de hoy*. Madrid: Ed. Alianza, p. 205-238.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2002). *Llibre blanc de la gent gran amb dependència. Repensar l’atenció a la gent gran amb dependència: 45 propostes de millora i 10 recomanacions*. Barcelona: Departament de Benestar Social.

GISPERT, R. i FORÉS, M. (1991). “L’esperança de vida sense incapacitat a Catalunya, 1986”, a *Salut Catalunya*, 5, p. 53-8.

GISPERT, R.; PUIG, X. PUIGDEFÀBREGAS, A.; TRESSERRAS, R. i BUSQUETS, E. (2003). “L’esperança de vida lliure de discapacitat i en bona salut a Catalunya, 1994-2000”, a L. SALLERAS i R. TRESSERRAS. *Avaluació dels objectius per a l’any 2000 del Pla de Salut de Catalunya*. Barcelona: Doyma, Departament de Sanitat i Seguretat Social. Generalitat de Catalunya, p. 271-281.

GOMÀ, R. i SUBIRATS, J. (2002). “Noves tendències en la formació i posada en pràctica de polítiques socials per a les persones grans a Europa”, a *Barcelona Societat*, 11, p. 38-48.

GUTIÉRREZ DE TUYA, C.; LITAGO RUIZ, C. i BARENYS PÉREZ, M.P. (2002). “Històries de vídues”, a *Revista Catalana de Sociologia*, 16, p. 165-210.

HERCE, J. A. i PÉREZ, V. [dir.] (1996). *La reforma del sistema públic de pensions a Espanya*. Barcelona: Caixa d’Estalvis i Pensions de Barcelona (col·lecció Estudis i Informes, 4).

IDESCAT (INSTITUT D’ESTADÍSTICA DE CATALUNYA) (1998). *Projeccions de població de Catalunya 2010-2030*. Barcelona: Generalitat de Catalunya [En línia] <<http://www.idescat.net/Catateg/?tc=c&idp=62>>.

IDESCAT (INSTITUT D’ESTADÍSTICA DE CATALUNYA) (2004). *Estadística de discapacitats i deficiències. 1999. Ampliació de resultats de l’Enquesta de discapacitats, deficiències i estat de salut a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

INE (INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA) (1987). *Encuesta sobre discapacidades, deficiencias y minusvalías, 1986*. Madrid, 2 volums.

LÓPEZ, J. (2005). “Repercusiones urbanas del envejecimiento de la población”, a P. VIDAL-NAQUET. *Répercussions urbaines du vieillissement de la population*. Projecte finançat pel Ministère de l’Equipement, Plan Urbanisme Construction et Architecture (França) i el Centre d’Estudis Demogràfics (UAB).

LUCAS, R. i SALVÀ, A. (eds) (2007). *Qualitat de vida de les persones grans a Catalunya*. Barcelona: Fundació Viure i Conviure. Caixa de Catalunya.

MACINNES, J. i PÉREZ DÍAZ, J. (2005). “Reproductive revolution and sociology of reproduction”, a *XXV Congrés Internacional de la Population, IUSSP*. Tours, France.

MACINNES, J. (1998). *The End of Masculinity*. Buckingham: Open University Press.

MARTINEZ-SÁNCHEZ, E.; GUTIÉRREZ-FISAC, J.; GISPERT, R. i REGIDOR, E. (2001). “Educational differences in health expectancy in Madrid and Barcelona”, a *Health Policy*, 55, p. 227-231.

- MIRET GAMUNDI, P. (1993). “Casarse: cuestión de vida o muerte”, a *Funeralia*, n. 7, desembre 92 - gener 93. Girona: Fira de Girona.
- MIRET GAMUNDI, P. (2004a). “Una visió de la joventut a Catalunya”, a *Estructura social i desigualtats a Catalunya, Volum II*. Barcelona: Editorial Mediterrània i Fundació Jaume Bofill, p. 183-246.
- MIRET GAMUNDI, P. (2004b). *Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya*. Barcelona: Observatori Català de la Juventut (col·lecció Aportacions, 25).
- MIRKIN, B. i WEINBERGER, B. (2001). “The demography of population ageing”, a *Population Bulletin of the United Nations*, 42/43, p. 37-53.
- MUÑOZ, F. (2004). *UrBANALització. La producció residencial de baixa densitat a la província de Barcelona, 1985-2001*. Tesis doctoral. Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- MURRAY, J.L. i LÓPEZ, A.D. (1996). *The Global Burden of Disease*. Harvard University Press.
- PARDO MIQUELA, A.M. (2002). “Recull bibliogràfic per a l'estudi de la vellesa (1990-2000)”, a *Revista catalana de sociologia*, 16, p. 211-236.
- PÉREZ DÍAZ, J. (1992). “El envejecimiento demográfico en Cataluña. Características y distribución geográfica (1986-2006)”, a *Papers de Demografia*, 70. Centre d'Estudis Demogràfics.
- PÉREZ DÍAZ, J. (2002). “La feminització de la vellesa”, a *Revista Catalana de Sociologia*, 16, p. 27-54.
- PÉREZ DÍAZ, J. (2003a). *La madurez de masas*. Madrid: IMSERSO.
- PÉREZ DÍAZ, J. (2003b). “Feminización de la vejez y Estado del Bienestar en España”, a *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 104, p. 91-121.
- PÉREZ DÍAZ, J. (2003c). “¿Cómo ha mejorado tanto la vejez en España?”, a *II Jornadas sobre Políticas Demográficas y de Población*. CEDDAR. Zaragoza: Gobierno de Aragón, p. 81-107.
- PÉREZ DÍAZ, J. (2005). “Consecuencias sociales del envejecimiento demográfico”, a *Papeles de Economía*, 104, p. 210-226.
- PÉREZ SALANOVA, M. (1993). “La imagen de la vejez a través de los planteos gerontológicos”, a *Papers, Revista de sociologia*, 40, p. 89-97.
- PUGA GONZÁLEZ, D. (2000). “Pautas migratorias de los mayores en España: intensidad y calendario”, a *Revista Internacional de Sociología*, 27, p. 23-40.

PUJADAS, I. (1990). "El envejecimiento de la población de Cataluña: factores demográficos y geográficos", a *Papers de Demografia*, 40.

RECAÑO, J. (2004). "Migraciones internas y distribución espacial de la población española", a J. LEAL. *Informe sobre la situación demográfica en España, 2004*. Madrid: Fundación Fernando Abril Martorell i ICO, p. 187-228.

RIPOLL, A.G. (1998). *Elecció del marc familiar i estalvi durant la vellesa*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.

RODRÍGUEZ PRIETO, D. i COSTAFREDA, A. (1999). "L'any internacional de la gent gran: una bona excusa per a reflexionar sobre l'envelliment", a *Àmbits*, 11, p. 44-56.

RODRÍGUEZ, V.; EGEA, C. i NIETO, J.A. (2002). "Return migration in Andalusia, Spain", a *International Journal of Population Geography*, 8, p. 233-254.

RUÉ, M.; ALEGRE, A. i PÉREZ, G. (1995). "La mortalitat a Catalunya: descripció i comparació per edat i sexe", a *Gac. Sanit*, 46, p. 11-27.

RUÉ, M. (1992). *Les lleis de mortalitat: Un ajust paramètric per a Catalunya i Espanya*. Tesi doctoral.

SARASA, S. (2006). "Do welfare benefits affect women's choices of adult care giving?", a *DemoSoc Working Paper*, 15, 25 p.

SÍNDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2004). *L'Atenció a la Gent Gran Dependent a Catalunya. Informe extraordinari*. Barcelona.

SPENGLER, O. (1923). *La decadencia de Occidente*. Espasa Calpe.

TEITELBAUM, M. S. i WINTER, J. M. (1985). *The Fear of Population Decline*. San Diego: Academic Press.

VANDELLÓS I SOLÀ, J. A. (1985 -1935-). *Catalunya, poble decadent*. Barcelona: Edicions 62.

VILAR, P. (1962). "La Catalogne dans l'Espagne moderne", a *Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*, tom 1. París: SEVPEN, 1962.